T.C.

GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MOĞOLİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ve TÜRKİYE'NİN ROLÜ

ALMA BOLAT

STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GEBZE

2020

T.C.

GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MOĞOLİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIM ve TÜRKİYE'NİN ROLÜ

ALMA BOLAT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

STRATEJİ BİLİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMANI

DOÇ. DR. BURCU BULUT GÜRPINAR AYDIN

GEBZE

2020

T.C.

GEBZE TECHNİCAL UNİVERSİTY

SOCIAL SCIENCES INSTITUTE

DIRECT FOREIGN INVESTMENT IN MONGOLIA and THE ROLE OF TURKEY

ALMA BOLAT

A THESIS SUBMITTED FOR

THE DEGREE OF MASTER OF SCIENCE

DEPARTMENT OF STRATEGY SCIENCE

THESIS SUPERVISOR

ASSOC. DR. BURCU BULUT GÜRPINAR AYDIN

GEBZE

2020

GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	**YÜKSEK LİSANS JÜRİ ONAY FORMU**

GTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..29/01/20.. tarih ve ..2020/04.. sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından ..12/02/20..... tarihinde tez savunma sınavı yapılan **Alma BOLAT**'ın tez çalışması **Strateji Bilimi** Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ

ÜYE (TEZ DANIŞMANI)	: Doç. Dr. Burcu Bulut GÜRPINAR AYDIN
ÜYE	: Prof. Dr. Salih Zeki İMAMOĞLU
ÜYE	: Doç. Dr. Emine TAHSİN

ONAY

Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun

...../...../..... tarih ve ...../..... sayılı kararı.

ÖZET

18. ve 19. yüzyıllarda sermayenin serbestleştirilmesi, ulus ötesi yatırımların hızını da artırmıştır. Ülkeler, ekonomik büyüme ve kalkınmaya katkılarından dolayı doğrudan yabancı yatırımların öneminin farkına varmışlardır. Böylece ev sahibi ülkeler yabancı yatırımcılar için mevcut pazarın cazibesini artırmayı amaçlayan farklı politika ve stratejiler uygulamaya başlamışlardır. Doğrudan Yabancı Yatırımların ülke ekonomilerini tercihindeki faktörlerin saptanması doğrudan yabancı yatırım girişlerinin sürekliliğinin sağlanması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda bu çalışmanın teorik bölümünde doğrudan yabancı yatırımların önemi, belirleyici faktörleri ve sınıfları açıklanmıştır. Ampirik bölümde, çekim modeli, Moğolistan'ın doğrudan yabancı yatırımı üzerine uygulanmıştır. Modelde Moğolistan'a en fazla yatırım yapan 22 ülke için 16 değişkenin 2011-2018 arasını kapsayan 8 yıllık panel veri seti yer almıştır.

Ayrıca, Türkiye'den gelen doğrudan yabancı yatırımların gerçekleşen ve potansiyel değerleri de hesaplanarak, ileride Türkiye'den yatırım çekebilecek sektörler önerisi de ortaya konmuştur. Çalışmanın sonunda, Moğolistan'a yatırım yapan ülkenin gayri safi yurt içi hasılasının büyüme hızı, komşuluk, iki ülkenin siyasi istikrarı ve yolsuzlukla mücadele değeri farkının kaynak ülke lehine yüksekliği doğrudan yabancı yatırımı pozitif etkilediği görülmektedir. Ancak teorinin aksine Moğolistan'a yatırım yapan ülkelerin nüfus sayısının oldukça az olduğu tespit edilmiştir. Uzaklık esnekliği, iki ülkenin şeffaflık değeri farkının yüksekliği, kurumlar vergisi doğrudan yabancı yatırımı negatif etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyüme, Çekim Modeli, Potansiyel Yatırım, Doğrudan Yabancı Yatırım Belirleyicileri

SUMMARY

The liberalization of capital in the 18th and 19th centuries has increased the transnational investment and the growth of multinational corporations. Due to its contributions on economic growth and development, countries have realized the importance of foreign direct investments. Thus, the host countries have started to set up different policies and strategies aimed at increasing the attractiveness of its market for foreign investors. However, determining the factors that attract foreign direct investors to the economy of a country is of great importance in terms of ensuring the continuity of foreign direct investments inflows. In this regard, the importance of foreign direct investments, its determinant factors and types have been explained in the theoretical section of this study. In the empirical section, the gravity model has been applied to the foreign direct investments in Mongolia. The model included an 8-year panel dataset of 16 variables covering 2011-2018 for the 22 countries that invested the most in Mongolia.

Additionally, based on the calculations of the real and potential values of Turkish foreign direct investments in Mongolia, it has been determined and proposed the sectors that might attract more investments in the future. In the study, it is observed that the gross domestic product growth rate of the country investing in Mongolia, the neighbourhood, the political stability of the two countries and the anti-corruption values have a positive effect on the foreign direct investments in favour of the source country. However, contrary to the theory, it's observed that the population of the investing countries in Mongolia is very low. Moreover, the distance flexibility, high transparency value difference between the two countries and the corporate tax have been observed to negatively affecting foreign direct investments.

Keywords: Foreign Direct Investment, economic growth, gravity model, potential investment, Foreign Direct Investment determinant factors.

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim boyunca, yoğun emeğini ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, büyük sabırla beni yönlendiren çok değerli hocam ve danışmanım, Sn. Doç. Dr. Burcu Bulut GÜRPINAR AYDIN'a, aynı şekilde hiçbir desteğini esirgemeyen hocam Arş. Gör. Pınar TAT'a, tez savunma jüri üyeleri Sn. Salih Zeki İMAMOĞLU'na, Doç.Dr. Emine TAHSİN'e değeli katkılarından dolayı teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Hayatımın her döneminde desteklerini ve güvenlerini hiçbir zaman esirgemeyen, varlıkları ile güç veren sevgili anneme, babama ve kardeşime, Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam süresince yanımda olan, desteğini esirgemeyen arkadaşım Rexila KADEERHAN'a ve herkese,

Sonsuz teşekkürlerimi sunarım…

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	v
SUMMARY	vi
TEŞEKKÜR	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ	xi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xii
TABLOLAR DİZİNİ	xiii
1. GİRİŞ	1
2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI	3
2.1. Yabancı Sermaye Tanımı ve Türleri	3
2.1.1. Yabancı Sermaye	3
2.1.2. Yabancı Yatırım Türleri	4
2.1.2.1. Dolaylı Yabancı Yatırımları	4
2.1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	6
2.1.2.3. Dolaylı ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Farkı	8
2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Yönelik Teorik Yaklaşımlar	10
2.2.1. Geleneksel Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	10
2.2.1.1. Ürün Devlet Teorisi	10
2.2.1.2. Kuruluş Yeri Teorisi	11
2.2.1.3. Lideri İzle Teorisi	12
2.2.1.4. OLİ Paradigması	13
2.2.1.5. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi	14
2.2.2. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi	14
2.2.2.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları	15
2.2.2.2. Dikey Entegrasyon Yatırımlar	16
2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Çeşitleri	17
2.3.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım	18
2.3.2. Yeni Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım	18

2.3.3. Verimlilik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım 19
2.3.4. Stratejik Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım 20
2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri 20
2.4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Olumlu Etkileri 21
2.4.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumsuz Etkileri 22
2.5. Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Belirleyici Olan Faktörler 24
2.5.1. İktisadi Faktörler 24
2.5.2. Sosyo-Politik Faktörler 26
3. MOĞOLİSTAN'IN GENEL TANITIMI ve MOĞOLİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR 30
3.1. Moğolistan'ın Genel Tanıtımı 30
3.1.1. Siyasi Durumu 30
3.1.2. Moğolistan Ekonomisinin Genel Hatlarıyla Gelişimi ve Bugünkü Durumu 31
3.1.3. Moğolistan'ın Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeleri 35
3.1.4. Moğolistan'daki Başlıca Ekonomik Sektörler 36
3.1.4.1. Jeopolitik ve Madencilik Sektörü 38
3.1.4.2. Tarım Sektörü 39
3.1.5. Dış Ticaret 43
3.2. Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi 46
3.2.1. Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların Çeşitleri 49
3.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı 50
3.2.2.1. Sektörel Dağılım 50
3.2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı 52
3.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım İçin Moğolistan'ın Tercih Edilme Sebepleri 54
3.3. Moğolistan ve Türkiye İlişkileri 57
3.3.1. Politik İş Birliği 59
3.3.2. Ekonomik İş Birliği 60
3.3.3. Gelecek Beklentiler 61
3.3.4. Ticari İlişkiler 64
3.4. Türkiye'den Moğolistan'a Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar 66
4. ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ 68
4.1. Araştırma Sırası 68

4.2. Çekim Modeli ve Uygulama Alanları 69
4.3. Tahmin Yöntemi 72
4.4. Araştırma Değişkenleri 75
4.5. Verilerin Grafikte Gösterilmesi 76
4.6. Veri Analizi Bölümü 77
4.7. Modelde Yer Alan Ülkelerin Moğolistan'a Yaptıkları Doğrudan Yabancı Yatırımların Gerçekleşen ve Potansiyel Yatırım Değerleri 83
4.8. Türkiye Yatırımlarının Analizi 86
4.9. Türkiye'nin Moğolistan'a Yatırımın Arttırma Potansiyeli 87
4.9.1 Deri, Kaşmir ve Yün Sektörü 88
4.9.2. Süt ve Süt Ürünleri Sektörü 89
4.9.3. Turizm Sektörü 90
4.9.4. E-ticaret Sektörü 92
5. SONUÇ 93

KAYNAKLAR 101
ÖZGEÇMİŞ 109
EKLER 110

SİMGELER ve KISALTMALAR DİZİNİ

Simgeler ve Açıklamalar

Kısaltmalar

BM	:	Birleşmiş Milletler
DYY	:	Doğrudan Yabancı Yatırım
DEİK	:	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DEY	:	Dikey Entegrasyon Yatırım
ÇUŞ	:	Çok Uluslu Şirket
GSYH	:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GOÜ	:	Gelişmekte Olan Ülkeler
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
KEK	:	Türk-Moğol Karma Ekonomik ve Ticaret Komitesi
MFAM	:	Ministry of Foreign Affairs of Mongolia
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NSOM	:	National Statistical Office of Mongolia
OECD	:	İktisadi İş birliği ve Gelişme Teşkilatı
TİKA	:	Türk İş birliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCDB	:	Türkiye Cumhuriyeti Dış İşler Bakanlığı
UNCTAD	:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
YEY	:	Yatay Entegrasyon Yatırım
YTB	:	Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil No: **Sayfa**

3.1: Moğolistan'ın 1990'dan Sonrası Ekonomik Büyüme Oranı 32

3.2: Başlıca Ekonomik Sektörlerin GSYH Payı (2018, %) 38

3.3: Hayvan Yıllık Artışı (1990-2018) 40

3.4: Hayvan Dağılımı 40

3.5: Hayvan Besleyen Aile Sayısı (Bin) 41

3.6: Dış Ticaret Dengesi Değişimi (2011-2018, Milyon $) 44

3.7: Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırım (1990-2018, Milyon $) 48

3.8: Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırım Çeşitleri (2012-2016, %) 49

3.9: Doğrudan Yabancı Yatırımın Sektörel Dağılımı (2011-2018, Milyon $) 51

3.10: Doğrudan Yabancı Yatırımın Ülkelere Göre Dağılımı (2011-2018, Milyon $) 53

3.11: Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Payı (2018, %) 54

3.12: Türkiye'den Gelen Doğrudan Yabancı Yatırım Stoku (2017-2019/I, Milyon $) 66

3.13: Türkiye'den Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın Giriş Akışı (2017.I-2019.I, Milyon $) 67

4.1: Değişkenlerin Katsayısı 82

4.2: Model Uygunluğu 83

4.3: Türkiye'den Gerçekleşen ve Potansiyel Yatırım Düzeyi, Nominal Değerle (2011-2018, Milyon $) 86

4.4: Türkiye'den Gerçekleşen ve Potansiyel Yatırım Düzeyi, Yüzde Değişim Oranla (2011-2018, %) 87

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo No: **Sayfa**

2.1: Doğrudan Yabancı Yatırım ve Portföy Yatırımlarının Karşılaştırılması 10
2.2: DYY çeşitlerine göre ev sahibi ülkeye sağladığı olumlu etkileri 23
2.3: DYY'yi Ev Sahibi Ülkeler Açısından Belirleyen Faktörler 29
3.1: Moğolistan'ın Temel Sosyal-Ekonomik Göstergeleri 35
3.2: Ekonomik Başlıca Sektörlerin GSYH İçindeki Payı 37
3.3: Madencilik Alanının Yıllık Üretim Kapasitesi ve Başlıca Ürünleri 39
3.4: Hayvancılık Sektörü Üretimi 42
3.5: Tarım Sektörü Dış Ticaret Göstergeleri 43
3.6: Başlıca Dış Ticaret Ortaklarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri 45
3.7: Dış Ticarette Başlıca Ürünler 46
3.8: Kalkınma İş Birliği 63
3.9: Moğolistan ile Türkiye Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri 65
4.1: Hausman Testi 74
4.2: Değişkenler ve Kaynakları 75
4.3: Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırım 76
4.4: Korelasyon Analizi 78
4.5: Panel En Küçük Kareler Modeli 79
4.6: Modelde Yer Alan Ülkelerin Moğolistan'a Yaptıkları Gerçekleşen ve Potansiyel DYY Değerleri 85

1. GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler için doğrudan yabancı yatırım (DYY) ekonomik kalkınmaları açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda son yıllarda Moğolistan'da yabancı yatırımlar artmakta, yabancı yatırım şirketleri çoğalmakta ve belirli sektörlerde liderliklerini sürdürmektedirler.

Moğolistan açısından, ulusal güvenlik perspektifinden bakıldığında, yabancı yatırımların ekonomideki rolü ve önemi üç şekilde ele alınmaktadır (Legalinfo, 2018): birincisi, herhangi bir yabancı ülkeden gelen yatırım miktarı, toplam yabancı yatırımın 1 / 3'ünden daha az olmamasına dair bir politika izlemek; yabancı devlete ait şirketlerin yatırımlarını kısıtlamak, stratejik faydası olan alanlara komşu ülkelerden ve diğer gelişmiş ülkelerden gelecek yatırımların miktarını dengeli tutmak; ikincisi, yabancı yatırımlarla yerli sermaye birikimini artırmak, yönetim becerilerini ve teknolojilerini geliştirerek yerli işletmelerin rekabet gücünü artırmak; üçüncüsü, yerli işletmelerin rekabet gücünün artırılması ile yerli işletmelere yurtdışına yatırım ve ticaret yapmalarını sağlayarak, ihracata yönelik ekonomik büyüme sağlayabilmektir.

Moğolistan'a gelen yabancı yatırımlar, Moğolistan ulusal hukuku, yabancı yatırım hukuku ve Moğolistan'ın taraf olduğu uluslararası anlaşmalar tarafından korunmaktadır. Moğolistan, yabancı yatırımları kurumsallaştırmayı ve yasadışı el koymayı yasaklamakta, yabancı yatırımcılara, Moğol yatırımcılarına sağlanan koşulları sağlayarak korumaya almaktadır.

Ancak, Moğolistan'da DYY girişinin önemli ölçüde gerilemesi ve çıkış eğiliminin artması nedeniyle Moğol ekonomisi dış borç, bütçe açığı, döviz kurları ve işsizlik ile ilgili sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu nedenle mevcut yatırım ortamına ve yatırım çekicilik politikalarına odaklanarak, yatırım yapan şirket ve ülke yararına rasyonel politikalar geliştirmek ve bu sayede DYY'yi artırmaya odaklanmak gereksinimi ortaya çıkmaktadır.

Moğolistan ve Türkiye uzun bir tarihe ve kültürel geçmişe sahiptir ve ekonomik ilişkiler bu noktada önemli bir etkiye sahiptir. Piyasa ekonomisine geçişle Moğolistan, Türkiye ile ticaretini, yatırımlarını ve ekonomik işbirliğini genişletmek

için fırsatlara sahip olmuştur. Ancak mevcut durumda bunun iki ülke ekonomik ilişkilerine tam olarak yansıtıldığı söylenemez.

Bu çalışmanın temel amacı, Moğolistan'daki Türkiye'nin DYY potansiyelini araştırmaktır. Bu temel amaç çerçevesinde aşağıdaki hedefler ortaya konmuştur:

- Doğrudan yabancı yatırımlar üzerine teorik araştırma
- Araştırma metodolojisinin geliştirilmesi
- Moğolistan ve Türkiye'nin tarihsel ilişkilerini ve bugünkü durumunu incelemek
- Moğolistan'daki doğrudan yabancı yatırımlar
- Türkiye'den Moğolistan'a son yıllarda yapılan doğruda yabancı yatırımlar
- Doğrudan yabancı yatırımı belirleyen faktörleri tanımlamak
- Doğrudan yabancı yatırımı artırma olasılığını incelemek

Bu çerçevede çalışma, Moğolistan için oluşturulacak DYY stratejisinin belirlenmesine ve dolayısıyla ülkenin kalkınma sürecine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. İki ülkenin önemli bir tarihi geçmişi vardır. Günümüzde de bu iş birliğinin artırılması yönünde çabalar vardır. Örneğin Moğolistan 2004 yılından itibaren Türkiye ile kapsamlı ortak iş birliği alanları geliştirmeye çalışmakta ve bunu gelecekte daha da ileri seviyeye, stratejik ortaklık düzeyine taşımayı amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde Moğolistan 2011 Dış Politik Konseptinde, Türkiye'yi "üçüncü komşu" ülke olarak tanımlamıştır. Çalışma, Moğolistan'ın DYY'ler açısından mevcut durumunu tespit ederek 2011 Dış Politik Konseptinde benimsenen politikalara ve 6 Şubat 2018 tarihinde Moğolistan "Üç Direk Stratejik Kalkınma Politikası"na katkı sunmayı amaçlanmaktadır.

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

2.1. Yabancı Sermaye Tanımı ve Türleri

Doğrudan yabancı yatırımı (DYY) incelerken yabancı sermaye tanımını ve tarihsel gelişimini açıklamak gerekir. Dünyada küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarette liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlamıştır (Oksay, 1998).

2.1.1. Yabancı Sermaye

Yabancı Yatırım yeni ortaya çıkmış olan bir gelişme değildir, bu kavramın tarihi 19.yüzyıla, hatta daha da eskilere dayanmaktadır (Norjvanchig, 2002). Yabancı sermaye dar anlamıyla; bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan sermaye transfer işlemidir (Admin, 2007).

Yabancı sermaye, bir ülkenin karşılığını değişik biçimlerde ileride ödemek üzere başka ülkelerden temin ederek kısa sürede ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklar olarak tanımlanmaktadır (Akdiş M. , 1988). Bir başka ifadeyle yabancı sermayeyi bir ülkeye çeken ekonomik etkenler ülke içindeki pazarın büyüklüğü, milli gelirin büyüme hızı, dış ticaret rejimi, ucuz işgücü bulma olanağı, yabancı yatırımlara uygulanan vergi rejimi, altyapı, enflasyon ve devalüasyon oranları, ülkenin dış borç durumu ve uluslararası finans çevrelerindeki itibari olarak verilmektedir (Genceli, 1991).

Uluslararası literatürde Doğrudan Yabancı Yatırım terimindeki "-yabancı-" kelimesi, ülkenin milli sınırı dışında varlık gösterilmesi anlamında kullanılırken, "-

yabancı yatırım-" kelimesi ise bir sermaye stokunun bir başka ülkenin sermaye stokuna kayması olarak ifade edilebilir (Karluk, 1993).

İktisadi İş birliği ve Gelişme Teşkilatına (Organization for Economic Cooperation and Development - OECD) göre ise yabancı yatırım (Bayraktar , 2003):

- Yabancı yatırımcının, şirketin dağıtılmayan ve tekrar yatırıma dönüşen, kazançlarındaki payını,
- Yabancı yatırımcının nakit veya maddi sermaye yoluyla ana şirketten hisse senedi ve borç senetleri (kısa, orta, uzun vadede) alımı,
- Yabancı yatırımcının şirkete temin ettiği kredileri,
- Yabancı yatırımcının şirketten nakit olmayan makine ve üretim hakları alımları,
- Yabancı yatırımcının temin ettiği ticari ve diğer kredileri kapsamaktadır.

Yukarıdaki sınıflandırmadan görüldüğü gibi yabancı ülkelerde elde edilen gelirler ya finansal ya da reel gelir şeklinde olabilmektedir. Yabancı sermaye yatırımları, dolaylı yabancı yatırımlar (portföy yatırımları) ve DYY olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

2.1.2. Yabancı Yatırım Türleri

Yabancı yatırımlar temel olarak bir ülkeye giriş biçimine göre portföy yatırımlar, doğrudan yabancı yatırımlar ve diğer yatırımlar olarak ayırılmaktadır (Bissaliyeva, 2011). Doğrudan yabancı yatırımı incelerken söz konusu yatırımın portföy yatırımlarından farkını ve özelliğini araştırmak gerekmektedir. Bunun için bu kısımda öncelikle dolaylı yatırım ve doğrudan yabancı yatırım tanımı açıklanmaya çalışılacaktır. Ardından da dolaylı ve doğrudan yabancı yatırımın farkı incelenecektir.

2.1.2.1. Dolaylı Yabancı Yatırımları

Yabancı Yatırım denildiğinde sadece DYY değil, yeni yabancı yatırım kavramına dahil edilen dolaylı veya portföy yatırımları da söz konusudur. Portföy yatırımları (portfolio investment), bir ülke borsasında işlem gören şirket hisselerinin, diğer bir ülke veya ülke kuruluşları tarafından satın alınması şeklinde ifade edilmektedir (Aydemir, 1983).

Bir ülkenin para ve sermaye piyasaları tarafından çıkarılan, hisse senedi ve tahvil gibi finansal araçların uluslararası sermaye piyasaları aracılığı ile satın alınması sonucunda yapılan yatırımlara portföy yatırımı denmektedir. Portföy yatırımları; DYY ve rezervler dışındaki tahvil ve hisse senedi yatırımlarıdır. Diğer bir deyişle portföy yatırımları yabancı ülkelere yönelik parasal yatırımlardır (Merter, 2010).

Portföy teorisi, uluslararası portföy yatırımlarının açıklanmasında önemli bir görev görmektedir. Teorinin yaptığı açıklamaya göre; portföy yatırımcısı elindeki mevcut fonu çeşitli menkul değerler arasında belirli bir risk düzeyinde en yüksek getiriyi sağlayacak biçimde dağıtacaktır. Yatırımcı, amacı olan en yüksek getiriyi hedeflerken, mevcut fonlarını tek bir menkul değere yatırmanın oluşturacağı risk ihtimalinden korunmak amacıyla yatırım araçlarında çeşitlendirmeye gidecek ve yatırımcı bu nedenle yerli menkuller ile birlikte bir miktar da yabancı menkul alma yoluna gidecektir (Seyidoğlu, 2003).

Portföy yatırımlarına örnek olarak, yurtdışındaki bir finans kuruluşundan alınan krediler, yabancıların diğer ülkelerin bankalarına yatırdıkları mevduatlar, hazinenin veya kurumların çıkardıkları tahvil ve bonolara yatırım ile diğer ülkelerin borsalarındaki hisse senetlerinin alınması verilebilir (Öcal ve Atay Polat, 2012). Portföy Yatırımları, DYY'ye göre daha kısa süreli bir yatırım sürecini öngörmektedir (İSO, 2002).

Dolaylı yatırımlarının bir ülkeye girişi ne kadar kolaysa, riski gördüğü anda ülkeyi terk etmesi de o kadar kolaydır (Tiryakioğlu, 2003). Kısa vadeli, sıcak para hareketleri olarak nitelendirilen portföy yatırımları kriz dönemlerinde ani sermaye çıkışını da öngördüğünden gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarını olumsuz yönde etkilemektedir (İSO, 2002). Portföy yatırımları içerdikleri araçların likiditesinin yüksek menkul kıymetlerden oluşması nedeniyle kalkınmanın finansmanına katkıda bulunabildikleri gibi, ülke ekonomisinde enflasyon baskısı, ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve cari işlemler dengesinin kötüleşmesi şeklinde olumsuz etkiler de

yaratabilmektedirler (Alp, 2000). Bu açıdan portföy yatırımları, bazı gelişmekte olan ülkeler tarafından kısıtlanmakta, hatta bazı durumlarda tümüyle engellenmektedir (Aydemir, 1983).

Portföy yatırımlarının özelliği ticareti yapılan veya ticarete konu olabilecek enstrümanlardan oluşmasıdır. Bu sayede, bu enstrümanlar yatırımcısına vade sonunu beklemeden bir enstrümandan diğerine kayma şansını tanır. Dolayısıyla portföy yatırımı yapan yatırımcılar, doğrudan yatırım yapan yatırımcılara göre getiri oranındaki değişmelere daha duyarlıdır (Demirel, 2006).

Portföy yatırımın doğrudan yabancı yatırımdan ayırt edilen üç tipik özelliği bulunmaktadır. Bunlardan biri, bu tip yatırımda yabancı firmalar / kişiler, hissesini satın aldığı şirketi kontrol etmeyi amaçlamamakta sadece finansal getiri peşinde koşmaktadır. Ayrıca, portföy yatırımında yabancıdan yerliye transfer edilen sadece parasal sermaye ya da bir başka deyişle mali fondur. Son olarak, portföy yatırımları genellikle doğası gereği kısa dönemlidir (Aydemir, 1983).

2.1.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Ekonomik küreselleşmenin önemli bir unsuru olan uluslararası sermaye akımları dünya ekonomisine şekil veren faktörlerin başında gelmektedir. Bu akımlar portföy yatırımları, doğrudan yabancı yatırımlar ve diğer akımlardan oluşmaktadır. Sermaye akımları arasında ülke ekonomilerine en fazla katkı sağlayan türün doğrudan yabancı yatırım (DYY) olduğu söylenebilir.

Yabancı bir pazara girmeyi düşünen bir firmanın önünde üç farklı _seçenek bulunmaktadır. Birincisi, malları kendi ülkesinde üretip, yabancı bir ülkeye satmak kaydıyla ihracat yapmak, ikincisi, piyasasına girmek istediği ülkedeki bir firmaya kendi teknolojisini ve marka ismini kullanmasına izin vererek, lisans anlaşması yapmak ve üçüncüsü ise, piyasaya doğrudan sermaye yatırımı yapmak kaydıyla girmektir (Oksay, 1998).

DYY'nin çeşitli tanımları bulunmaktadır. Örneğin, DYY, "maddi ve gayri maddi varlıkların bir ülkeden başka bir ülkeye, bu varlıkların sahibinin kısmen veya

tamamen kontrolü altında, ev sahibi ülkenin refahını artırmak amacıyla transferi olarak" tanımlanmaktadır (Erten , 2005). Başka bir değişle, DYY, bir ülkede bir firmayı satın almak, yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesi sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini artırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol etkisini de beraberinde getiren yatırım olarak nitelendirilmektedir (Efe, 2002).

(OECD, 2008) ve IMF (International Monetary Fund) tarafından kabul gören "The Benchmark Definition of Foreign Direct Investment" adlı makaledeki tarife göre: Doğrudan yabancı yatırım; bir ülkede yerleşik bir kuruluşun, farklı bir ülkede uzun vadeli kalıcı iktisadi gelir elde etme maksadını taşımasıdır. http://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf, 27.02.2015)

Yabancı yatırımlar arasında DYY önemli bir yer tutmaktadır. Bunun iki temel sebebi vardır. Birincisi, DYY diğer yatırımlara göre daha büyük rakamlarla yapılmaktadır. Aslında portföy yatırımları aynı meblağlara yükselemese de bu geçici bir durumdur. Portföy yatırımları büyük meblağlara varan ani giriş-çıkışlar yapabilmekteler, DYY ise daha sağlam ve artan hareketler çizmekteler. İkincisi ve daha önemli sebebi ise, DYY'nin yöneldiği gittiği ülkelerde uzun vadeli kaldığı, yatırım miktarını arttırdığı, istihdam sağladığı için daha tercih edilen yatırım türü olmasıdır (Süleymanlı ve Anbar, 2016).

DYY'nin temel amacı, kâr payı ve sermaye getirisi elde etmek olup, sahiplik üzerinde kontrol amacı olmayan portföy yatırımlarından ayrılmaktadır. Aynı zamanda, elde edilen kârla gerçekleştirilen yatırımlar da doğrudan yabancı yatırım kapsamında değerlendirilmektedir. 1980-'lerden; bilhassa 1990'lardan itibaren, ekonomik büyümeyi hızlandırması ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında bir araç olması gibi sebeplerle, doğrudan sermaye yatırımlarının önemi artmıştır. Yaygın olan kanı, doğrudan yatırımların ev sahibi ülkelerin ekonomik refahında artış yaratan avantajlarının olduğudur. Bu avantajlarının dezavantajlarından daha ağır bastığı belirtilmektedir (Janicki and Wunnava, 2004) .

DYY transferi, yalnızca ülkeler arasındaki finansal bir fon transferi olmaktan ibaret değildir. Doğrudan yatırımlar, sermaye ile birlikte teknoloji ve işletmecilik

bilgisini de beraberinde getirmekte olup, özellikle II Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmaya başlamıştır (Ünal vd., 2009).

DYY stoku, yabancı yatırımcının, yatırımın içindeki sermayedeki payı ve birikmiş karları da içeren rezervleri ile girişimin yabancı yatırımcıya olan borçların toplam değeridir. Burada yabancı yatırımcı, özel kişiler olabileceği gibi tüzel kişiler de olabilir (Efe, 2002). DYY faydası, DYY'nin faydaları ana hatlarıyla dağıtımda etkinlik sağlaması, teknik etkinlik sağlaması ve teknoloji transferi sağlaması olarak sayılabilir (Ünal vd., 2009).

DYY'ler diğer uluslararası sermaye hareketlerinden farklı olarak marka, teknoloji, işletmecilik bilgisi, patent, tescil, fikri ve mülki katkılar, know-how gibi "maddi olmayan varlıkların" (intangible assets) transferini, absorbesini, yayılmasını, masedilmesini ve yatırımcıya yatırımını kontrol etme yetkisini de içerir (Hymer, 1960), (Kindleberger, 1971, s.162).

DYY'nin temel unsurları (UNCTAD, 2005):

1. Doğrudan yatırımcının kendi ülkesi dışında bir ülkede yer alan bir firmanın hisselerini satın alması olarak adlandırılan öz sermaye ve iştirak sermayesi yatırımı (equitycapital).

2. Doğrudan yatırımcının elde ettiği kazancın bağlı şirketler tarafından yeniden yatırıma dönüştürülmesi (reinvestedearning) ayrıca DYY olarak adlandırılmaktadır.

3. Ana şirket ile bağlı şirketler arasında uzun veya kısa dönemli borç veya alacak işlemleri, diğer bir değişle yani şirket içi kredi/borçlar (intra-companyloan / debt) DYY olarak kaydedilmektedir.

2.1.2.3. Dolaylı ve Doğrudan Yabancı Yatırımların Farkı

Doğrudan ve dolaylı yabancı yatırımları arasındaki önemli fark, doğrudan yatırım yapan yatırımcının karar alma, yatırım, üretim sürecini kontrol yetkilerine sahip olmasına karşılık, portföy yatırımlarında yatırımcının yatırım ve üretim üzerinde herhangi bir yetkisinin olmayışıdır. (Batmaz ve Tunca, 2005, s.7). Burada kontrol, hukuki bir kavramdır ve sermaye bütçesinin, yabancı ortaklığın hisse payının,

araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin tespiti ve dağıtılacak kârlar veya paylarla ilgili siyasetin tayini gibi konulardaki kararların merkez yönetim tarafından alınmasını ifade eder (Kindleberger, 1971, s.162).

DYY kalıcıdır (uzun vadeli) buna karşılık dolaylı yatırımlar geçicidir (kısa vadeli). O nedenle dolaylı yabancı sermaye yatırımlarına sıcak para da denir (Batmaz ve Tekeli, 2007).

DYY göreceli olarak istikrarlı iken portföy yatırımları değişkendir ve likidite krizlerinde geri çekilme, kaçma eğilimindedir. Yatırımları üzerinde göreceli olarak etkin olan doğrudan yatırımcılar projeleri üzerindeki olası değişiklikler hakkında portföy yatırımlarına kıyasla daha fazla bilgiye sahiptir (Batmaz ve Tunca, 2005, s.7).

Doğrudan yatırımlar, kârlılığı artırmak için verimliliği geliştirmeye dolayısıyla yeni teknoloji getirmeye veya üretim biçiminde değişikliğe gitmeye dönük yöntemler yapabilirler. Oysa dolaylı yatırımların yönetim yetkisi olmaması nedeniyle böyle değişikliklere gitme hakkı bulunmamaktadır (Bissaliyeva, 2011).

Portföy yatırımları hisse senetleri ve tahviller ile ilgili ise, faiz ve anaparanın ödenme koşulları önceden belirlenmiştir. DYY'de ise getiriler; kâr payı ve sermaye kazancı dışında servis ücretleri, komisyonlar, transfer fiyatlandırması gibi çok çeşitlilik gösterir. Ayrıca portföy yatırımlarında gelir ve amortismanların geri ödeme koşulları önceden bellidir, fakat DYY işletmenin kazancına bağlı durumdadır (Candemir , 2006a, s.19).

Doğrudan yabancı yatırımlar ile portföy yatırımların farkı tablo 2.1'de karşılaştırılmıştır. Bu iki yatırım bir ülkeye giriş amacı, yatırım bileşenleri, maaliyeti vb. açısından bir birlerinden farklıdır.

Tablo 2.1: Doğrudan Yabancı Yatırımları ve Portföy Yatırımlarının Karşılaştırılması.

	Doğrudan Yabancı Yatırımları	**Portföy Yatırımları**
Yatırım Amaçları	Sermayenin güvenliği ve portföyün veya net refahın maksimize edilmesi Optimal kaynak dağılımını gerçekleştirmek için farklı ekonomilerde işletme kontrolüne sahip olmak ve çokuluslu işlemlerle kârı maksimize etmek	Sermayenin güvenliği ve portföyün veya net refahın maksimize edilmesi
Yatırım Bileşenleri	Doğrudan yabancı sermaye yatırımcı tarafından sağlanan yönetimde etkin kontrole yeterli öz sermaye Yeni yatırımlara ayrılan kazançlar Şirket- içi borçlanmalar	Uzun-dönemli tahviller Doğrudan yabancı sermaye yatırımı kapsamına girmeyen öz sermaye yatırımları
Ünal Getirileri	Yatırımdan sağlanacak kâr Yönetim kontrolü ile ortak çıkacak diğer getiriler Ör; piyasalarının içselleştirilmesi gibi	Tahvilin değerindeki artıştan ve tahvilin sabit getirisinden elde edilecek gelir
Maliyetler	Doğrudan yatırım maliyetleri Enformasyon maliyetleri (yatırım yapılan ülke ile ilgili her türlü enformasyon ve haberleşme maliyetleri)	Doğrudan yabancı sermaye yatırımından daha az olmakla birlikte ortaya çıkan enformasyon maliyetleri Sermaye maliyeti

Kaynak: (Liansheng, 1992).

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlarına Yönelik Teorik Yaklaşımlar

DYY teorisinin nihai hedefi, kendi topraklarından yatırım yapan Çok Uluslu Şirketleri (ÇUŞ) motive eden ve etkileyen faktörleri ve mantığı açıklamaktır (Cywinski, 2012) , (Morgan and Katsikeas, 1997). DYY'yi açıklayan teoriler gelişim sürecine göre, geleneksel teoriler ve yeni teoriler olarak iki başlık altında incelenebilir.

2.2.1. Geleneksel Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

2.2.1.1. Ürün Devlet Teorisi

Üretim sürecinin çok uluslaşmasını açıklamaya çalışan Ürün Devlet Teorisi, Raymond Vernon'un makalesiyle literatürde önem kazanmaya başlamıştır. Vernon, bu makalesiyle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa'da imalat sanayi sektöründe ABD şirketleri tarafından yapılan doğrudan yabancı yatırımları ve ABD'li çokuluslu şirketlerin neden ihracat yerine doğrudan yatırım yapmayı tercih ettiklerini açıklamaktadır. Vernon'a göre yeni ürünün piyasaya sürülmesi, ürünün olgunlaşması ve ürünün standartlaşması ürün devlet teorisinin aşamalarını oluşturmaktadır (Vernon, 1966).

İlk aşamada teknolojik yenilik içeren bir ürün diğer gelişmiş ülkelere nazaran yüksek gelir ve becerilere sahip olan ABD gibi ülkelerde icat edilir, üretimi ve satışı gerçekleşir. Üretim küçük miktarda yapılmaktadır ve ihracattan ziyade iç piyasa talebini doyurmaya yöneliktir (Bozdağlıoğlu, 2011).

Ürünün olgunlaşması denilen ikinci aşamada, ürüne yönelik talep arttığı ve belirsizlik azaldığı için maliyet hesapları önem kazanmaya başlanmıştır. Olgunluk sürecinde üretim miktarı artırılır ve ihracata başlanır. Ürün tam olarak olgunlaştığında, teknoloji standart hale gelir ve gelişmiş ülkelerin rakip firmaları yenilikçi işletmenin dış pazarlarını tehdit etmeye başlar (Büyükşalvarcı, 2007).

Ürün ve üretimin standartlaşması olan son aşamada yenilikçi firma, üretimini emeğin ucuz ve bol olduğu az gelişmiş ülkelere kaydırır. Bu aşamada yenilikçi firmanın ülkesi artık ürünü gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkeden ithal etmeye başlar. İlk aşamada teknolojik yenilik içeren ürün ise artık her yerde serbestçe üretilebilen bir mal haline gelmiştir. Bu aşamadan sonra yeni teknolojilerin ve ürünlerin bulunması gerekmektedir (Yavan, 2006). Özetle, Vernon tarafından geliştirilen bu teori, bir ürünün üretim faaliyetinin ilk kez pazara sürüldüğü ülkelerden, önce ihracata sonra DYY'ye neden olmaktadır.

2.2.1.2. Kuruluş Yeri Teorisi

Hood ve Young'un analizlerinde, DYY'nin kuruluş yeri teorisiyle ilgili olarak dört faktörü ileri sürmektedir (Buckley, 2000, s.369). Bunlar:

İşgücü maliyetleri: Reel ücret maliyetleri yalnızca gelişmekte olan ve endüstrileşmiş ülkelerde değil, aynı gruba dahil olan ülkeler arasında da farklılık göstermektedir. Buna istinaden düşük teknolojiye sahip uluslararası endüstriler mantıksal olarak işgücü maliyetinin düşük olduğu ekonomilerde kurulurlar. Benzer bir hareket teknolojinin standartlaştığı diğer endüstrilerde de gözlenmektedir.

Piyasa faktörleri: DYY kararları, ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğü, pazarın büyüme hızı, gelişme aşaması ve yerel rekabetin varlığı gibi karakteristik özelliklerinden etkilenebilmektedir.

Ticari engeller: Ticari engeller, yerli yatırımı cesaretlendirmeye çalışan bir-çok ev sahibi ülke tarafından uygulanmaktadır. ÇUŞ ticari engellerle karşılaştığında çoğu kez zaten gelişmiş olan ihracat piyasalarını korumak amacıyla yerel üretim merkezleri kurarlar.

Hükümet politikaları: Yine ev sahibi ülkenin uygulamış olduğu politikalar da o ülkedeki yatırım iklimi üzerinde oldukça önemli bir etkiye sahiptir. Sonuç olarak Hood ve Young'un analizleri temelde maliyet avantajlarına dayanmaktadır (Moshirian, 2001).

2.2.1.3. Lideri İzle Teorisi

Lideri İzle Teorisi Knickerbocker tarafından geliştirilmiştir. Knickerbocker'e göre yatırımlar -saldır yatırımları- ve -savunma yatırımlar- olarak ikiye ayırılmıştır. "Saldırı yatırımları" yabancı bir ülkeye yapılan lider firmanın yatırımları, "savunma yatırımları" ise lideri izleyen rakip firmaların yaptıkları yatırımlardır (Efe, 2002).

Knickerbocker 'ın Lideri İzle Teorisine göre saldırı yatırımları, dinamik bir yönetime sahip olan ÇUŞ'ların en son teknik yeniliklerle donatılması ve optimum üretim miktarına ulaşmasını ifade etmektedir. İç piyasanın yeni üretim tekniklerini uygulamak için doygun olması ÇUŞ'ları yeni pazarlar aramaya yöneltmekte ve faaliyetlerini uluslararası boyutlara kaydırmaya zorlamaktadır.

Savunma yatırımları ise, şirketlerin belirli bir pazarı veya dünya pazarının bütünü içinde belirli bir oranı koruyabilmek amacı ile yabancı ülkelere yapılan

doğrudan yabancı yatırımlardır. Savunma yatırımlarının sebeplerinden birisi, rakip firmaların davranışlarını denetleme isteğidir (Gülten, 1982, s.24-25).

2.2.1.4. OLİ Paradigması

OLİ paradigması, uluslararası üretim faaliyetlerinde ÇUŞ'ların nerde, nasıl ve niçin yer aldığını netleştirmek için genel bir çerçeve sunmaktadır. OLI paradigması veya diğer adıyla Eklektik Paradigma, DYY faaliyetlerini açıklamada kullanılan farklı teorilerin sentezlenerek oluşturulması nedeniyle bu anlamda en kapsamlı teoridir. Endüstriyel organizasyon teorisi, içselleştirme teorisi, dış ticaret teorisi, firma teorisi ve lokasyon teorilerinin birleştirilerek analitik bir perspektif ile John H. Dunning (1977), tarafından geliştirilmiştir. Dunning (2000), ÇUŞ'ların, üç alt paradigmanın bileşenlerini kapsayan birbirine bağlı değişkenlerin kümeleriyle kurulduğuna işaret etmektedir. Bu üç iç içe geçmiş değişken, DYY'nin büyüklüğünü ve modelini belirlemede zorunludur. OLI paradigmasına göre, yatırımcılar temel yetkinliklere, O-sahipliğe, L- lokasyona ve I- içselleştirme avantajlarına, sahip olduklarından DYY'yi seçmektedirler.

Sahiplik ya da mülkiyet avantajı (O), rakiplerin sahip olmadığı, gelir getiren maddi ve maddi olmayan duran varlıklardır. Bu, ÇUŞ'ların sermayenin, insan gücünün, finansın, patentin, ticari markanın, üretim tekniğinin, ölçek ekonomilerinin, girişimcilik becerilerinin, yönetsel etkinliğin, üstün teknoloji verimliliğinin, etkin pazarlama ve firmaların rakiplerine uygun olmayan organizasyon sistemler yoluyla yurtdışına yatırım yapma kararlarını teşvik eder. Bu temel yeterlilikler, firmaların uluslararası alanda rekabet etmesini sağlar (Oxelheim et al., 2001).

Lokasyon'a özgü avantajlar (L), bir firmanın sahip olduğu belirli bir ülkedeki göreceli konum avantajları ve dış pazarlara yeniden yerleştirmenin bir sonucu olarak katma değer görevleridir. Hükümetler tarafından sunulan teşvikler (vergi indirimi, ihracat işleme bölgesi vb.), yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki uzaklık, altyapı, iyi yönetişim, korunan ve kullanılmayan pazarlar, ulaşım ve iletişim giderleri, pazarın büyüklüğü vb. rekabet avantajları ile birlikte doğal kaynaklar, faktör maliyeti ev sahibi ülkenin sağladığı avantajlardandır.

İçselleştirme avantajı (I), ÇUŞ'un ev sahibi ülke firmaları ile lisans verme, franchise anlaşması yapma gibi yöntemlerde bulunmayıp yatırım yapacağı o ülkede kendi yavru şirketini kurmasıdır. Kendi kuracağı bu şirket ile yerel pazarda faaliyet göstermeyi tercih etmesidir.

ÇUŞ'lara bu avantajlar yatırımla ilgili olarak rehberlik eder, O avantajı "neden" kararını belirler, "nasıl" kararını İ avantajları ve L avantajı "nerede" kararını belirler (Dunning, 2001).

2.2.1.5. Getiri Oranlarındaki Farklılık Teorisi

Getiri oranlarındaki farklılık teorisi; geleneksel yatırım teorisinden türetilmiştir. Teori, DYY, uluslararası sermaye yatırımındaki getiri farklılıklarının bir fonksiyonu olduğunu öne sürmektedir. Firmalar yurtdışında yatırım yapma kararını alırken, bu yatırımın yurtdışında beklenen getirisi ile aynı yatırımın yurtiçinde yapılması halinde elde edebileceği getiriyi karşılaştırarak kâr maksimizasyonu çerçevesinde getirisi daha yüksek olan yatırımı tercih eder (Öztürk, 2004).

Yeni bir coğrafyada yatırım yapmak maliyetli bir işlem olarak görülmekteyse de bu işlem belirli bir oranda getiri sağlama amacı altında gerçekleştirilmektedir. Bu işlemi yapmayı tercih etmenin ana amacı düşük faiz oranından faydalanmaktan ziyade daha yüksek bir kazanç elde etmektedir (Ateş, 2006). Yatırımlar, getiri oranlarındaki farklılıklardan yararlanmak için sermaye marjinal veriminin düşük olan ülkelerden bu verimliliğin yüksek olduğu ülkelere doğru kayabilmektedir (Ulusoy ve Karakut, 2004).

2.2.2. Yeni Doğrudan Yabancı Yatırım Teorisi

Yeni doğrudan yabancı yatrım teorisi, yatırımları yatırım kararında belirleyici olan etkenlere göre yatay entegrasyon yatırımlar ve dikey entegrasyon yatırımlar olarak iki ana grup altında incelemekte. Bu yatırımların yatırımcı ülke ile ev sahibi

ülkenin dış ticaretine etkilerini araştırmaktadır. Bu teoriye göre DYY, dış ticaret için sadece ikame edici değil aynı zamanda tamamlayıcı özelliğe de sahiptir. DYY'nin gerçekleşmesinden sonra yatırımcı ve ev sahibi ülkeler arasında yapılmakta olan ticaretin miktar ve/veya değer olarak artması DYY ve ticaret arasındaki ilişkinin tamamlayıcı olmasını anlatmaktadır. DYY sonucunda iki ülke arasındaki ticaret artmakta ancak, ithalat ve ihracat arasındaki denge ve dış ticaretin kompozisyonu DYY'nin türüne göre değişmektedir (Göver, 2005).

2.2.2.1. Yatay Entegrasyon Yatırımları

Genel olarak, Yatay Entegrasyon Yatırımları (YEY), bir çok uluslu şirketin aynı ürünü birkaç ülkede üretmek için yaptığı yatırımları ifade etmektedir. ÇUŞ'lar DYY yapmak ya da ticaret yapmak kararını almak için tek bir fabrikada üretim maliyeti avantajı ile pazara yakın olmanın ve ticaret nedeniyle karşılaşılan taşıma, gümrük tarifesi gibi maliyetleri azaltmanın avantajı arasında bir karşılaştırma yapmaktadır. Eğer bu karşılaştırma sonucunda ÇUŞ, yatırım yapmayı tercih ederse yapılan yatırım YEY olarak adlandırılır. DYY'nin ticarete daha çok tercih edilmesi ve YEY yapılması, yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki ticaret engelleri ve taşınma maliyetlerinin yüksek ve yatırım önündeki engellerinin az olmasına bağlıdır (Göver, 2005). YEY yapıldıktan sonra ortaya çıkacak gümrük tarifesi artışları da yavru şirketin satışlarının ÇUŞ'un toplam satışlarına oranını artıracaktır. Bu konuda yapılmış bir ampirik çalışmaya göre, ev sahibi ülkeye yatırımcı ülkeden ithal edilen mallara uygulanan gümrük tarifesinin %1 oranında artırılması yavru şirketin satışlarını %0,38 ile %0,45 arasında değişen oranda artırmaktadır (Brainard, 1993). Genel olarak YEY yapmanın en önemli nedeni de pazara yakınlık avantajı sağlaması olarak gösterilmektedir. YEY'in ihracatı ikame edici yatırımlar olarak değerlendirilmesi de bu özelliğinden dolayıdır (Shatz et al., 2000, pp.75).

Yatay entegrasyon yatırımın ihracatı ikame edici özelliğini ev sahibi ülkenin pazarının büyüklüğü iki sebepten dolayı artırmaktadır. Birinci neden, toplam üretim hacminin artması nedeniyle birim çıktı başına olan sabit maliyetlerinin düşecek olmasıdır. İkinci nedeni ise, büyük miktarda üretim yapabilmek için çok sayıda yerel tedarikçiye ihtiyaç duyulması ve bu tedarikçilerin aralarında rekabet etmeleri

sonucunda ara malı fiyatlarında düşüşün olmasıdır. Yavru şirket, üretim maliyetlerinin düşmesiyle piyasada fiyat avantajı elde edecektir.

Yatay entegrasyın yatırımın ev sahibi ülkenin dış ticaretine olacak net etkisinin belirlenmesi oldukça güçtür. YEY'in yatırımcı ülkeden yapılan nihai mal ihracatını ikame edeceği ve ev sahibi ülkenin nihai mal ithalatının azalacağı öngörüsü mevcuttur. (Shatz et al., 2000, pp.75) Ancak yatırımın ilk yıllarında yavru şirket nihai mal üretim için gerekli sermaye malı, hammadde ve ara malı ihtiyacın, kalite standartları ve iç piyasadaki tedarikçilerin yeterince tanınmaması nedeniyle yatırımcı ülkeden ithal eder. Bu nedenle, ev sahibi ülkenin yatırımcı ülkeden ithalatının tamamının YEY ile ikame edilmemesi beklenir. Yatırım yapan ÇUŞ, zaman geçtikçe iç piyasadaki hammadde ve ara malı tedarikçileri ile ticari ilişki kurmaya başlar ve aşamalı olarak ihtiyacını yurt içinden karşılamaya yönelir. Dolayısıyla, YEY ile hammadde ve ara malı ithalatı arasındaki ilişkinin yıllar geçtikçe zayıflaması ve ev sahibi ülkenin YEY'den önce yaptığı nihai mal ithalatının tamamen yerli üretimle temin edilmesi beklenebilir. Sonuç olarak, başlangıçta tamamlayıcı olan YEY ve ticaret ilişkinin ilerleyen yıllarda ikame edici biçime dönüşmesi söz konusu olabilir (Göver, 2005).

2.2.2.2. Dikey Entegrasyon Yatırımlar

Dikey Entegrasyon Yatırımları (DEY), ÇUŞ tarafından üretilen nihai malın üretim sürecinin birkaç aşamaya bölünmesi sonucunda birkaç ülkede yapılan yatırımlardır. Doğal kaynakların zenginliği, hammadde bolluğu, ucuz işgücü gibi faktör fiyatlarının farklı olmasından kaynaklanan avantajlar ÇUŞ'in bu şekilde yatırım yapmasında önemli rol oynamaktadır (Braconiar et al., 2002) URL (Çevrimiçi) www.iui.se/wp/wp 579/iuiwp579.pdf, 05 Haziran 2002.) Çevrimiçi (www.iui.se, 2002).

Bu faktörlerin yanında, DEY için belirleyiciler; ev sahibi ülke ve yatırımcı ülke arasında taşıma maliyetlerinin düşük olması ve dış ticaretin serbestçe yapılabilmesidir. DEY'ye örnek olarak, ABD pazarına sunulan bir elektronik eşyanın bileşenlerinin ABD'de üretilmesi ancak ürünün montajının maliyet avantajları nedeniyle bir Güneydoğu Asya ülkesinde yapılması verebilir.

Dikey entegrasyon yatırımı, ara malı ticaretini etkileyen faktörleri araştıran bir çalışmaya göre (Hanson, Mataloni and Slaughter, 2003), ev sahibi ülkenin ithalata uyguladığı gümrük tarifesi oranları ile ara malı ithalatı arasında negatif yönlü ve güçlü bir ilişki vardır. Buna göre, gümrük tarifelerinde yapılacak %1'lik indirim, ara malı ithalatında %3-5 aralığında artışa yol açmaktadır. Aynı çalışmada DEY teorisi ile uyumlu olarak, niteliksiz işgücü ücretlerinin göreli olarak daha düşük olduğu ev sahibi ülkelerin daha çok ara malı ithal ettiklerinin gözlemlendiği belirtilmektedir.

Dikey entegrasyon yatırımı, doğası gereği ticaret yaratıcı etkisi neden ile DYY'dir. Yatırımcı ülke pazarı için üretilen bir ürünün, DEY yapılması sonucunda farklı bir ülkede montajlanarak yatırımcı ülkeye ihraç edilmesi hem yatırımcı ülke hem de ev sahibi ülkenin dış ticaret hacmini artırmaktadır (Kesemen , 2009).

Dikey entegrasyon yatırımı yatırımcı ülke pazarına yönelik olmanın yanı sıra, bir bölgesel ekonomik entegrasyon (BEE) pazarına yönelik olarak da yapılabilir. Bu durumda DEY'nin yapılan ülke, BEE'ye ticaret engelleri ile karşılaşmadan rekabetçi bir fiyatla satış yapabilen bir ihracat üssü haline gelmektedir. BEE'yi hedefleyen DEY sonucunda da yatırımcı ülkenin, ev sahibi ülkenin ve BEE'nin de dış ticaret hacmi artmaktadır. Dolayısıyla, DEY'ler ülkeler arasındaki ticareti ikame etme değil, uluslararası ticaret için tamamlayıcı rol oynamaktadırlar (Göver, 2005).

2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımların Çeşitleri

Doğrudan yabancı yatırımlar, genellikle dikey ya da yatay biçimde sınıflandırılmaktadır (Lim, 2001). Maliyetin asgari düzeye indirgenmesini amaçlayan dikey entegrasyon yatırım, verimliliğe yönelik "hammadde arayan DYY" olarak da adlandırmaktadır. Kısacası bu yatırım türü, ev sahibi ülkenin pazar büyüklüğünden değil de ülkeler arasında, faktörlerin ve hammaddelerin miktar ve fiyat farklılıklarının söz konusu olmasından ve farklı üretim teknolojilerinin varlığından etkilenmektedir.

Yerel pazara hizmet vermeyi amaçlayan DYY ise, "Yatay entegrasyon yatırım" olarak adlandırılmaktadır. Bu yatırım türünün amacı, pazara yönelik üretim sırasında ortaya çıkan maliyetleri, asgari düzeye indirgemekte ve/veya da değişen yerel şartlara ve tercihlere cevap vererek rekabetçiliği artırmaktır (Lim, 2001). Ayrıca, yatay DYY,

kimi zaman “pazar arayan DYY” olarak da adlandırılmaktadır. Müşterilere yakın olmanın sağladığı avantaj, azalan ulaşım maliyetleri ve daha az kültürel engelin söz konusu olması bu yatırım türü üzerinde etkilidir (Coşkun, 2001).

Ev sahibi ülkeye giriş yapan DYY’yi Narula ve Dunning (2000) giriş amaçlarına göre; doğal kaynak arayan DYY, yeni pazar arayan DYY, verimlilik DYY ve stratejik varlık arayan DYY olmak üzere dört ana başlık altında incelemiştir.

2.3.1. Doğal Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Dunning ve Lundan (2008), doğal kaynakları üçe ayırmaktadır. İlki mineral yakıtlar, metaller ve tarım ürünleri gibi kaynakların dahil olduğu fiziksel kaynaklardır. İkincisi, vasıfsız ya da yarı-vasıflı ucuz işgücüdür. Sonuncusu ise teknoloji kapasitesi, yönetim ya da pazarlama becerisi ve organizasyonel yetenektir.

Gelişmekte olan ülkelerdeki sermaye ve teknoloji eksikliği sahip olunan doğal kaynakları çıkarmakta ve bu doğal kaynakları işlemekte sorunlara neden olmaktadır. Bu durumda ülkeler, doğal kaynak arayan yabancı sermayecilerle iş birliği yaparak, doğal kaynakları çıkarıp, işlemek için ihtiyaç duyulan maliyeti minimuma indirirler. Doğal kaynağın miktarı, yoğunluğu ve değeri bu piyasaya girecek olan DYY’yi etkileyecektir. Doğal kaynak ne kadar fazla ise ve doğal kaynağın değeri ne kadar yüksekse DYY girişi o ülkeye o kadar artar ve ülke ekonomisine katkısı da o kadar fazla olur (Narula and Dunning, 2000).

2.3.2. Yeni Pazar Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Pazar arayan doğrudan yabancı yatırımlar, genellikle yatırım yapılacak ülke tarafından konulan yüksek ihracat kotalarının bulunduğu, komşu pazarlara ulaşma imkânı sağlayan bölgelere yapılmaktadır (Narula and Dunning, 2000). Başka bir açıdan pazar arayan DYY’ler yeni pazarları keşfetme veya elde tutulan pazarların korunması amaçlı yapılan yatırımlardır. İhracat önündeki engellerin olduğu ve yatırım yapılacak olan ülkenin sağladığı fırsatların olduğu ülkelere yapılan yatırımlardır. Bu

yatırımlar 1980'lerdeki firma evlilikleri ya da firmaların devredildiği sıralarda etkinliğini artırmıştır. Pazar arayan DYY'nin gerçekleştirilmesi için ise pazarın belirli bir büyüklüğe ve talep eden nüfusa ihtiyaç vardır (Kaya ve Kahreman, 2017).

Pazar arayışı içinde olan yatırımcılar, hedeflediği pazarın büyüklüğüne ve tüketicilerinin kişi başına düşen gelirine ilgi duyar. Yatırımcı için sadece pazarın mevcut büyüklüğü değil aynı zamanda potansiyel büyüme oranı da çok önemlidir. Bunun yanında hedeflenen pazarın diğer pazarlara yakınlığı, tüketicilerin tercihleri ve mevcut pazarın yapısı da karar vermeyi etkiler (BACEI, 2017).

2.3.3. Verimlilik Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Verimlilik arayan DYY'ler, genellikle ölçek ekonomilerinden yararlanarak yatırım yapılan bölgedeki üstünlüğünü artırmak isteyen firmalar tarafından yapılan yatırım türüdür. Bu yatırımı yapan firmalar genelde diğer yatırım türlerini gerçekleştirdikten sonra daha fazla kâr elde etmek amacıyla yaparlar. Genel olarak sermaye, teknoloji ve bilgi ağırlıklı sektörlerde daha iyi durumda bulunan gelişmiş ülkelerde; emek ve doğal kaynak ağırlıklı sektörlerde söz konusu faktörlerin bolluğu ve ucuzluğu bakımından GOÜ'lerde yatırım yapmayı tercih etmektedirler (Kaya ve Kahreman, 2017). Örneğin Amerika ve Meksika'daki Japon otomobil fabrikaları, Avrupa ve Kuzey Amerika piyasalarına erişimde bir platform görevi yapar. Bu tür DYY muhtemelen yüksek çevresel maliyetlere çok fazla duyarlı olmayacaklardır.

İş sahası arayan bir yatırımcı, öncelikle kaynakları etkin kullanmak için maliyetlere bakar. Karar alma aşamasında üretim, nakliye ve iletişimde kullanılacak ara malların maliyeti gibi diğer maliyetler çok önemlidir. Yatırımcıların verimlilik açısından dikkat ettiği bir diğer husus, pazarın bölgesel ticaret anlaşmalarının sağladığı bazı avantajlara sahip olmasıdır. Böyle bir anlaşmanın varlığında; DYY sonucunda üretilmesi planlanan ürün pazarda büyük bir avantaja sahip olur (BACEI, 2017).

2.3.4. Stratejik Kaynak Arayan Doğrudan Yabancı Yatırım

Stratejik kaynak arayan yatırımlar, genellikle yatırım yapılan ülkedeki kaynağın kullanım hakkının rakip firmaların eline geçmesini önlemek amacıyla yapılan yatırımlardır (Uzun , 2010). Uluslararası firmaların rekabetçilik stratejileri de yerelden küresele döndüğü için bu firmalar uzun vadeli planlar ile hareket ederek bu hedefleri gerçekleştirmek amacıyla stratejik firmaları veya rakipleri satın alarak DYY gerçekleştirmektedirler. Verimlilik arayan DYY ile benzerlik teşkil eden bu yöntemde firmalar rekabetçiliğini uzun vadede korumak ve kuvvetlendirmek için potansiyel rakip firmaları daha büyümeden satın alma yoluyla bünyesine katmaktadır (Dunning , 1993).

2.4. Doğrudan Yabancı Yatırımların Etkileri

Dünyada küreselleşme süreci başlamadan önce yeterince önem verilmeyen doğrudan yabancı yatırımlar, bugün ekonomik kalkınmaya olan etkilerinin ortaya çıkmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin dikkatini çekmiştir.

Doğrudan yabancı yatrım, yatırımları konuk olduğu ev sahibi ülkenin ekonomisini çeşitli yönlerden etkilemektedir. Genel anlamda doğrudan yabancı sermaye yatırımlarından, tasarruf açığını gidermesi, sermaye birikimine katkıda bulunması, beraberinde teknoloji ve yönetim bilgisi getirmesi, ülke içindeki rekabeti artırması, insan kaynaklarını geliştirilmesi, istihdam yaratması, ödemeler dengesini olumlu yönde etkilemesi ve bütün bunların sonucunda ülkenin kalkınma hızını artırması beklenir. DYY'nin bu makro ekonomik değişkenlerden hangisini ne ölçüde etkileyeceği, yabancı sermayenin giriş şekline, hangi sektörde yatırım yaptığına, ihracatı mı yoksa iç pazarı mı hedeflendiğine göre değişiklik gösterebilecektir (Bissaliyeva, 2011).

Anlaşıldığı üzere, DYY'nin büyüme üzerindeki etkisi kesin değildir. Yatırımların rolü ülkeye alıcı ekonominin iktisadi ve teknolojik koşullarına bağlı olarak olumlu, olumsuz ya da önemsiz olabilmektedir (Liu and Li, 2004).

2.4.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Olumlu Etkileri

Yabancı sermaye yatırımlarının yatırım yapıldığı ülke bakımında başlıca ekonomik yararları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Seyidoğlu, 2003):

1. Ekonominin üretim kapasitesinin artması: az gelişmiş ya da gelişmekte olan bir ülke olmanın temel özelliği sermaye birikiminin yetersizliğidir. Yabancı sermaye hem başlangıçta getirdiği sermaye ile hem de elde ettiği kârı yeniden yatırıma dönüştürerek ülkenin üretim kapasitesinin arttırmasına önemli bir katkıda bulunacaktır.
2. Yeni teknoloji ve yönetim bilgisi getirme: Yabancı sermaye gittiği ülkeye teknoloji ve işletmecilik bilgisini de beraberinde götürecektir. Dolayısıyla yabancı sermaye yatırımları ülkeler arası teknoloji transferi yollarında birisi olarak kabul edilmektedir.
3. Döviz girişi sağlama: Her ne kadar yurt dışına yapılan kârı transferi ödemeler dengesini olumsuz etkilese de yabancı sermayenin getirdiği dövizler uzun dönemde ithalatı idame edici ve ihracatı artıcı etkiler yaratarak ülkenin ödemeler dengesinin düzelmesine katkıda bulunacaktır.
4. İhracatı arttırma: Gelişmekte olan ülkeler yabancı sermaye yatırımlarına girişi izni verirken bu yatırımların ihracata yönelik olarak üretimde bulunmalarını göz önünde bulundururlar. Çünkü uluslararası nitelikte olan yabancı firmalar dış piyasalar konusunda oldukça geniş deneyimlere sahiptir ve yaygın bir satış pazarlama örgütleri vardır. Ev sahibi ülke bu olanaklardan yararlanmayı amaçlamaktadır.
5. Rekabet ve Dinamizm: Yabancı sermaye yerli ekonomiye dinamizm kazandırır ve iç rekabeti artırır.
6. İstihdam yaratma: Yabancı sermaye yatırımları yaratacağı yeni iş olanakları ile ülkenin işsizlik sorununun çözümüne önemli derecede katkı sağlayabilir.
7. Vergi geliri sağlama: Yabancı sermaye şirketleri elde ettikleri gelir ve sağladıkları kâr ölçüsünde hükümetler için önemli bir vergi kaynağıdır.

2.4.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Olumsuz Etkileri

Yukarıda sayılan olumlu etkilerin yanı sıra DYY'ye yöneltilen başlıca eleştiriler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Seyidoğlu, 2003):

1. Ekonomi üzerinde yabancı denetiminin artması: Yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliği şirket yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlamaktır. Bu açıdan bir plana bağlı olmaksızın kabul edilen yabancı sermaye yatırımları başlıca sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilir. Buda ülkenin ekonomik ve siyasal bağımsızlığını tehlikeye sokacaktır.
2. Ekonomik bütünlüğün bozulması: Gelişmekte olan ülkelerde yabancı sermaye yatırımları ekonominin bütünlüğü üzerinde de tahribat yaratabilir. Yabancı sermaye yatırımlarıyla kurulan işletmelerde gelişmiş üretim teknikleri uygulanırken diğer alanlarda geleneksel üretim yapısının sürdürülmesi ekonomiyi ikili bir yapı içerisine sokabilir.
3. Dış ticaret kısıtlamalarının asılması: Yabancı sermaye yatırımları gümrük tarifleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına olanak sağlamaktadır. Oysa bu kısıtlamalar bazı koruyucu gerekçelerle konulmaktadırlar.
4. Yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğü: Yabancı sermaye işletmelerinin arkasındaki güç ileri teknoloji ve yöneticilik bilgisi küçük ölçekli yerli işletmeler karşısında haksız rekabet üstünlüğü sağlayacaktır. Rekabet gücü olmayan yerli girişimciler endüstriyi terk etmek zorunda kalacaklardır. Böylece yabancı işletmeler yerli ekonomide tam bir tekelci konumuna gelebilirler.
5. Döviz giderlerini arttırıcı etki: Yabancı şirketler pek çok durumda, beklendiği gibi ihracata yönelmemekte, hammaddeleri yerli kaynaklarda değil yurt dışından temin etmekte ve yaptıkları kâr transferleriyle de ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı ciddi bir biçimde arttırmaktadırlar.
6. İhracat kısıtlama: çok uluslu bir şirket yabancı ülkede şube açtığı zaman bu şubenin ihracatta kendisiyle rekabette bulunmasına genellikle izin vermeyecektir. Dolayısıyla ev sahibi ülkenin ihracat olanakları yapay bir biçimde daraltılmış olacaktır.

7. Teknolojik bağımlılık: Yabancı işletmeler araştırma ve geliştirme faaliyetlerini gittikleri ülkelerde değil kendi ana merkezlerinden gerçekleştirecektirler. Dolayısıyla ev sahibi ülkeler yeni teknikleri sürekli olarak yurt dışından ithal etmek zorunda kalacaktır. Bu da teknolojik bağımlılığın artması demektir.

Yukarıda değinilen olumlu etkiler doğrudan yabancı yatrımın çeşitlerne göre değişmektedir. DYY'nin ev sahibi ülkeye sağladığı bu olumlu etkiler tablo 2.2'de gösterilmiştir.

Tablo 2.2: Doğrudan Yabancı Yatırımın Çeşitlerine Göre Ev Sahibi Ülkeye Sağladığı Olumlu Etkileri.

Doğal kaynak arayışında olan DYY	*Tamamlayıcı varlıklar sağlar (teknoloji, yönetim gibi). *Yabancı piyasalara erişim sağlar. *Üretim kalitesi standartlarını yükseltir.
Pazar arayışında olan DYY	*Tamamlayıcı varlıklar sağlar (teknoloji, yönetim gibi). *Geri kalmış üretim bağlantılarını, özelleşmiş emek piyasalarını destekler. *Yerli rakiplerin ulusal tüketicilerinin beklentilerini yükseltir. *Yerel girişimciliği ve ulusal rekabeti tetikler.
Verimlilik arayışında olan DYY	*Sınır ötesi ağlaşma ve emeğin uluslararası dağılımını geliştirir. Ev sahibi ülkenin nispi avantajlarını arttırır. *Yabancı pazarlara ve arz kaynaklarına erişim sağlar. *Geri kalmış üretim bağlantılarını, özelleşmiş emek piyasalarını düzenler. *Üretim kalitesi standartlarını yükseltir. *Yapısal düzenlemeleri etkinleştirir.
Stratejik varlık arayışında olan DYY	*Yeni finans sermayesi ve tamamlayıcı varlıklar sağlar. *Yabancı pazarlara erişim sağlar. *Yerel girişimciliği ve ulusal rekabeti tetikler. *Sınır ötesi ağlaşma ve emeğin uluslararası dağılımını geliştirir.

Kaynak: (Çiftçi, 2015).

Bu çerçevede verimliliğe dayalı ücret sistemine geçilmesinin, nitelikli işgücü istihdamının artırılmasının, ülkede faaliyet gösteren yabancı firmaların ulusal girdi kullanımını artırıcı teşvikler verilmesinin, dış ticarete açıklığın önündeki görünmez engellerin kaldırılmasının ve dış ticaret açıklarını azaltmaya yönelik kalıcı önlemler

alınmasının, ihracatı geliştirici nitelikteki yatırımların ülkeye çekilmesi açısından gereklilik arz ettiği ifade edilebilir.

2.5. Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Belirleyici Olan Faktörler

Daha önceki bölümde ifade edilen doğrudan yabancı yatırımların olumlu etkileri ve bu kazanımlardan ötürü ülkeler, DYY çekmek maksadıyla çeşitli politikalar uygulamaktadır (çeşitli teşvik paketleri ile birlikte ticaret rejiminin liberalleştirilmesi gibi). Çünkü, DYY'nin ülkeye gelmesi birtakım koşulların sağlanmasını gerektirmektedir (Özcan ve Ari, 2010).

Bir ülkenin DYY çekmedeki başarısının ülkenin kendine özgü koşulları tarafından belirlendiği görülmektedir. Bu bakımdan, DYY girişlerini etkileyen faktörler konusunda genel kabul görmüş bir tanımlama yapmak mümkün görünmemektedir**.** (Karagöz, 2008)

Dünya Yatırım Raporu'nda, DYY'yi etkileyen faktörlere ilişkin bir analiz yapılmıştır (UNCTAD, 1998). Söz konusu belirleyicileri iktisadi faktörler, yatırım ortamına ait faktörler ve politik faktörler olarak üç ana başlık altında toplanmıştır. Ayrıca, iktisadi faktörlerin DYY'yi ülkeye çeken faktörler arasında öncelikli olduğu söylenmektedir.

2.5.1. İktisadi Faktörler

Dünya Yatırım Raporu-UNCTAD (1998)'e göre, doğrudan yabancı yatırımı belirleyen ev sahibi ülkenin iktisadi faktörleri: piyasa büyüklüğü, açıklık, işçilik maliyeti ve yemeğin verimliliği, yakınlık, altyapı sistemi, teşvikler ve faaliyet koşulları, ticaret açıklığı vb. olarak sıralanabilir.

Piyasa Büyüklüğü: Piyasa büyüklüğü, ev sahibi ülkenin kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasılası ile ölçülmektedir. Piyasa hacmi hipotezi, ölçek ekonomisinden faydalanabilme ve kaynakların etkin kullanımı için büyük bir

piyasanın gerekliliği görüşünü desteklemektedir (Eiteman et al., 2001). DYY ile pazar büyüklüğü arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Çünkü yeterli büyüklükteki bir pazar, firmaya tatmin edici bir satış düzeyi sağlar ve buna bağlı olarak da firma, o bölgeye olan yatırımlarını artırır. Firmalar genellikle varlıklarından optimal düzeyde yararlanmak için geniş pazarlara yatırım yapmayı tercih etmektedirler (Asiedu , 2002).

Açıklık: Bir ekonominin açıklığını ölçmede çoğunlukla dış ticaret hacminin/gayri safi milli hasılaya oranı şeklinde kullanılmaktadır. Bu oran, ticari sınırlamaların bir ölçüsü olarak yorumlanmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımlardaki açıklığın etkisi, yatırım tipine bağlı olarak değişmektedir. Açık ekonomilerin daha fazla yabancı yatırım çektiği, yaygın bir görüş olmakla birlikte ticari sınırlamalar, bazı doğrudan yabancı yatırımlarda pozitif bir etkiye sahip olabilmektedir. Şöyle ki; yerel piyasalara hizmet etmeyi amaçlayan firmalar, eğer söz konusu ülkeye, ticari sınırlamalardan dolayı kendi ürünlerini ithal etmekte zorlanıyorsa o zaman bu ülkede şube kurmaya karar verebilir. Buna karşın ihracat yönlü yatırımlarda bulunan çok uluslu firmalar, daha açık bir ekonomide yatırım yapmayı tercih etmektedir (Gövdere, 1997). Bölgesel ticari blokların hızlı gelişimi uluslararası ticareti olumlu etkilemekte ve iç piyasaların daha çok rekabete açılmasına ve dolayısıyla uluslararası rekabete açılamayan yerli şirketlerin bazı sorunlarla karşı karşıya kalmamak için yabancı ortak girişimlere yönelmelerine neden olabilmektedir. Bu da doğrudan yabancı yatırımlara daha açık piyasaların oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Özyıldız, 1998).

İşçilik Maliyetleri ve Emeğin Verimliliği: Özellikle emek yoğun endüstrilerdeki yabancı yatırımlar için ve ihracat yönlü kurulan şubeler için işçilik maliyetleri büyük bir önem taşımaktadır. Emek yoğun üretim yapan şirketler, kâr realizasyonunu sağlamak için ucuz işgücünün bulunduğu bölgelere yatırım yapmak isteyeceklerdir. Bir ülkedeki sendikalaşma düzeyi düşük ücrete ve idari özgürlüğe bir engel oluşturduğundan, DYY akışlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Bununla birlikte, işçilik maliyetlerinin nispeten önemsiz olduğu, ücret farklılıklarının bir ülkeden diğer bir ülkeye çok az olduğu durumlarda bu defa işgücünün yeteneği ve verimliliği DYY kararlarında etkili olmaktadır (DPT, 2000).

Yakınlık: Coğrafi yakınlık, DYY kararları için önemli bir belirleyicidir. Taşıma maliyetleri ile doğrudan yabancı yatırım akışları arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Uzaklık arttıkça taşıma maliyetleri de buna paralel olarak artacağından

bunun sonucunda da yatırımlar azalma eğilimi gösterecektir. Bu nedenle işletmelerin daha geniş pazarlara ulaşabilmesi amacıyla globalleşmesi sonucunda üretim, hizmetler ve sonraki faaliyetlerin hedef pazarda veya yakınında olması zorunluluğu, önemli bir etken olmaktadır (Özyıldız, 1998).

Altyapı Sistemi: Altyapı sistemi; karayolları, limanlar, demiryolları, haberleşme sistemleri vb.ni kapsamaktadır. İyi bir altyapı sistemi, yatırımların verimliliğini artırmakta ve buna bağlı olarak da DYY akışları canlanmaktadır. Ev sahibi ülkenin fiziksel ve haberleşme altyapısı ile DYY akışları arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Wallace (1990), araştırmalarında, OECD firmalarının %75'inden fazlasının Latin Amerika'daki DYY kararlarında haberleşme ve üretim teknolojilerini önemli bir husus olarak gördüklerini ortaya koymuştur (Sung et al., 2002).

Teşvikler ve Faaliyet Koşulları: Genel bir görüş olarak, düşük vergiler gibi özel teşvikler, doğrudan yabancı yatırımlarda çok büyük bir etkiye sahip değildir. Çünkü bu uygulamalar, devam eden nispi dezavantajlar için bir tazminat olarak görülmektedir. Diğer taraftan, sınırlamaların kalkması ve iyi iş koşullarının sağlanması, genellikle pozitif bir etkiye sahiptir. Yabancı yatırımcılara, kendilerine denk olan yerli yatırımcılar ile eşit muamele göstermek ve yeni piyasaların açılması (havayolu taşımacılığı, perakende ticaret yapma, vb.) gibi motivasyon sağlayıcı davranışlar, DYY akışlarını cesaretlendirmede önemli olan faktörlerdir (Çetintaş, 2001).

2.5.2. Sosyo-Politik Faktörler

Yabancı yatırımlara etki eden sosyo-politik faktörleri ev sahibi ülke açısından: teknolojik rekabetçilik, vergi politikası, jeo-kültürel mesafe, politik risk, diğer faktörler olarak yolsuzluk biçiminde sıralanabilir (UNCTAD, 1998).

Teknolojik Rekabetçilik: Bir ülkenin araştırma ve geliştirme becerileri ve vasıflı işgücünün elde edilebilirliği, o ülkenin doğrudan yabancı yatırımları için rekabetçi avantajına yüksek derecede katkıda bulunmaktadır. Ülkenin ar-ge harcamalarının fazlalığı, o ülkenin, doğrudan yabancı yatırımlarda büyük bir etkiye sahip olan teknolojik araştırmalardaki çabasını ortaya koymaktadır. Teknolojik

yeterliliğe sahip olan ülkeler, bu yeterliliğe sahip olmayan ülkelerden daha fazla yatırım çekebilmektedir.

Vergi Politikası: Doğrudan yabancı yatrım miktarını arttırmak isteyen ev sahibi ülkeler vergi oranlarını düşük tutma yoluna gitmişlerdir. DYY için artan rekabet bu tür yatırımlara yönelik vergi oranlarının da giderek azalmasına neden olmaktadır. Yatırımcı firmalar ise kendi ülkelerindeki yüksek vergi yükünden kurtulmak amacıyla düşük vergili ülkelere yönelik DYY gerçekleştirmektedir (Sun, Tong and Yu, 2002).

Jeo-Kültürel Mesafe: Yatırım yapan ülke ile yatırımın yapıldığı ülke arasında coğrafi yakınlık taşıma maliyetlerini azaltarak DYY akışlarında önemli bir pozitif etkiye sahiptir. Aynı şekilde, yatırım projesine ortak olan ülkeler arsındaki kültürel yakınlık da (örneğin; Cezayir'deki Fransız yatırımları, Çek Cumhuriyeti'ndeki Alman yatırımları gibi) ticari işlemleri kolaylaştırmakta ve belirsizliğin derecesini azaltmaktadır. Buna paralel olarak da DYY akışları hız kazanmaktadır (Braunstein, 2000).

Politik Risk: Yabancı yatırımcılar için politik risk; muhtemel kamulaştırmadan, mal, hizmet ve işgücü arasındaki bozulmadan ve politik müdahaleden kaynaklanan fon kayıplarını kapsamaktadır. Politik risk etmenleri, gelişmekte olan ülkelere girmeye çalışan yabancı yatırımcılar için farklı bir önem teşkil etmektedir.

Dış politika tercihleri veya uluslararası siyasette kısa veya uzun vadeli siyasi ve ekonomik rolü, alacağı pozisyon veya çevre ve bölgesinde bulunan komşu ülkeleri ile gütmüş olduğu ilişkiler de yabancı yatırımcıların değerlendirmelerini olumlu veya olumsuz olarak etkileyen faktörlerdendir (Erdoğan, 2012).

Şeffaflık: Yabancı yatırımcılar için politikadaki şeffaflık da oldukça önemlidir. Bunun nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

- Firmalar için -hükümetlerin veya kurumların uyguladığı politikalarla ilgili bilgi eksikliği bir- risktir,
- Firmaların sınır ötesi birleşme ve satın alma konusunda zorluklar ile karşılaşmasına neden olan ülkelerin piyasalardaki tekel oluşumlarını engellemek adına oluşturdukları mevzuatlarının birbirinden farklılığı,

- Yatırımcılar için önem arz eden etkin mülkiyet politikalarının uygulanma derecesi,
- Firmaların yatırım kararı almasında oldukça önemli bir yere sahip olan ülkelerin temel makro göstergelerinin (işsizlik, enflasyon, dış ticaret vb.) gerçek bir şekilde yansıtılması.
- Rekabet koşullarının etkin şekilde yürütülmesini sağlayacak yasal mevzuatlar da yatırımcı için önemli gösterge niteliğindedir (Drabek and Payne, 1999 (2)).

Diğer Faktörler-Yolsuzluk: Genelde bir ülkedeki yolsuzluğun DYY'yi caydırıcı etken olduğu varsayılmaktadır. Buna karşın bazı araştırmaların yolsuzluğun "yardım eden el" özelliği taşıdığını da kanıtlamışlardır.

Riskli ülkelere yönelecek yatırım cinsinin kısa vadeli sermaye hareketi olması beklenti dâhilinde olsa da Leff (1964), Huntington (1968), Lui (1985) yolsuzluğun yatırımların ve büyümenin önünde kolaylaştırıcı bir unsur olabileceğini ortaya koymuşlardır. Ayrıca Tanzi (1998), Shleifer ve Vishny (1993), Shleifer ve Frye (1997), Khan (1998), Kang (2002), Campos vd. (1999) çalışmalarında bahsedildiği üzere, yolsuzluğun organize bir şekilde yapıldığı ve öngörülebilir olduğu ortamda olumsuz etkilerinin azalacağı savunulmaktadır. Dolayısıyla daha fazla gelir elde edebilmek için girişimcilerin belli ülkelerde yolsuzluk riskini göze aldıkları da görülmektedir. Ayrıca, yolsuzluğun etkileri ülkenin ekonomik ve siyasi koşullarına göre değişiklik gösterebilmektedir (Yurdakul, 2013).

Egger ve Winner'e göre (2005) düşük gelirli ekonomilerin yolsuzlukla birlikte daha çok DYY yatırımı çekmesi, yolsuz rejimlerin desteklenmesi şeklinde bir anlam taşımamakta; bu pozitif ilişki sadece idari kontrol ve karar alma tekelini elinde bulunduran kamu yöneticilerinin yabancı yatırım gelirlerinden pay almasını yansıtmaktadır. Yolsuzluk, DYY'nin dünya üzerindeki dağılımını da etkilemektedir.

Mathur and Singh (2007) çalışmalarında, Çin ve Asya bölgesinde görülen yolsuzluk artışı ile diğer tüm ülkelere yönelen DYY girişi arasında ters yönde ve anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. Bu sonuç, örneklem çerçevesinde Asya ülkelerinde yolsuzluğun "yardım eden el" özelliği taşıdığını göstermektedir.

Yukarıda açıklanan bu faktörlerin taşımış oldukları önem sıralaması ise, DYY'nin geliş amacına göre farklılık göstermektedir. Örneğin; kaynak arayışı söz

konusu ise ev sahibi ülkenin faktörleri, sermayenin geldiği ülkenin faktörlerine kıyasla daha önemli hale gelmektedir. Stratejik bir yatırım açısından ise, sermayenin geldiği ülkenin sahiplik avantajlarının yetersiz olması en önemli faktördür. Eğer yabancı sermaye için önemli olan unsur pazarı ele geçirmek ise, nispi maliyet avantajları ve pazar büyüklüğü daha önemli olmaktadır (Lipsey, 2000).

DYY üzerinde birçok faktörün etkili olmasının nedeni, DYY'nin farklı türlerinin mevcut olması ve bu türlerin farklı etkenlerden etkilenmesidir.

Dünya Yatırım Raporu'nda (UNCTAD, 1998), DYY'yi belirleyen eğilimleri incelenmiştir. Bahse konu rapora göre DYY'nin siyasi, ekonomik ve iş ortamına ilişkin olmak üzere üç temel belirleyicisi bulunmaktadır. UNCTAD'ın belirlemiş olduğu bahse konu faktörler Tablo 2.3'de yer almaktadır

Tablo 2.3: Doğrudan Yabancı Yatırımları Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyen Faktörler.

Faktörler	**Ev Sahibi Ülkedeki Belirleyiciler**	
Politik	• Siyasi ve ekonomik istikrar • Vergi uygulamaları • Yabancı sermaye politikaları • Özelleştirme politikası • Yabancı yatırımlar ile ilgili uluslararası anlaşmalar	
İş Ortamına İlişkin	• Yatırımların teşviki ve korunması • Yolsuzluklar ve yönetimde etkinlik ve sosyal imkânlar • Yatırım sonrası hizmetler	
Ekonomik	**Yatırım Stratejileri**	**Faktörler**
	Pazar Arayan	• Pazarın büyüklüğü • Pazarın büyümesi • Bölgesel ve küresel pazara erişim • Tüketici tercihleri • Kişi başına gelir
	Kaynak Arayan	• Ham maddeler • Yetişmiş işgücü varlığı • Teknolojik yenilikler • Fiziksel altyapı
	Verimlilik ve Stratejik Varlık Arayan	• Fiziksel ve insan kaynaklı varlıklar • Diğer girdi maliyetleri • Hammadde/ara malların varlığı ve ulaşım • Bölgesel bir ekonomik entegrasyona üyelik

Kaynak: (UNCTAD, 1998).

3. MOĞOLİSTAN'IN GENEL TANITIMI ve MOĞOLİSTAN'DA DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR

3.1. Moğolistan'ın Genel Tanıtımı

Moğolistan, deniz seviyesinden ortalama 1.580 metre yükseklikte, geniş ve uzun düzlüklerden oluşan, Doğu ve Orta Asya'da yer alan, denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Kuzeyinde Rusya, güney, doğu ve batısında Çin Halk Cumhuriyeti vardır. Ülkenin kuzeyi ve batısı Altay, Khangai, Khentii dağ silsileleri ve orman stepleri ile oluşurken, Doğu ve Güney tarafların Gobi Çölü ve yarı çölden oluşan topraklar kaplamaktadır. 1.564 bin km karelik yüzölçümüne sahip olup, yüzölçümü bakımından dünyada 18.sırada yer alan Moğolistan'ın nüfusu 2018 yılı istatistik verilerine göre 3,241,539 kişidir. Nüfusun %95'i etnik Moğol olup geri kalan nüfusu Kazak Türkü, Rus, Hotun Türkü ve Çinlilerden oluşmaktadır. En büyük şehir, aynı zamanda başkenti Ulanbator'dur. Nüfusun %38'i bu şehirde yaşamaktadır (NSOM, 2019). Ülke genelinde az yağış ve büyük sıcaklık değişiklikleri, sert bir kara iklim özelliği görülmektedir. Ülkede kış mevsimde ortalama sıcaklık -30°C derece iken yazın ortalama sıcaklık ise 26°C'dir. Bu sıcaklık bölgelere göre farklıdır. Örneğin, ülkenin batı kısmında ortalama kış sıcaklığı -40°C'yi gösterir. Kışın ırmaklar ve göller donar (Geoforum, 2015).

3.1.1. Siyasi Durumu

1921 yılında Moğolistan Halk Partisi (1925'ten sonra Moğolistan Halkının Devrimci Partisi-MHDP-adını almıştır) Sovyetler Birliği'nin yardımı ile bağımsızlığını kazanmıştır. Soğuk savaş dönem sonuna kadar MHDP varlığın sürdüren tek parti olmuştur (Odhuu, 2017). Söz konusu parti, Sovyetler Birliği'nin Komünist Partisi tarafından yönetilmiş ve bu Komünist Parti Moğol Halk

Cumhuriyeti'nin ekonomik ve politik yapısını Sovyetler Birliği rejimine göre biçimlendirilmiştir.

Moğol Halk Cumhuriyeti 66 yıl süren Sovyetler Birliği yönetiminden sonra, 1990 yıllarında artan protestolar neticesinde tek parti varlığına son vermiştir. Bununla birlikte, Moğolistan tek parti sisteminden parlamenter demokrasi sistemine geçiş yapmıştır. Ülkede yeni bir anayasa kabul edilmiş ve çok partili politik hayata geçilerek ekonomide serbest piyasa kuralları uygulanmaya başlanmıştır (Çetinkaya & vd., 2005).

1992 yılında kabul edilen yeni anayasa ile insan hakları, özel mülkiyet ve güçler ayrılığı ilkelerine dayanan bir devlet yapısı oluşturulmuştur. Yasa yapma yetkisi, Moğolistan Büyük Millet Meclisi'nindir. Yasa konusu olan düzenlemeler, başka kamu kuruluşlarına bırakılamaz. Yasa önerme yetkisi Bakanlar Kurulu ve Milletvekillerine aittir. Milletvekili seçimleri 4 yılda bir yapılmakta ve 76 milletvekili seçilmektedir, en az 8 sandalye sahibi olan partiler mecliste grup kurabilmektedir. Ayrıca cumhurbaşkanının yasaları veto etmek yetkisi bulunmakta, ancak 76 sandalyeli tek meclisten oluşan parlamento 2/3 çoğunlukla (51 oyla) bu vetoyu aşabilmektedir. Meclisteki 76 sandalyeden en fazla milletvekiline sahip olan partiden cumhurbaşkanının onayıyla başbakan seçilir.

Moğolistan'da Cumhurbaşkanı, doğrudan halkoyu ile seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı adayları parlamentoda milletvekili bulunan partiler tarafından gösterilmektedir. Cumhurbaşkanı seçimleri dört yılda bir yapılmaktadır. İlk Cumhurbaşkanlığı seçimleri 1993 yılında yapılmıştır. Cumhurbaşkanı, üst üste iki dönem seçilebilmektedir. Yasa konusu olan düzenlemeler, başka kamu kuruluşlarına bırakılamaz (GECM, 2018).

3.1.2. Moğolistan Ekonomisinin Genel Hatlarıyla Gelişimi ve Bugünkü Durumu

Moğolistan ekonomisi incelenirken şu dönemlere ayrılabilir:

- 1990-1993 dönemi

- 1993-2003 dönemi
- 2003-2009 dönemi
- 2009-2016 dönemi
- 2016 sonrası dönem

1990-1993 dönemi: Sovyet döneminde kapalı piyasa sistemine sahip olan Moğolistan, 1990'ların başında Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra açık piyasa ekonomisine geçiş yapmıştır (Türk, 2013). Açık piyasa ekonomisine ayak uydurmak Sovyet Birliği'ne bağımlı bir modelden yeni çıkan Moğolistan için kolay olmamıştır. Yüksek enflasyon, işsizlik ve temel gıda maddelerinde kıtlık gibi ekonomik ve sosyal sıkıntılar 1993'e kadar sürmüştür. Ekonomisinin temel dayanağı olan Sovyet Birliği'nin çökmesiyle mali destekten uzak kalan Moğolistan'a, ABD, Japonya, Almanya ve Kanada finansal destekte bulunmuştur.

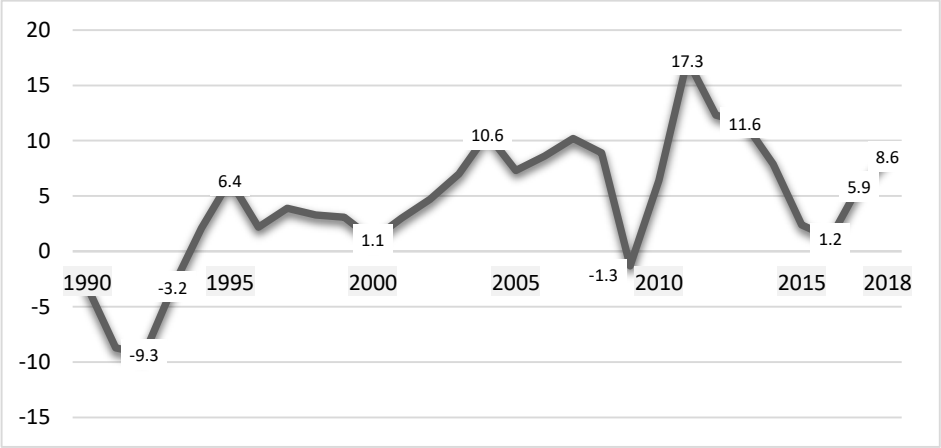

Şekil 3.1: Moğolistan'ın 1990'dan Sonrası Ekonomik Büyüme Oranı (NSOM, 2019).

1993-2003 dönemi: Moğolistan'ın ekonomik büyüme oranı 1990'lı yılların başlarındaki değişim sürecinde-%9,3'e kadar düşmüştür. 4 yıl süren ekonomik kayıptan sonra 1994 yılından itibaren iyileşmeye başlamıştır. Serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamak için gerçekleştiren yeni reformlar neticesinde, 1990 yılların ikinci yarısında ekonomik büyüme ortalama yılda %3,8 oranda artış göstermiştir. Ama ekonomisinin yaklaşık %30'unu oluşturan hayvancılık sektöründe, 1990 yılların sonunda başlayan kıtlık nedeninle 2000-2002 yıllarında yılda %16 oranla

azalma olmuş, ekonomik büyüme oranı %1,3 derecesine düşmüştür (Tümentsengel, 2015).

Moğolistan 1997'te Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmuştur. Dışa açık ekonomik bir sisteme geçişle birlikte özelleştirme, piyasada serbest rekabet, bankaların yeni yapısı, vergi politikasının yenilenmesi, sosyal güvenlik kurumunun kurulması gibi yeni yaşam standartları ve fırsatlar sağlanmıştır. Yapılan çalışmalarla Moğolistan ekonomisi 2000'li yıllarda artan oranlarda büyüme kaydetmiştir.

2003-2009 dönemi: 2000'li yıllarda Çin ekonomisinin hızlıca büyümesi ve kömür, maden kullanımının artması ile Moğolistan Çin'e yüksek oranda kömür ve maden ihracatında bulunmuştur. Bu ihracat neticesine Moğolistan ekonomisi 2004 ve 2007 yıllarında iki rakamlı büyüme kaydetmiştir (Tümentsengel, 2015). Moğolistan ekonomisine 2003 yılına kadar hayvancılık sektörü domine etmiştir. O zamandan sonra dünyada maden fiyatlarının yükselmesi, aynı zamanda Moğolistan'ın zengin doğal kaynaklara sahip olması nedeni ile ülke ekonomisinde madencilik sektörünün payı artmıştır. 2008 yılında küresel krizden dolayı-%1,3 oranına kadar gerileyen Moğolistan ekonomisi, 2009 yılından itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır (Türk, 2013).

2009-2016 dönemi: 2008-2009 yılında gerçekleşen ekonomik krizden sonra dünyada hammadde değerinin artması sebebi ile Moğol ekonomisi 2009 yılın sonundan itibaren tekrar yükselmeye başlamıştır. Bununla birlikte madencilik sektöründe büyük işlemler yapılmış, yeni tesisler kurulmuş ve doğrudan yabancı yatırımlar artmıştır. Bu durum büyüme oranının 2014 yılına kadar artışta bulunmasını sağlamıştır. Örneğin, 2011 yılında %17,5, 2012 yılında %12,3 düzeyinde iki haneli büyüme oranı yakalanmıştır (Gan-Ochir et al., 2017).

2000'li yıllarda Moğol ekonomisinde iki ekonomik döngü yaşanmıştır. Moğolistan'ın ekonomik döngüsüne hammadde piyasasındaki istikrarsızlık büyük neden olmuştur.

2016 sonrası dönem: 2013 yılında %11,6 büyüme oranıyla Moğolistan dünyadaki yüksek ekonomik büyüme sıralamasında yer almıştır. Ama dünya finansal ve ekonomik krizi, maden fiyatlarının çöküşü nedeni ile madencilik projelerinden beklenen kâra ulaşılamaması ve proje maliyetinin yüksekliğinden dolayı Moğolistan ekonomisinde 2016 yılında büyüme oranı %1'e kadar gerilemiştir.

2017 yılından itibaren uluslararası pazarda emtia fiyatlarındaki büyüme, ekonomik iyileşme ve ülke ekonomisindeki sorunları giderme, bütçe açığını adım adım azaltma gibi ekonomik önlemler neticesinde Moğolistan'da ekonomik büyüme artış göstermeye başlamıştır. 2018 yılında da bu artış devam ederek 8,6 oranında bir büyüme kaydedilmiştir (NDA, 2018). 6 Şubat 2018 tarihinde Moğolistan "Üç Direk Stratejik Kalkınma Politikasını" onaylamıştır. Bu reform Moğolistan'ın 2018-2020 dönemi Yatırım Programının temel belgesi özelliğindedir. "Çok Taraflı Ekonomik Kalkınma Politikaları", "Adalete Dayanan, Disiplinli ve Sorumlu Sürdürebilir Yönetişim", "İnsan Merkezli Sosyal Politika" başlıklı üç direkli kalkınma stratejisi 27 farklı hedeften oluşmaktadır ve 2017 yılında Ulusal Devlet Kalkınma Ajansı tarafından geliştirilmiştir (Legalinfo, 2018).

3.1.3. Moğolistan'ın Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

Tablo 3.1'de Moğolistan'ın temel ekonomik göstergeleri verilmiştir. Bu göstergeler 2011—2018 dönemlerini kapsamaktadır (Mongol Bank, 2019) , (World Bank, 2019).

Tablo 3.1: Moğolistan'ın Temel Sosyal-Ekonomik Göstergeleri.

	2011	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
GSYİH (Büyüme %) *	17.3	12.3	17	7.9	5	1.2	5.3	8.6
Madencilik sektörü (GSYİH %)	21.8	17.8	15.9	17	17.6	20.7	24.1	24.3
Tarım (GSYİH %)	10.2	11.2	13.4	13.3	13.3	11.5	10.1	10.7
Toptancı ve Perakende (GSYH%)	22.1	19.9	18.4	16.9	16.4	16.1	15.8	16
Kişi başına düşen GSYİH ($) *	3770	4368	4657.8	4643.5	4218	3854	3780	4009
Nüfus (bin)*	2,760	2,814	2930	2,924	3058	3,027	3,076	3,238
Nüfus artış hızı *(%)	1.8	1.9	2.18	1.9	2.06	1.7	1.6	1.9
Nüfus yoğunluğu*	1.8	1.8	1.9	1.9	2	2	2	2.1
Ticaret cirosu (bin $)	11,415.90	11,123.00	10,626.88	11,011.00	8,466.88	8,274.48	10,537.90	12,886.80
İhracat (bin $)	4,817.50	4,384.70	4,269.06	5,774.33	4,669.30	4,916.34	6,200.60	7,011.80
İthalat (bin $)	6,598.40	6,738.40	6,357.82	5,236.67	3,797.50	3,358.14	4,337.30	5,875.00
Denge (bin $)	-1,780.90	-2,353.70	-2,088.77	539.23	871.8	1,558.20	1,863.30	1,136.70

2016 yılında büyüme oranı 1.2'ye kadar düşen Moğolistan ekonomisi, 2017 yılından itibaren düzelmeye başlamıştır. 2018 yılında da bu artış devam etmiştir. 2011-2018 yıllar arası Moğolistan ekonomik temel göstergeleri tablosuna bakıldığında, Moğolistan ekonomik büyümesinin neredeyse yarısını madencilik, tarım, toptan ve perakende sektörü oluşturmaktadır. Bunun içinde madencilik sektörü önemli yer tutmaktadır. Ardından da toptan ve perakende sektörü yer alırken, tarım sektörünün de büyük katkısı her zaman devam etmiştir.

2011-2013 döneminde kaydedilen yüksek büyümede DYY'nin önemli etkisi vardır. 2013 yılından sonra yatırımlar önceki yıllara göre %60-70 azalmıştır.

Moğolistan'ın en büyük madencilik tesisi Oyutolgoi'ın gelişmesi ile ekonomik büyümenin de artış göstermesi beklentisi hala devam etmektedir. 2013 yılından itibaren dünyadaki emtia fiyatlarının yükselişi ve Çin'e yapılan kömür ticareti nedeniyle Moğolistan ticaret dengesindeki eksiler artıya dönebilmiştir.

Yukarıdaki istatistiksel araştırmaya göre (Mongol Bank, 2019), mevcut ekonomik görünüm, yabancı yatırıma özellikle büyük yatırıma sahip olan madencilik sektörü ile bağlantılı olarak açıklanabilir.

3.1.4. Moğolistan'daki Başlıca Ekonomik Sektörler

Moğolistan ekonomisi, hayvancılık ve madenciliğe dayalıdır. Moğolistan ekonomisinde GSYH içindeki paylar temel alındığında ağırlığın madencilik alanında olduğu görülmektedir. Bununla birlikte hizmet sektörü olarak toptan ve perakende ile tarım sektörü Moğol ekonomisi içerisindeki önemli yerine korumaktadır (MSIS, 2019). Moğolistan'daki başlıca ekonomik sektörler ve bunların GSYH'daki payının 8 yıllık verisi göstergeleri tablo 3.2'de yer almıştır.

Çin ekonomisinin yavaşlamasından dolayı emtia fiyatlarında düşüş ve doğrudan yabancı yatırımların azalması, Moğolistan ekonomik büyümesinde devamlı azalmaya neden olmaktadır. Son 5 yılda, ihracatın %90 ve doğrudan yabancı yatırımların %80'den fazlası madencilik sektöründe gerçekleşmektedir. 2013 yılından itibaren yüksek emtia fiyatlarına son verilmesi ile Moğolistan'ın dış ticaretinde

kötüleşme, DYY'nin aniden azalışı, ihracat gelirinde azalış yaşanmıştır ve ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Tablo 3.2: Ekonomik Başlıca Sektörlerin Gayri Safi Yurt İçi Hasıla İçindeki Payı (2011-2018, %).

Ekonomik Sektörler	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Tarım, Ormancılık, Balıkçılık, Avcılık	10.2	11.2	13.4	13.3	13.3	11.5	10.1	10.7
Jeolojik Arama ve Madencilik	21.8	17.8	15.9	17	17.6	20.7	24.1	24.3
İşleme Endüstrisi	8.6	9	10.7	10.6	9.1	8.8	10.7	10.9
Elektrik, Gaz, Buhar ve Havalandırma	1.4	1.3	1.5	1.6	1.9	2.3	2	2
Su Temini; Kanalizasyon, Atık ve Atık Yönetimi ve Temizleme Faaliyetleri	0.4	0.5	0.4	0.4	0.5	0.5	0.5	0.5
İnşaat	3.7	5.9	5.8	5.1	4.7	4.3	4.1	4.2
Toptan ve Perakende	22.1	19.9	18.4	16.9	16.4	16.1	15.8	16.5
Nakliye ve Depolama Faaliyetleri	6.2	5.2	4.3	4.8	5.2	5	4.8	4.6
Oteller, Konaklama ve Yemek Hizmetleri	0.8	1.2	1.2	1	1	1.1	1	1.1
Bilgi ve İletişim	2.6	2.6	2.5	2.5	2.4	2.4	2.1	2.1
Finans ve Sigorta Faaliyetleri	2.9	3.5	4.1	4.7	5.4	5.1	5.1	4.9
Gayrimenkul Faaliyetleri	6.8	5.8	6.2	6.8	6.9	6.9	6	5.7
Profesyonel, Bilimsel ve Teknik Faaliyetler	1.8	2.8	2.8	2.5	2.4	2	1.7	1.5
Yönetim ve Destek Faaliyetleri	0.7	1.2	1.2	1.1	1	1	0.9	0.9
Kamu Yönetimi ve Sosyal Güvenlik	3.9	4.2	4.1	4.1	4.6	4.7	4.2	3.8
Eğitim	3.8	4.5	4.5	4.5	4.4	4.4	4	3.7
Sağlık ve Sosyal Aktiviteler	1.5	1.9	1.9	1.9	2.1	2	1.8	1.7
Sanat, Eğlence, Oyunlar ve Festivaller	0.3	0.5	0.5	0.4	0.5	0.5	0.4	0.4
Diğer	0.5	0.8	0.8	0.8	0.8	0.7	0.6	0.5

Kaynak: (NSOM, 2019)

Bir önceki krizde madencilik ve inşaat sektörleri gerilemiş, ardından hizmet sektörü ve 2013 yılında hizmet ve madencilik sektörleri düşüş göstermiştir. İnşaat sektöründe fiyat dengeleme programının uygulanması ile bu durgunluk yavaşlatılabilmiştir. Hizmet sektöründe önemli gerileme olmuştur, bunun nedeni ise alım gücünde çarpıcı bir düşüş olmasıdır. Madencilik sektörü üretimindeki büyüme ağırlıklı olarak Oyu Tolgoi açık maden ocağındaki bakır konsantreleri ve ham petrol üretimi nedeniyledir. Ticaret sektörünün %7,6 oranda düşmesi ekonomik etkinliğin azalarak satın alım gücünün yavaşladığını ifade etmektedir ve bu da inşaat sektörünü etkileyerek arz fazlalığına neden olmuştur. İnşaat sektöründeki bu arz fazlalığından

dolayı sektörde durgunluk yaşanmıştır. 2015 dönemi yaz aylarındaki kuraklık nedeni ile tarımda bir önceki yıllara göre düşüş gerçekleşmiştir (Anand, 2010).

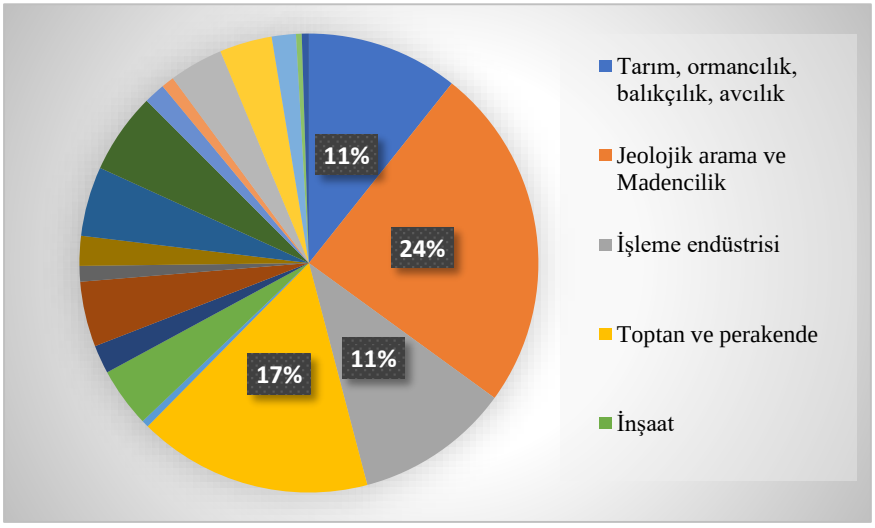

Şekil 3.2: Başlıca Ekonomik Sektörlerin GSYH Payı (2018, %) (NSOM, 2019).

Başlıca ekonomik sektörlerin 2018 yılının GSYH'deki payı şekil 3.2'de gösterilmiştir. Bunda 2019 yılının NSOM'nin verilerine göre madencilik sektörü %24, toptan ve perakende sektörü yaklaşık %17, tarım sektörü %11 olarak toplam GSYH'nin neredeyse yarısını kapladığı görülmektedir.

3.1.4.1. Jeopolitik ve Madencilik Sektörü

Ülkedeki sektörlerin geneline bakıldığında madenciliğin ilk sırada olduğu görülmektedir. Altın, kömür, bakır, molibden-yum, kalay, tungsten ve uranyum başta olmak üzere 80 çeşit maden rezervi bulunmaktadır. Kömür, bakır ve altın bugüne kadar Moğolistan ekonomisi için kilit rol oynamaktadır.

Erdenet şehrinde aynı isimle dünyadaki ilk 10 bakır madeninden biri yer almaktadır. Ülkenin güneyinde bulunan Oyu Tolgoi bakır ve altın, Tavan Tolgoi yüksek kaliteli taş kömürü madeni rezervleridir. Bunların içinde, Oyu Tolgoi dünyadaki en büyük kullanılmamış bakır ve altın madenidir (MMHI, 2019).

2018 yılında madencilik sektörünün ülke ekonomisi üzerindeki payına bakılırsa, madencilik sektörünün GSYH'nin %24'ünü, ihracatın %90'ını, DYY'nin %72'sini, toplam istihdamın ise yaklaşık %5'ini oluşturduğu görülmektedir (Lkhagabaatar, 2019).

Madencilik alanının yıllık üretim kapasitesi ve üretmekte olan başlıca ürünleri tablo 3.3'de gösterilmiştir. Tablodaki verilere göre, 2018 yılında 54,401.30 bin.tn kömür, 20,655.20 kg altın, 1,310.80 bin.tn bakır, 5,485.40 bin.tn molibden-yum, 6,388.60 mln barete yağ üretmiştir. Yıllık üretim kapasitesin 2018 yılı üretimi aşağıdaki grafikte gösterilmektedir (MSIS, 2019).

Tablo 3.3: Madencilik Alanının Yıllık Üretim Kapasitesi ve Başlıca Ürünleri (2018).

Maden	**Ölçüm**	**Miktar**
Altın	Kg	20,655.20
Kömür	bin.tn	54,401.30
Bakır	bin.tn	1,310.80
Molibden yum	Tn	5,485.40
Yağ	Bin. Bar	6,388.60

İhracatın %86'sını madencilik sektörü, bunun içerisinde kömür ihracatı toplam ihracatın yaklaşık %40'ını, madencilik sektörü ihracatının %46'sını oluşturmuştur. Madencilik sektöründen sonra yün ve kaşmirden yapılan dokuma sektörü gelmektedir (MSIS, 2019).

3.1.4.2. Tarım Sektörü

Bugün Moğolistan ekonomisinde madencilik sektöründen sonra yerini alan hayvancılık sektörü 2013 yılına kadar ülke ekonomisinde en ön sırada gelmiştir. Ülke kış aylarında aşırı sert iklime sahip olmasına rağmen hayvancılık sektörü sürekli artış göstermektedir. 2000 ve 2008 yıllarında yaşanan kıtlıktan dolayı hayvan sayısı yaklaşık 10 milyona gerilemiştir. Moğolistan'daki hayvanların yıllık artışı şekil 3.3'de verilmiştir. 2018 yılı verilerine göre toplam 66 milyon hayvanın 30 milyonu koyun,

27 milyonu keçi olarak toplam hayvanın %86'sını oluşturmaktadır. Kalanı ise yaklaşık 4 milyon at, 4 milyon inek ve 459 bin deveden oluşmaktadır (NSOM, 2019).

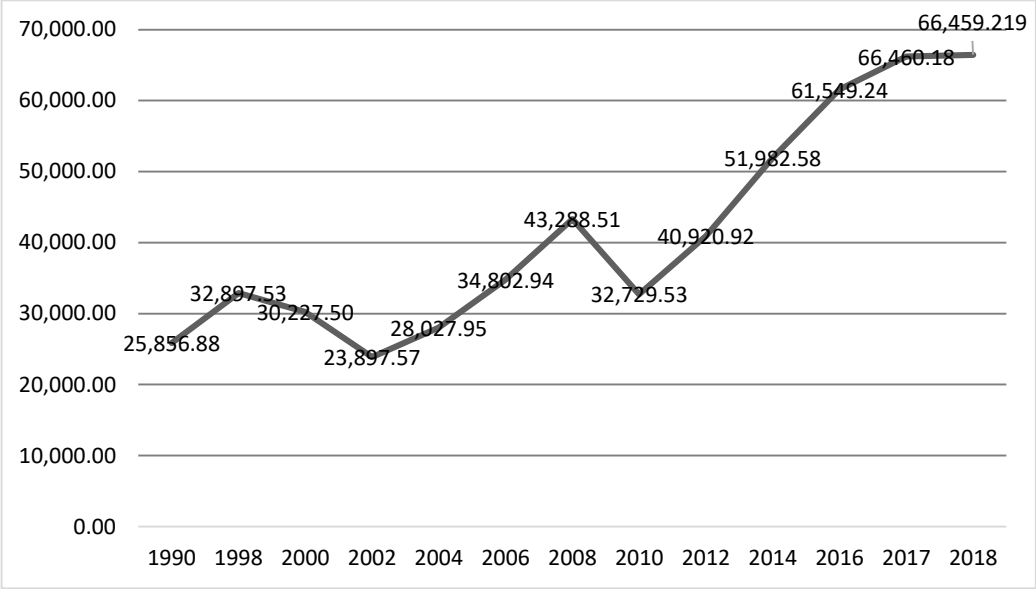

Şekil 3.3: Hayvan Yıllık Artışı (1990-2018).

Moğolistan'ın Gıda ve Tarım Bakanlığı tarafından sağlanan verilerinden elde eden şekil 3.4'te gösterildiği gibi deve sürünün 1970'li yıllara göre dört kat azalarak toplam hayvanın %0,7'sini, keçi %22,7 oranında artış sağlayarak 2018 yılında toplam hayvanın yarısına yakınını oluşturmaktadır (MOFA, 2019).

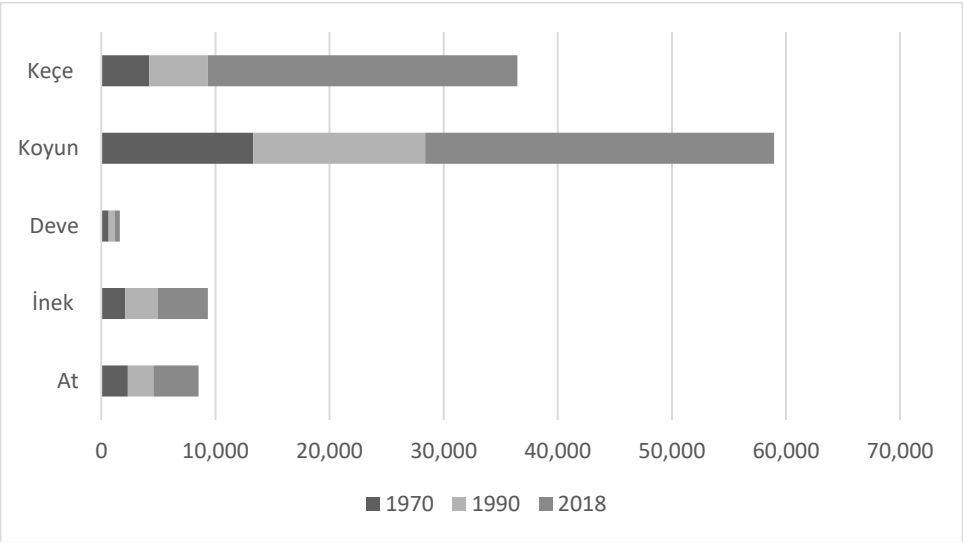

Şekil 3.4: Hayvan Dağılımı.

Şekil 3.5'te Moğolistan'da hayvan besleyen aile sayısı gösterilmiştir. 2018 yılına göre Moğolistan'da 230 bin aile hayvan beslemektedir. Göçebe yaşam biçiminin hala sürdürüldüğü ülkede hayvancılık oldukça yaygındır. 2000 yılında hayvan besleyen Moğolistan aileleri 268 bin iken, 2018 yılı 230 bine inmiştir. Bunun nedeni insanların gitgide şehirleşmeyi tercih etmeye başlamasıdır (MOFA, 2019).

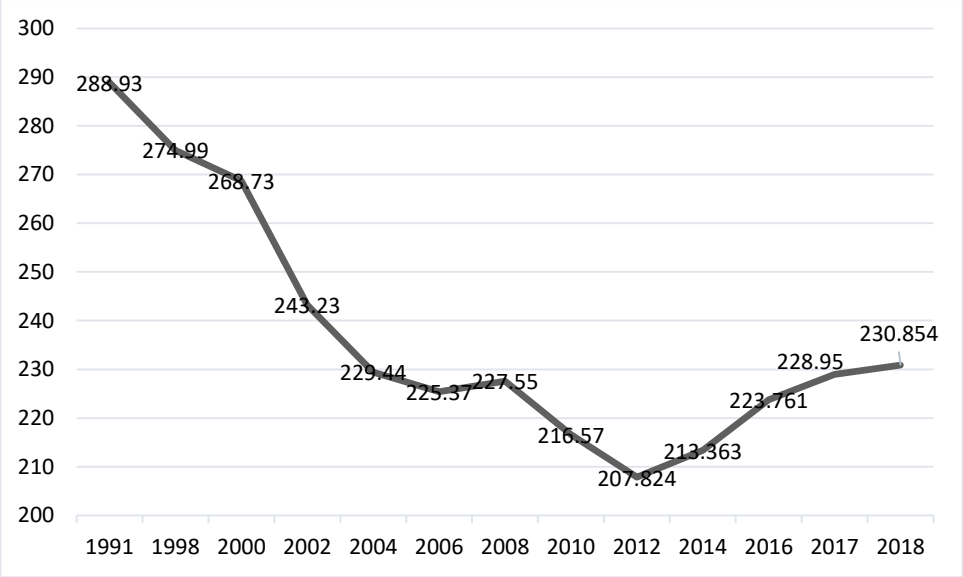

Şekil 3.5: Hayvan Besleyen Aile Sayısı (Bin).

Moğolistan'da tarımsal üretimi oluşturan ana elemanlar; hayvancılıkta at, deve, sığır, koyun ve keçi yetiştiriciliği, tarımda ise tahıl (bunun neredeyse tamamı buğdaydan oluşmaktadır), havuç, patates, lahana, pancar, soğan ve yem bitki yetiştiriciliğidir. Hayvancılık sektörü üretimi tablo 3.4'te gösterilmiştir.

Tablo 3.4: Hayvancılık Sektörü Üretimi (2010-2018).

	2010	**2011**	**2012**	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Et, tn	241,050.30	251,347.90	263,415.50	299,280.70	294,962.80	448,300.0*	400,000.0*		
Et üretimi için kullanılan hayvan sayısı mln			8,3*	10,2*	10,0*	14,5*	12,7*		
Süt	365,750.80	529,946.30	588,022.40	666,953.0	765,376.30	874,427.0	891,513.10	919,496.70	902,400.7
Yün, tn	17,117.70	16,166.20	17,486.90	20,229.20	22,318.70	25,820.80	27,399.80	30,626.50	33,013.36
Kaşmir, tn	6,515.80	5,471.70	6,325.90	7,009.90	7,726.90	8,857.50	9,449.60	10,247.50	10,945.05
Deri bin. tane	8,126.40	7,627.70	7,756.10	9,934.10	9,196.10	13,673.60	12,601	13,071.10	17,361.54

Kaynak: (NSOM, 2019)

*Woldbank-2018

Tarım sektöründe hayvan sayısı ve üretiminin yıllar içerisinde artmasına rağmen GSYH'deki payı azalmaktadır. 1998 yılına kadar GSYH'nin %30-40'ını oluşturan söz konusu sektör, 2000 yılından sonra yaşanan kıtlık, bunun yanı sıra üretim ve hizmet sektörlerinin gelişmesi sonucunda GSYH'deki payı azalarak 2018 yılında %10,7 olarak kaydedilmiştir. Büyük bir kısmı tarım sektöründen oluşan Moğolistan ekonomisinin iklim değişikliklerinden etkilenme derecesi yüksektir (MOFA, 2019), (Chimeddamba, 2012).

Tarım sektörü ihracatının %63'ü yün ve kaşmirden yapılan tekstil ürünleridir. Moğolistan'da kaşmir ihracatı toplam ihracatının yaklaşık %7'sini oluşturmaktadır ve dünya kaşmir arzının %30'unu sağlamaktadır (Türk, 2013). Ayrıca, bu sektörde yapılan ithalatın büyük kısmının gıda ürünleri olduğu tablo 3.5'te gösterilmektedir.

Tablo 3.5: Tarım Sektörü Dış Ticaret Göstergeleri (2018).

Ürün Grubu	**İhracat (mln $)**	**İthalat (mln $)**
Toplam Ticaret	7,011,765.00	5,875,032.10
Tarım Sektörünün Toplam Ticareti	642,852.20	772,049.60
Hayvanlar ve Hayvansal Ürünler	102,121.20	69,488.70
Bitkisel Ürünler	22,010.50	133,655.80
Hayvansal ve Bitkisel Yağlar	536	33,630.00
Gıda Ürünleri	91,423.30	436,686.40
Ham ve İşlenmiş Deriler ve Bunlardan Yapılan Eşyalar	16,960.30	8,329.10
Tekstil ve Tekstil Ürünleri	409,800.90	90,259.60

Kaynak: (MSIS, 2019)

Ülke ekonomisinin büyük kısmının madencilik ve tarım sektöründen oluştuğu tablo ve grafikte görülmektedir. Bu durum, Moğolistan ekonomisinin kırılganlığını artırarak, iklim, doğal afetlerden, maden fiyatları ve dünya ekonomisinden doğrudan etkilenmesine neden olmaktadır.

3.1.5. Dış Ticaret

Moğolistan 2018'de toplam 156 ülke ile dış ticaret yaparak, toplam dış ticaret cirosunu 13 milyar dolara ulaştırmıştır. Bunun içerisinde ihracat 7 milyar dolar, ithalat ise 5,9 milyar dolardır. 2017 yılında toplam dış ticaret hacmi 2,3 milyar dolar artmıştır. Bu artışın 1,3 milyar doları ihracat alanında gerçekleştirmiştir. Moğolistan'ın dış ticareet denge değişimi şekil 3.6'da gösterilmiştir. Dış ticaret dengesi 2017 yılında 1,3 milyar dolar olarak lehe dönmüşken, 2018 yılında ise %39 oranında azalmıştır. 2014'de kömür ihracatının artması dış ticaret dengesinin lehte çıkmasında büyük rol oynamaktadır. 2018 yılında ithalatın %35,5 oranla artmasında dizel yakıtı, araba ve yedek parça ithalatı ağırlıklı olarak etkilemiştir. Denize kapalı ülke açısından Moğolistan'ın dış ticareti esas olarak oto ve demiryolu ile yapılmaktadır (Mongol Bank, 2019).

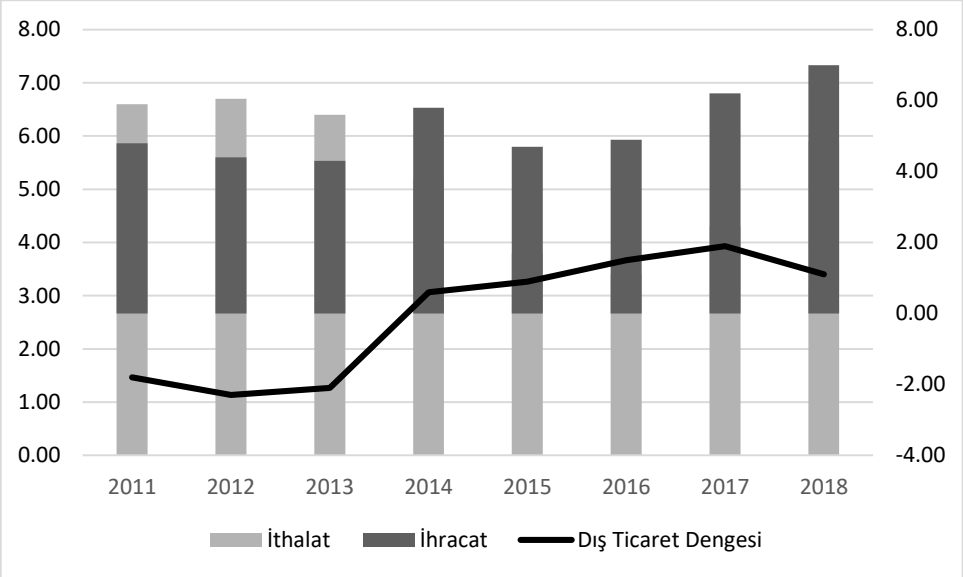

Şekil 3.6: Dış Ticaret Dengesi Değişimi (2011-2018, Milyon $).

Başlıca ticaret ortakları: Moğolistan'ın iki komşu ülkesi Rusya ve Çin en yüksek ticaret hacmini oluşturmaktadır ve 2018 yılında Çin ile 8,4 milyar dolarlık ticaret yapılmıştır. Bu toplam ticaret hacminin %65 oranına denk gelmektedir.

Başlıca dış ticaret ortaklarına göre dış ticaret göstergelerin içeren tablo 3.6'ya baktığımızda, 2018 yılı itibariyle dünyanın 77 ülkesine ihracat yapılmakta olup, toplam

ihracatın %96'sı Çin ile gerçekleşmiştir. Moğolistan ihracatındaki en önemli ürünlerden biri kömürdür ve toplam kömür ihracatının %99'u Çin'e yapılmaktadır.

Moğolistan 2018 yılında toplam 129 ülkeden mal ithal etmiştir. Başlıca ithalat yaptığı ülkeler Çin ve Rusya'dır. 2018 yılına göre toplam ithalatın %41,8'i Çin, %36,3'i Rusya ile yapılmıştır. İthalatındaki ürün yapısında petrol, taşıt araçları, makine ve teçhizat, gıda ve diğer tüketim ürünleri yer almaktadır (MSIS, 2019).

Tablo 3.6: Başlıca Dış Ticaret Ortaklarına Göre Dış Ticaret Göstergeleri (2018, Milyon $).

Ülke	Toplam DT	İhracat	İthalat	DT dengesi
	12,886,797.1	**7,011,765**	**5,875,032.10**	**1,136,732.9**
Çin	8,474,578.50	6,505,528.30	1,969,050.20	4,536,478.1
Rusya	1,796,284.70	85,937.40	1,710,347.30	-1,624,409.9
İngiltere	204,800.5	172,856	31,944.50	140,911.5
Japon	587,511.10	26,468.50	561,042.60	-534,574.1
ABD	219,067.10	7,603.30	211,463.80	-203,860.5
Güney Kore	283,566.30	21,200.40	262,365.90	-241,165.5
Almanya	181,016.50	12,280.70	168,735.80	-156,455.1
İtalya	108,804.70	54,078.10	54,726.60	-648.5
Polonya	58,359.30	332.2	58,027.10	-57,694.9
Singapur	57,637.80	30,008.40	27,629.40	2,379.0
Türkiye	43,629.80	4,474.80	39,155	-34,680.2

Kaynak: (MSIS, 2019)

2018 yılına göre ihracatın %86'sını madencilik sektörü, bunun içinde kömür ihracatı toplam ihracatın yaklaşık %40'ını, madencilik sektörü ihracatının %46'sını gerçekleştirmiştir. Madencilik sektöründen sonra yün ve kaşmirden yapılan dokuma sektörü gelmektedir.

Tablo 3.7'de ise başlıca ihracat ve ithalat ürünleri verileri sunulmuştur. İthalat verilerine baktığımızda madencilik sektörü, bunun içinde ise petrol ve dizel yakıtları ön sıradadır. Madencilik, makine, mekanik cihazlar, araçlar ve bunların yedek parçaları ithalatın %60'ına denk gelmektedir. Demir ve demir ürünlerin ithalatı, ihracatından beş kat yüksektir. Gıda ürünleri de ithalatta büyük pay almaktadır (NSOM, 2019).

Tablo 3.7: Dış Ticarette Başlıca Ürünler.

Column1	2016	2017	2018
İhracat	4,916,335.40	6,200,593.00	7,011,765.00
Madencilik	3,484,054.90	4,933,672.10	6,070,337.80
Kömür	973,072.76	2,267,642.26	2,802,517.50
Demir ve Demir Ürünler	86,178.10	101,000.60	91,754.70
Mücevher, Değerli Taşlar ve Süs Eşyaları	761,511.20	596,939.20	145,480.70
Dokuma Ürünler	300,224.00	335,466.00	409,800.90
Hayvan ve Hayvansal Ürünler	29,242.20	67,416.80	102,121.20
Ham ve İşlenmiş Deriler ve Postlar	30,210.40	23,920.70	16,960.30
Diğer	224,914.60	142,177.60	175,309.40
İthalat	3,358,140.40	4,337,322.40	5,875,032.10
Madencilik	724,255.00	987,821.00	1,325,754.90
Petrol	192,934.20	243,747.77	308,655.50
Dizel Yakıt	254,841.50	427,915.96	576,734.10
Makine, Mekanik Cihazlar ve Aletler	680,398.80	920,844.50	1,285,934.80
Araçlar ve Bunların Yedek Parçaları	435,560.10	622,675.00	896,762.00
Demir ve Demirden Yapılan Ürünler	210,940.60	333,818.40	540,345.90
Gıda Ürünleri	329,181.50	378,674.70	436,686.40
Diğer	977,804.40	1,093,488.80	1,389,548.10

3.2. Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişimi

Moğolistan'daki en önemli sosyo-ekonomik zorluklardan biri, hızlı ve yüksek verimli yatırımlarla uygulanması gereken ekonominin büyümesi ve rekabet edebilirliğidir. Piyasa ekonomisine geçişe rağmen, ülkenin karşılaştığı zorluklardan bazıları, finansal kaynakların eksikliği, yatırım kaynaklarının eksikliği, eski altyapı, teknolojik yaşlanma ve insan kaynakları kapasitesidir. Yatırım tüm ekonomik sektörlerle ilgilidir, ancak aynı zamanda, politik, ticari, ekonomik ve finansal ilişkileri de içerir. Bu nedenle de bir ülkenin

sosyo-ekonomik gelişimi, teori ve pratiklerin kanıtladığı gibi yatırımlara bağlıdır. Ekonomik krizlerle karşı karşıya kalan bu günlerde yapılan yatırımlar sayesinde sektörlerin verimliliğini artırmak, hatta makroekonomik faydaları artırmak da mümkündür.

Diğer gelişmekte olan ülkeler gibi DYY, Moğolistan ekonomisinde de önemlidir. Moğolistan 1990 dönemlerinde yeni ekonomiye geçişle beraber DYY'yi kabul etmiştir ve 1993 yılında ilk Yabancı Yatırım Kanunu çıkarmıştır. Yeni ekonomiye geçişte kamu kuruluşları özelleştirme işlemi yürütmüştür. Bu o dönemdeki Moğolistan'ın DYY'yi destekleyen faktörlerinden biridir (Demirbağ, 2005).

Özellikle büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesine yabancı yatırımcılar katılmıştır. 2005 yılı sonunda 3169 büyük işletme özelleştirilmiştir. Bunlardan 256'sı direkt olarak yabancı yatırımcılara satılmış, 2578'i borsada kayıtlı işletmelerdir. Kalan 335 işletme yerli yatırımcılara blok satışı ile satılmıştır (Ganmet, 2006).

Halihazırda Moğolistan'a dünyanın 124 ülkesinden 3083 şirket yaklaşık 30 milyar dolarlık yatırım yapmış durumdadır. Bunlardan 240 milyon dolarlık yatırımla 283 yabancı şirket özelleştirmeye katılmıştır. En çok Japonya ve Çin şirketleri Moğolistan'daki özelleştirmeye katılmıştır. Japon şirketleri özelleştirme kapsamında telekom, bankacılık ve hafif sanayi tesislerini kapsayan 76 şirketi satın almıştır. Çin şirketleri genellikle inşaat ve hizmet sektörlerindeki özelleştirmeye katılmıştır. Bunun yansıra madencilik sektöründe de ortaklıkları mevcuttur (Ganmet, 2006).

Moğolistan'ın Yabancı Yatırım Kanununda, Yabancı yatırımın tanımı şöyledir: "Moğolistan topraklarında bir ticari işletme kurmak veya Moğolistan teşebbüsleri ile iş birliği yapmak amacıyla yabancı bir yatırımcı tarafından Moğolistan'a ithal edilen mülk ve fikri mülkiyet" (Legalinfo, 2018, https://www.legalinfo.mn/law/details/212).

1990'lı yılların başında 4 milyon doların altında olan DYY girişi, 1995-1999 yıllarında yaklaşık 50 milyon dolar, 2000-2004 yıllarında 165 milyon dolar, 2005-2009 yıllarında yaklaşık 500 milyon dolar olarak artış gösterirken, 2011 yılında 4,9 milyar dolar olarak en yüksek rakama ulaşmıştır. Moğolistan'da doğrudan yabancı yatırım verileri şekil 3.7'de sunulmuştur. Bu verilere göre, önceki dönemlerde gerçekleşen yatırımların

toplamına denk gelen bu sermayenin %75'i madencilik ve jeoloji sektöründe gerçekleşmiştir. DYY girişi, 2011 yılından sonra inişli çıkışlı bir görünüm sergilemiştir. 2018 yılında Moğolistan'a 103 ülkeden yaklaşık 2,5 milyar dolar DYY girişi gerçekleşmiştir (Mongol Bank, 2019), (Invest in Mongolia, 2019), (Suren, 2015).

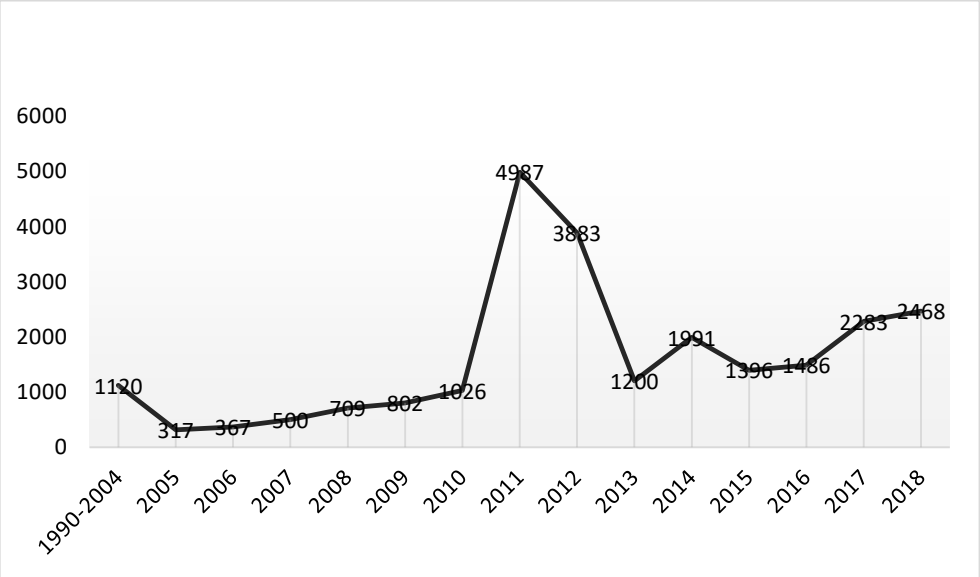

Şekil 3.7: Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırım (1990-2018, Milyon $).

1990'lı yıllarda Moğolistan'a DYY sadece toptan ve perakende, gıda ve bilim, eğitim sektörlerinde gerçekleşmiştir. 1993 yılında, Yabancı Yatırım Kanunu'nun kabul edilmesi ile yabancı yatırım yapan işletmeler için vergi indirimi, teşvik sistemi ve ithalat vergisinde indirimin yapılması neticesinde tüm sektörlere yabancı yatırımlar artmaya başlamıştır. Özellikle 1994 yılından itibaren madencilik ve jeoloji sektörüne yapılan yatırım miktarı artmıştır ve bugüne kadar da artışını sürdürmektedir.

3.2.1. Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımların Çeşitleri

DYY'nin sektörel dağılımına bakarak Moğolistan'a gelen DYY türleri açıklanabilir. Dünya Bankası Grubu'nun Makroekonomi, Ticaret ve Yatırım Küresel Uygulamasının Comtrade ve FDImarkets verileri kullanarak yaptığı bir çalışma şekil 3.8'de yer almıştır. Çalışmada, 2012-2016 döneminde Moğolistan'a gelen DYY'nin %81'i doğal kaynak arayan, %16'sının pazar arayan ve %3'ünün ise stratejik varlık arayan yatırımlar olduğu ortaya konmuştur. Bu çalışmaya göre, 2012-2016 dönemlerinde Moğolistan'da verimlilik arayan yatırım neredeyse yok denecek kadar az olmuştur (IFC, 2018).

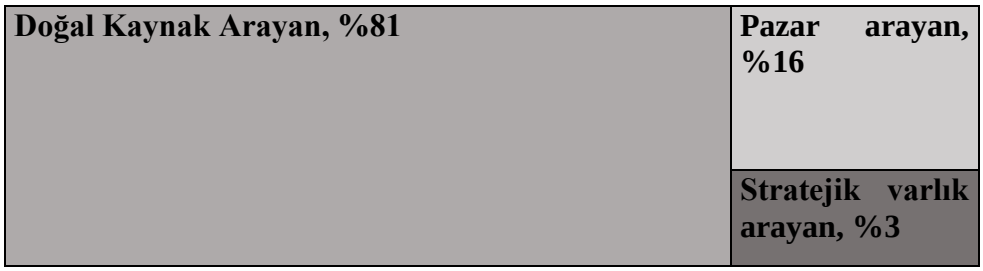

Şekil 3.8: Moğolistan'da Doğrudan Yabancı Yatırım Çeşitleri, (2012-2016, %).

Ekonomik sektördeki DYY dağılımı, Moğolistan'ın alacağı yatırım türünü belirlemektedir. 2012-2016 yıllar arasındaki yatırım türü, doğal kaynak arayan, pazar arayan, verimlilik arayan ve stratejik varlıklar arayan olarak sınıflandırılmıştır. Bu kategorilere göre, Moğolistan'a yapılan DYY incelediğinde, 2012 yılından sonra yapılan toplam DYY'nin %81'in doğal kaynak arayan DYY oluşturduğu görülmüştür. Pazar arayan DYY, çoğunlukla elektrik dağıtım, oto ve finansal hizmetler olmak üzere %16 civarındadır. Kalan %3 veya stratejik varlıklar için aranan DYY genellikle seyahat ve turizm alanındadır. Ayrıca, verimlilik arayan DYY, 2012-2016 yıllarında az miktarda gerçekleşmiştir.

Bu doğal kaynak çıkarımına odaklanan yatırım Moğolistan'ın rekabet edebilirliğine somut destek sağlamamaktadır.

3.2.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı

Doğrudan yabancı yatırımı çekebilmek ve ülkeye gelen bu yatırımlardan ülke kalkınmasında tam anlamıyla yararlanabilmek için rasyonel ve planlı politikalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Rasyonel ve planlı politika geliştirmek içinse Moğolistan'a gelen DYY'nin çeşidini, sektörel dağılımını ve ülkelere göre dağılımını da incelemek ve göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

3.2.2.1. Sektörel Dağılım

Moğolistan'da yatırımcıların tercih ettiği sektörlerin başında madencilik sektörü ve jeolojik araştırma gelmektedir. Şekil 2.2'da, 2011-2018 yıllarında Moğolistan'a gelen DYY'nin sektörlere göre dağılımı gösterilmektedir. Söz konusu yıllar arasında ülkeye toplam 21381,4 milyon dolar DYY yapılmış olup, bunun %73'i jeoloji ve madencilik sektöründe gerçekleşmiştir.

2000-2011 yılları arası madencilik sektörü ve jeolojik araştırmanın gelişmesi dönemidir. Bu dönemde Oyu-Tolgoi, bakır ve altın madeni rezervinin açık maden erişimine bağlı olarak büyük ölçekli yabancı yatırımlar akışı hızla artmıştır (Suren, 2015).

2011 yılında yaklaşık 4500 milyon dolar civarında en yüksek yatırım yapılmıştır. Bu 2011-2018 yılları arasında gerçekleşen toplam DYY'ın %26'sını oluşturmaktadır. Bundan sonra tüm sektörlerde DYY'nin "büyümeden düşme" eğiliminde olduğu

görülmektedir. 2012'den bu yana emtia fiyatlarındaki düşüş, yabancı yatırımcıların güvenini zayıflatmıştır.

Yatırımların istatistiksel verilerine baktığımızda 2011'de gerçekleşen yüksek miktardaki DYY, %82 oranında azalarak 2015 yılında 789,7 milyon dolara düşmüştür. DYY 2017 yılından itibaren tekrar bir artış göstermiştir.

Jeolojik ve madencilik sektörüne 2018'de yapılan yabancı yatırım 729,7 milyon dolar artışla 1751.50'a ulaşmıştır. Bunun yanı sıra bir önceki seneye göre oteller, konaklama ve yemek hizmetlerine yapılan yabancı sermaye 118,9 milyon dolar azalarak 26,4 milyon dolara inmişken, taşıma ve depolama sektörüne yapılan yabancı yatırım bir önceki dönemlere göre %16,6 oranında artış göstererek 6,7 milyon dolardan 40,4 milyon dolara ulaşmıştır.

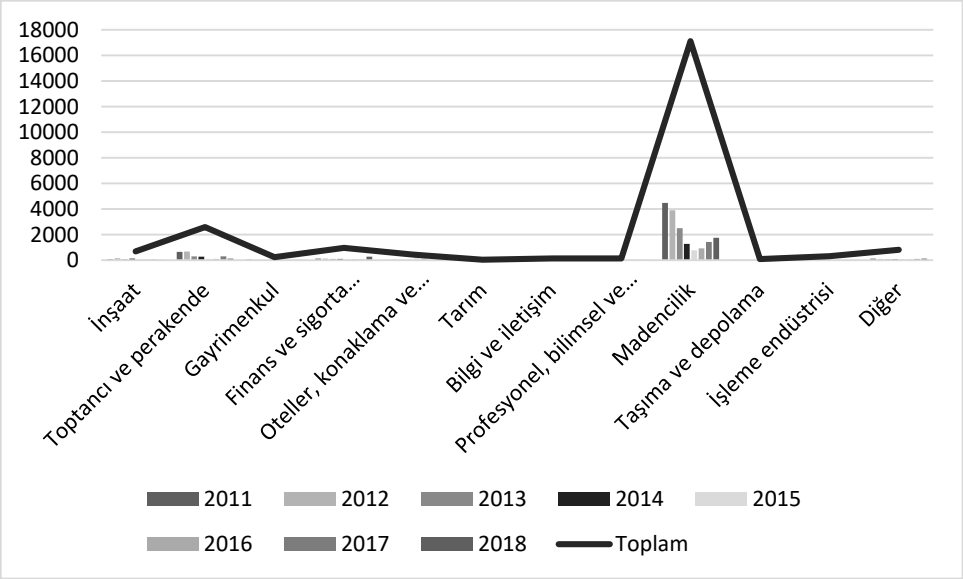

Şekil 3.9: Doğrudan Yabancı Yatırımın Sektörel Dağılımı (2011-2018, Milyon $).

Ekonomisi madenciliğe bağlı olan Moğolistan için dünya pazarındaki petrol, kömür ve bunlara benzer bazı madenlerin fiyatlarındaki değişimler ciddi bir sorundur. Bu yüzden madenciliğin dışındaki sektörler geliştirilmeli ve yabancı yatırımcıları söz konusu alanlara çekme işlemleri yapılmalıdır.

Yabancı yatırımların çeşitlendirilmesi ve artırılması amacıyla 2016 yılında Moğolistan Ulusal Kalkınma Ajansı (MUKA) kurulmuştur. Bu kurum eski Yatırım Departmanı'nın yatırım politikasını, ulusal kalkınma politikaları ve ekonomik sektör çeşitlendirme politikaları ve bunların gereksinimleri bağlamında devam ettitme amacı ile kurulmuştur. Şekil 3.9'a bakıldığında Moğolistan'a gelen DYY'ın birkaç sektöre, bunun içinde madencilik sektörüne aşırı derecede yoğunlaştığı görülmektedir (MSIS, 2019).

3.2.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların Ülkelere Göre Dağılımı

Moğolistan'daki DYY'nin ülkelere göre dağılımını gösteren şekil 3.10'a bakıldığında, birkaç ülkede aşırı yoğunlaştığı görülmektedir.

2011-2018 yılları arasında en büyük yatırımcılar olarak sırasıyla Kanada-10,931 milyon dolar, Çin-3743.5 milyon dolar, Lüksemburg-2715 milyon dolar, Singapur-1706.4 milyon dolar, ABD-1270 milyon dolar, Hong Kong-1249.4 milyon dolar hacminde yatırım yaptıkları görülmüştür (Mongol Bank, 2019).

Şekil 3.10'da, Moğolistan'daki DYY miktarını göstermektedir. Kanada, Moğolistan DYY'nin en çoğunu oluşturmaktadır ve 2018 yılına göre toplam DYY'nin %33,1'dir. Kanada ülkesinden gelen DYY hacmi 2018 yılına göre 6 milyar dolardır. Çin DYY'nin %25,5'ini oluşturmaktadır ve 2018 yılı itibariyle 4,6 milyar dolar tutarındadır. Lüksemburg, Singapur, Hong Kong, ABD ülkeleri toplam DYY'nin yüzde 26,3 oranını ve toplam 4,7 milyar dolarlık bir yatırımı kapsamaktadır.

Moğolistan'daki doğrudan yabancı yatırım miktarın şekil 3.10'da da sunulmuştur. 2011 yılından itibaren Avustralya, Japonya, Hong Kong, İtalya, Türkiye ve Tayland

ülkelerinin yatırımları en büyük artışı göstermektedir. Ancak, nominal veya mutlak anlamda Çin, Avustralya, Hong Kong, ABD, Kanada ve Japonya yatırımları en yüksektir. İngiltere, Rusya ve Malezya yatırımları son 8 yılda azalan bir seyir göstermiştir.

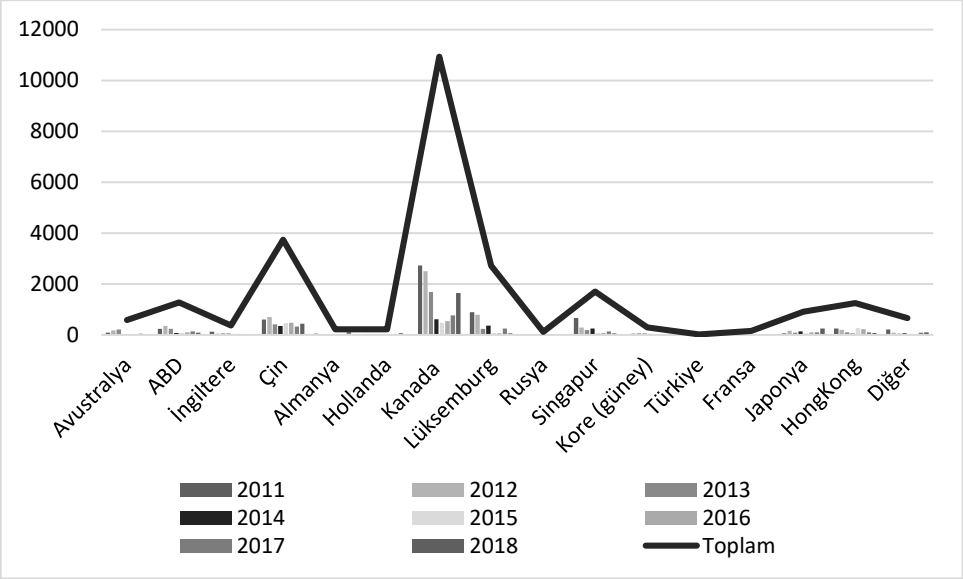

Şekil 3.10:Doğrudan Yabancı Yatırımın Ülkelere Göre Dağılımı (2011-2018, Milyon $).

Şekil 3.11'de 2018 yılında Moğolistan'a yönelik doğrudan sermaye yatırımı yapan ülkelerin toplam DYY içindeki payları görülmektedir. 2018 yılında Moğolistan'a giren DYY'nin akış miktarı 2468 mln dolardır. Toplam DYY'ın %28'ini Kanada, %25'ini ise Çin paylaşmaktadır. Şekil 2.3'de gösterildiği gibi 2018 yılında ülkeye giren DYY'nin yarısından fazlası sadece Kanada ve Çin'den gerçekleşmiştir. Diğer gelişmiş ülkelerdeki gibi Moğolistan'daki DYY'nin çoğunluğu Çin'de yoğunlaşmaktadır. Ek olarak, ülkeye gelen DYY'nin büyük kısmının yalnızca birkaç ülkeden oluşması Moğolistan'ı söz konusu ülkelerin ekonomik döngülerine bağımlı kılarak, yabancı yatırım akışının istikrarsızlığını arttırmaktadır (Invest in Mongolia, 2019), (Mongol Bank, 2019).

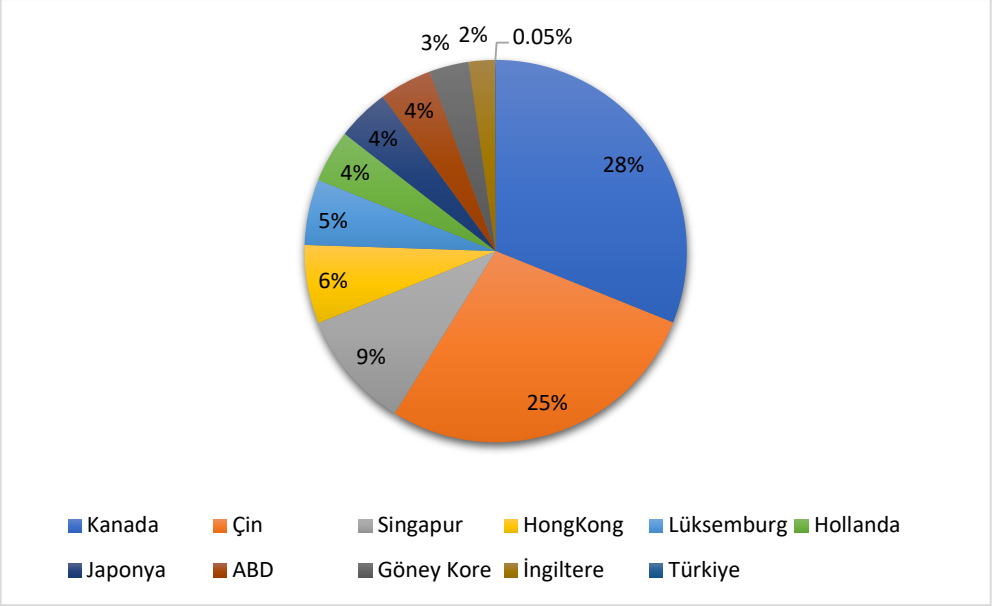

Şekil 3.11: Ülkelere Göre Doğrudan Yabancı Yatırımın Payı (2018, %).

3.2.3. Doğrudan Yabancı Yatırım İçin Moğolistan'ın Tercih Edilme Sebepleri

Moğolistan'ın yabancı yatırım yasaları oldukça esnektir. Yatırımcının Moğol ortakla çalışma zorunluğu yoktur ve Moğol toprağını 60 yıla kadar uzun vadeli kullanma hakkı vardır. Bunun yanı sıra 32 ülke ile "Çift Verginin Önlenmesi Anlaşması", 40 ülke ile "Yatırımların Karşılıklı olarak Korunması ve Teşvik Edilmesi Anlaşması" imzalamıştır. Ayrıca, 1996 tarihinde "Yatırımlar Anlaşmazlıkların Halli Hakkındaki Washington Konvansiyonu-1965"e katılmış ve "Yatırımım Sigortası Hakkındaki Seul Konvansiyonu-1985'I" 1999 tarihinde imzalamıştır. Moğolistan, 1997'de Dünya Ticaret Örgütü'ne, 1999 yılında bugüne kadar Dünya Bankası'nın "Çok Taraflı Garanti Ajansı"na (MIGA) tam üye olmuştur (Legalinfo, 2018).

Moğolistan, 2011'de %17,5 büyüme göstererek dünyanın en hızlı büyüme gösteren ülkelerinde birinci sırada, ek olarak 2012'de %12,5 ve 2013'de %11,7 oranla büyüyerek ön sıralarda yer almış ve dünyanın hızlı gelişmekte olan ülkelerden biri olmuştur (World Bank, 2019). 2019 yılında Dünya Bankasının "Doing Business-İş

Yapma Olasılığı Projesi" kapsamında yabancı yatırımcıların korunması açısından 190 ülke içerisinde 74.sırada, bunun içinde yatırımcını koruma göstergesinde 33.sırada yer almıştır (DoingBusiness, 2019).

1 milyar nüfuslu Çin pazarı ve aynı şekilde nüfus olarak büyük Rusya pazarına yakınlığı, bununla beraber diğer Orta Asya ülkelerinden daha düşük vergi oranı ile Moğolistan, yatırımcılar için büyük avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca, Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GSP) ve projeler Moğolistan'ın 7200'den fazla ürünü ihraç etmesini sağlamaktadır. Bunlardan bazıları bakır ve bakır ürünler; demir ve demir ürünleri, çinko, alüminyum, deri ve deri ürünleridir. Bunlar, herhangi bir kota uygulanmadan AB pazarına ihraç edilmektedir (Invest in Mongolia, 2019).

Moğolistan nüfusunun %76'sı 35 yaşın altındadır, genç nüfus esnek bir yapıya sahiptir ve yeni ürünlere açıktır. Kaliteli ürün bilinci mevcuttur. Moğolistan'da yatırım yapmayı düşünecekler için gıda, dericilik, inşaat, turizm ve maden gibi sektörler çok büyük fırsatlar sunmaktadır (NSOM, 2019).

Moğolistan'ın iklimi çok sert olduğundan gıda üretimi yok denecek kadar azdır. Sınırlı miktarda buğday, patates ve havuç yetiştirilmektedir. Ekonomisinin temeli hayvancılığa dayanmasına karşın süt ve süt ürünleri bile ithal edilmektedir. Gıdada tüketimin ithalata dayanıyor olması yatırımcılar için bu alanı önemli bir potansiyel haline getirmektedir. Gıda ürünlerinin Moğolistan'a ihraç edilmesinin yanında özellikle süt ve süt ürünleri tesisi, et işleme tesisi, un fabrikası, makarna fabrikası, bisküvi fabrikası, çikolatalı mamuller fabrikası, şekerli mamuller fabrikası, ayçiçek yağı fabrikası yatırım yapılabilecek alanlardır (MOFA, 2019).

Moğolistan'da yaklaşık 67 milyon hayvan mevcuttur (koyun, keçi, inek, at, deve ve Tibet öküzü). Yılda yaklaşık 10 milyon hayvan kesilmektedir (NSOM 2019). Ancak, deri işleme tesisleri çok eskidir. Ülkenin bu kaynağını değerlendirebilmesi için modern deri fabrikaları kurulması kaçınılmazdır. Dolayısıyla deri makineleri ve kimyasal ihracatı da potansiyeli yüksek bir alandır. Halkın yarısı çadırlarda yaşamaktadır ve konut ihtiyacı fazladır. Ülkede ücretler düşük olmasına rağmen (aylık 50-100$ arasında) yurt dışına işgücü göçü fazladır.

Yurt dışında özellikle Güney Kore, Japonya, Çin, Almanya ve ABD'de çalışan Moğollar bir daire alabilecek parayı biriktirince ülkelerine dönerek bir konut sahibi olmaktadırlar. Bu sebeple konut inşaatında bir patlama yaşanmaktadır (BHT, 2018).

Konut arz ve talebindeki artışlar sebebiyle mobilya talebinde de artış olmaktadır. Moğolistan'da kullanılan mobilyaların büyük bir bölümü ithal edilmektedir, bu alanda kurulabilecek tesisler işçiliği ucuz olması sebebiyle kısa sürede pazarda söz sahibi olabilirler.

Moğolistan, doğal güzellikler açısından da zengin bir ülkedir ve ülkede çeşitli uygarlıkların kalıntıları bulunmakta, bu yönüyle de turizm alanında potansiyel sahibi olmaktadır (MET, 2019). Kozmetik ve temizlik malzemelerinin de tamamı ithal edilmektedir, bu alan da yatırım yapılabilecek önemli potansiyel alanlardan birisidir.

Bahsedilen alanlara ek olarak Moğolistan'da yatırım yapmayı düşünecekler için diğer öncelikli alan madencilik olarak ortaya çıkmaktadır. Moğolistan'da 80'in üzerinde maden rezervi tespit edilmiştir. Ancak, bu madenlerden sadece tren yolu üzerindekiler değerlendirilmektedir. Zengin maden kaynakları yabancı yatırımcıların ilgisini bu alana çekmiştir. En çok çıkarılan madenler bakır, altın ve flüorit olmuştur; bununla birlikte, uranyum, kömür, tungsten, molibden, fosfor ve çinko da mevcuttur.

Asya'nın en büyük bakır madeni Moğolistan'dadır; buna ek olarak dünya fluorspar (mermer gibi bir çeşit taşı) üretiminin %6,2'si (2010), altın üretiminin %0,5'i (2002) ve kömür üretiminin %1'i Moğolistan'da yapılmaktadır (2000). Son yıllarda madencilik araştırmalarında hızlı bir artış olmuştur; buna rağmen Moğolistan'ın %70'i hala madencilik keşfi ve lisanslaması için beklemektedir. Günümüzde de bu alan genişleme ve keşfe açıktır. Halihazırda işletilmeyi bekleyen çok sayıda altın madeni mevcuttur. Yıllık kömür üretimi 5 milyon metrik tondur ve tamamına yakını buhar ve elektrik üretimi için kullanılmaktadır. Moğolistan'da 173 milyar ton kömür rezervi olduğu tahmin edilmektedir (Suren, 2015), (Ocak hzl., 2012), (IFC, 2018).

Sonuç olarak, Moğolistan'daki yatırım yasalarının esnekliği, vergi oranının düşüklüğü, zengin doğal kaynakların varlığı, ülkenin çok büyük hayvancılığa sahip olması, konut talebi, konut talebi ile birlikte mobilya talebi ve iş yapma olasılığının

esnekliği Moğolistan'a yatırım yapmada onun tercih edilebilir özelliklerindendir. Buna ek olarak en büyük pazara sahip olan Rusya ve Çin ülkeleri ile komşuluğu ve bu ülkelerle gümrük vergilere ilgili bazı anlaşmaların varlığı Moğolistan'da şirket açma ve ticaret yapmada bir fırsattır. Ayrıca, Çin'de makine ve bazı ara malların ucuzluğu esasla ara mal alma, üretim için gerekli makineler almada coğrafi mesafenin yakınlığı ve vergi anlaşmalarının varlığı bir diğer fırsattır (TCTB, 2018).

3.3. Moğolistan ve Türkiye İlişkileri

Moğol-Türk politik ilişkileri Hun İmparatorluğu dönemine kadar gitmektedir (Can, 2016). Türkiye ve Moğolistan köken, tarih, kültür, yaşam tarzı ve dil açısından birbirine yakındır. Moğolların dediği gibi Moğolistan ve Türkiye "kardeş" ülkelerdir. Tarihçiler, M.Ö. 3. yüzyılda kurulan Büyük Hun İmparatorluğu'nda Moğol ve Türk soylarının bir arada var olduğunu öne sürmektedirler (Ayursaihan, 2019).

Hâlihazırda Moğol ve Türk dillerinde benzer yaklaşık 400 söz ve 3000 sözcük vardır. Kharkhorin'a yakın Orkhon vadisinden bulunan insan taş ve anıt kalıntıları iki ülkenin eski tarihi ilişkisinin bir kanıtıdır. Buradan bakıldığında bin yıllık ilişkinin sonucunda gelişen ortak kültür mirası iki ülkenin ilişkisinin temelini, ayrıca gelecek ilişkilerinin yönlendiriciliğini oluşturmaktadır.

1963 yılında Türkiye tarafından Moğolistan'la diplomat ilişki kurma isteği söz konusu olmuş, 1967 ve 1968 yıllarında diplomatik ilişki hakkında konuşmalar, yazışmalar gerçekleşmiştir. Bunların neticesinde 24 Haziran 1969 yılında resmi olarak ikili ilişkiler başlamıştır. 1991 yılında SSCB'nin dağılması Moğolistan'ın Türkiye ve diğer ülkelerle ikili ilişki kurmada yeni bir başlangıç noktası olmuştur (Khaisandai, 2011).

Türkiye, demokratik değişim yıllarında Orta Asya Cumhuriyetleri ve bölgenin diğer ülkeleri ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik dış politikası çerçevesinde 1990 yılında Moğolistan'la politik, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlarda iş birliği başlatmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 1995 yılında Moğolistan'a yaptığı resmi

ziyaret bu isteğin açık bir örneğidir. Bu ziyaret sonucunda 'Moğolistan Türkiye İlişkileri ve İş Birliği Anlaşması' iki ülke cumhurbaşkanları tarafından imzalanmıştır. Bu anlaşma iki ülkenin gelecek ilişkilerinin temelini oluşturmuştur (Legalinfo, 2018). Türkiye, 1996 yılında Ulanbator'da, Moğolistan ise 1997 yılında Ankara'da Büyükelçiliğini açmıştır. Moğolistan'ın 2011 yılında yenilenen Dış Politika Konseptinde, Türkiye'yi Rusya ve Çin'den sonra üçüncü komşu olarak tanımlayarak bu çerçevede ortaklık ilişkileri ve iş birliği geliştirmek gerektiğini belirlemiştir (Tserennadmid, 2017).

S. Sosorjav'ın 1 Kasım 2018 tarihinde Eagle Yayın'a verdiği röportajda: "Rusya Federasyonu ve Çin Halk Cumhuriyeti ile dostane ilişkiler Moğolistan'ın dış politikasının önceliğidir ve tüm ülkelerle dengelenecek ve çok çeşitli komşuluk ilişkileri geliştirecektir. Bunu yaparken, tarihi geleneklerin ve iki ülke ile ekonomik iş birliğinin özelliklerini dikkate alarak; ABD, Japonya, Avrupa Birliği, Hindistan, Kore Cumhuriyeti ve Türkiye de dahil olmak üzere doğunun ve doğunun "üçüncü komşusu" politikasını benimsemek gerekmektedir" demiştir (Sosorjav, 2018).

Moğolistan'ın Türkiye'yi üçüncü komşusu olarak tanımlamasının birkaç nedeni olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar (MFAM, 2018):

- Moğolistan ve Türkiye eski tarihi bağlara, benzer dil ve kültüre sahiptir.
- Halihazırda ekonomik sıralamasında dünyanın 16. sırasında boy gösteren ve 2023 yılında 10. sıraya girmeyi hedefleyen Türkiye ile ekonomik ve diğer alanlarda iş birliği yapmak Moğolistan'ın ekonomik ve toplumsal gelişimi açısından önemlidir.
- Türkiye, Moğolistan'ın serbest piyasa ekonomisine geçişi sırasında baştan sona kadar destekleyip, politik, ekonomik, teknik olarak yardım eden ülkedir.
- Son yıllarda Moğolistan'dan Türkiye'ye çalışmak, eğitim almak amacıyla seyahatler artmaktadır.
- Moğolistan, Türkiye üzerinden Avrupa, Amerika ve Afrika ülkelerine ulaşabilen üçüncü uçuş yolunu kullanmaya başlamıştır. İleride demir yolu ile ulaşım olasılığı da vardır.
- Türkiye'nin OECD ve NATO üyesi olması Moğolistan'ın milli güvenliğini güçlendirmesinde, uygun dış politik ortamı yaratabilmesinde destekleyici olabilir.

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2013 Nisan ayında Moğolistan'a yapmış olduğu ziyaret sırasında, Moğolistan Cumhurbaşkanı'nın 2004 yılında Türkiye'ye yapmış olduğu resmi ziyaretinde önerdiği 'kapsamlı ortaklık' önerisi belli başlı hedef ve şartlar çerçevesinde başarılı bir şekilde uygulanmış olup, iki taraf da bundan gayet memnun kalmaktadır. İki taraf da ilişkimizi ileride "stratejik ortaklıkla ulaştırma hedefindeyiz" demiştir. (TCDB, 2019).

3.3.1. Politik İş Birliği

Türkiye ile Moğolistan ilişkisinin 1969 yılında başlamasına rağmen o sıradaki dünya iki kutuplu sistemin iki farklı tarafı oldukları için iki ülke arasında dostukluk ve iş birliği soğuk savaşın sona ermesine kadar gelişmemiştir. Böylece, 1990 yılından sonra Moğolistan ve Türkiye ilişkileri yeni bir seviyeye çıkmıştır ve iki ülke karşılıklı üst düzey toplantılar yapmaya başlamıştır. Moğolistan tarafından: Cumhurbaşkanı N. Bagabandi 1998, 2004, Dışişleri Bakanı Ts. Gombosuren 1992, Başbakan M. Enkhbold 2006, yıllarında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Türkiye tarafından ise, Cumhurbaşkanı S. Demiral 1995, Başbakan R.T. Erdoğan 2005, 2013 yıllarında, Meclis Başkanı M.A. Şahin 2010 yılında Moğolistan'a ziyarette bulunarak Moğolistan ve Türkiye ilişkilerinin yasal temeli olan önemli yaklaşık 40 anlaşma ve dokümana imza atmıştır. En son üst düzey ziyaret M. Enkhbold, 2013 yılında Türkiye'nin Meclis Başkanı Cemil Çiçek'le yapmıştır ve genişletilmiş anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca, Türkiye tarafından yapılan son üst düzey ziyaretler, Türkiye'nin Meclis Başkanı Cemil Çiçek'le bir kez daha görüşme yapılmıştır. Buna ek olarak, 2018 yılında Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım'ın resmi ziyareti gerçekleşmiş, bu ziyarette Moğolistan ve Türkiye arasında, tarım, acil durum yönetimi, göç, ulaştırma ve iletişim teknolojileri, kütüphanecilik ve ekonomi alanlarında anlaşmalara imza atılmıştır (MFAM, 2018). İki ülke uluslararası seçimlerde birbirine her zaman destekte bulunmuşlardır.

Moğolistan, 2007 yılında UNESCO'nun Yürütme Bürosuna, 2009 yılı Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal Konsey'ine seçilmesinde Türkiye'yi desteklemiştir. Moğolistan 2008 yılı BM'nin Güvenlik Konseyi'ne geçici üye seçiminde Türkiye'ye destek vermiştir. BM'nin Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesinin 2015-2016 yıl seçiminde Moğolistan Türkiye'yi desteklerken, 2023-2024 yılı seçiminde ise Türkiye'nin Moğolistan'ı destekleyeceği belirtilmiştir (MFAM, 2018).

3.3.2. Ekonomik İş Birliği

İki ülkenin ticaret, ekonomik ilişkileri son derece sınırlı düzeydedir. Türkiye ve Moğolistan'ın ticari ve ekonomi iş birliği 1992 yılından gelişmeye başlasa da diğer ülkelerin ekonomik faaliyetlerine, yatırımlarına kıyasla pek yeterli olmamıştır. Örneğin, 2006 yıla göre Türkiye'den gelen DYY tutarı 32,000 dolar, toplam dış ticaret cirosu 2005 yılına göre 4 milyon doları geçmemiştir. Türk-Moğol Karma Ekonomik ve Ticaret Komitesi (KEK), 1994 yılında kurulmuştur (Shagdarsuren, 2017) ve ilk toplantısını 1995 yılı Ankara'da, ikinci toplantısını 1998 yılı Ulanbator'da, üçüncüsünü 2001 yılı Ankara'da, dördüncüsünü 2005 yılı Ulanbator'da, beşincisini 2008'de Ankara'da, altıncısını 2010 yılında Ulanbator'da gerçekleşmiştir. Bu toplantılarla Moğolistan, yerleşim bölgesi, inşaat, yol ve köprü inşaatı, deri işlemleri, mamul ürün üretimi ve turizm geliştirme gibi alanlarda Türkiye ile iş birliği yapma önerisinde bulunmuştur. Yedinci toplantı 2013 yılında Ankara'da, sekizinci toplantı ise 20-21 Mart 2018'de Ulanbator'da gerçekleşmiştir (TCDB, 2019), (MFAM, 2018).

2018 yılı görüşmesinde son yıllarda ikili ilişkilerde konuşulan ve gerçekleşen bir dizi konu ile daha ileri iş birliği beklentileri ve alanları hakkında görüş alışverişinde bulunulmuştur. Bu çerçevede, tüm taraflar Moğolistan ve Türkiye'deki küçük ve orta ölçekli işletmelerin ilişkilerini ve iş birliğini desteklemeye teşvik edilmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Moğolistan Ulusal Ticaret ve Sanayi Odası, Türkiye Dış Ekonomik İlişkiler Konseyi (DEIK), Türkiye İhracatçılar Birliği (TİM) ve Türkiye Ticaret Odası Derneği (TOVV) ile gelişmekte olan ikili ilişkilerini ve iş birliklerini aktifleştirmek amacı

ila, iki ülkenin özel sektör iş birliğini teşvik edebilecek etkinlikleri 2018 yılından itibaren yapılması ve daha da düzenli hale getirilmesi planlanmıştır. Türkiye'nin tarım, hayvancılık, havacılık ve inşaat alanlarında Moğolistan'a tecrübelerini aktarma hakkında konuşulmuştur. Bunun yanı sıra, savunma sanayisinde iş birliği potansiyelini ele alma fırsatı bulduklarını söyleyen Çavuşoğlu, Moğolistan ile yeni alanlarda farklı iş birliği potansiyellerini keşfetmeleri gerektiğini belirtti. Ayrıca, Serbest Bölgelerin kurulmasında deneyim paylaşımı, bu alandaki proje ve programların uygulanması, serbest ticaret anlaşmaları ve müzakereleri sürecinin başlaması konusunda bir anlaşmaya varılmıştır (MFAM, 2018).

Moğolistan ve Türkiye İşletme Konseyi 1999 yılında kurulmuştur. Bunun sayesinde iki ülke iş insanlarının bağ kurması, yatırımların Moğolistan'a çekilmesi gibi belli başlı alanlarda destek sağlanmıştır. 2004 yılı itibarıyla 12'si ticaret alanında olan 18 Türkiye şirketi Moğolistan'da faaliyet göstermektedir (Rentsentsogt, 2010).

3.3.3. Gelecek Beklentiler

İki ülkenin tarihi ilişkileri, gelişmekte olan bugünkü iş birliği temelinde Moğolistan 2011 Dış Politik Konseptsinde Türkiye'yi "üçüncü komşu" ülke olarak tanımlamıştır. Moğolistan 2004 yılından itibaren Türkiye ile kapsamlı bir ortak iş birliği geliştirmeye çalışmaktadır ve bu iş birliğini gelecekte daha da ileri seviyeye, stratejik ortaklık düzeyine ulaştırmayı amaçlamaktadır (Tserennadmid, 2017).

İki ülkenin ilişkileri politika, ekonomi, kültür, eğitim, beşerî bilimler alanında hızla gelişmektedir. Türkiye ekonomisi çok boyutludur. Bunların içinde tarım ve sanayi sektörü Türkiye ekonomisinin ana sütunudur. Tarım sektörü toplam çalışanın %25,5'ini kapsamaktadır. Türkiye'nin GSYH 2013 yılı 820 milyar dolar, kişi başına düşen GSYH 10,782 dolardır (TUİK, 2019). 2013 yılı Nisan ayında Türkiye Başbakanı Moğolistan'a yaptığı ziyaret sırasında iki ülkenin arasındaki ticaret cirosun 2015 yılında 250 milyon dolara çıkarmayı amaçladığını açıklamıştır (MFAM, 2018). Ama 2015 yılı iki ülke

arasındaki gerçekleşen ticaret cirosu 110 milyon dolar olarak gerçekleşebilmiştir (NSOM, 2019).

Özellikle son yıllarda Türkiye şirketlerinin Moğolistan'da büyük ölçekli inşaat montaj plaka projeleri gerçekleştirmekte olması iki ülkenin gelecekteki çeşitli ekonomik ilişkilerine önemli katkı sağlamaktadır. Ayrıca, Türkiye, Türk İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kanalıyla Moğolistan'da birçok yenilik gerçekleştirmeye devam etmektedir. TİKA, Türklere ait bilinen en eski arkeolojik ve yazılı eserlere ev sahipliği yapan Moğolistan'da 1994'ten beri yürüttüğü çalışmalar kapsamında bugüne kadar 617 proje gerçekleştirmiştir. 1994 yılında TİKA Moğolistan'daki Türk Anıtlar Projesi (MOTAP) ile başlayarak bugüne kadar iki ülke ilişkilerinde önemli rol oynamıştır. TİKA'nın projeleri ülkedeki eğitim, sağlık, ekonomik, idari ve sivil altyapının geliştirilmesi, sosyal altyapı hizmetlerinin düzenlenmesi, üretim sektörlerinin desteklenmesi ve kültürel iş birliğinin ilerletilmesi gibi her alanlardadır (TİKA, 2019).

Bununla birlikte haftada 3 kere yapılmakta olan Moğolistan'a uçuş sayısını artırmak gerekmektedir. Ocak 2020'den itibaren Moğolistan ve Türkiye arasında doğrudan uçuşlar gerçekleşmesi planlanmaktadır (MFAM, 2018). Böylece, Moğolistan'a turistler daha rahatlıkla gelebilir ve turist sayısı artabilir, turizm sektörüne ekonomik açıdan fayda sağlanabilir.

Türk iş insanları Moğolistan'a yatırımların yasal ortamda gerekli düzeye ulaşamadığını varsaymaktadır. Örneğin, ev semtlerinin tekrar tasarlanmasına yatırım yapmakta olan "216 YAP" Türk şirketi şehrin yeniden planlaması ile ilgili yasal eksiklikler nedeniyle Moğolistan'da sorunlarla karşılaştığını bahsetmiştir.

Tablo 3.8: Kalkınma İş Birliği.

Kalkınma İş birliği	
Diplomat ilişki	24 Haziran 1969
İlişki seviyesi:	Dostane İlişki, Ortak İş Birliği
Kalkınma İş Birliği Mekanizması	Devlet Düzeyinde Ziyaretler, Ekonomik, Ticaret, Teknik İş Birliğinde Moğolistan ve Türkiye Hükümetler Arasındaki Birleşen Komisyon Toplantısı
İş birliği Anlaşmasında	Moğolistan Hükümeti ve Türkiye Hükümeti Arasındaki Kalkınma İş Birliği Faaliyeti Hakkında Anlaşmanı 2016 Yılında Yeniden Kurdu.
Kalkınmanın Resmi Yardım Türü	Hibe
İşbirliği Paydaşlar	Türkiye Ekonomi Bakanlığı Türkiye'nin Moğolistan Elçiliği Türkiye Uluslararası İş Birliği Ajansı
İşbirliğin Ana Sektörleri	Tarım, Hayvancılık, Gıda Ürünleri İşleme İmalat Kentsel Gelişim Planlama Su, Su Artırma Tesisi, Ağaçlandırma Küçük, Orta Ölçekli İşletmelerin Gelişimi Üst Yapı Elektrik ve Enerji Taşımacılık Eğitim, Kültür, Bilim, Turizm Sağlık Sektörü
Sağlanan Toplam Yardım Miktarı	Türkiye Hükümeti Moğolistan Hükümetine 2002-2017 Yılları Arasında Toplam 28 Milyon Dolar Hibe Sağlamaktadır.

Kaynak: (İnjinaş, 2018).

Bir diğer problem de Moğolistan ve Türkiye arasında sigorta anlaşmalarının yokluğudur. Sigorta anlaşması yapılması Türkiye'den Moğolistan'a yatırım yapacak şirketlere büyük destek sağlayacaktır. Bu sosyal sigorta konusu, iki ülke tarafından da halihazırda ele alınmış durumdadır. 30 Ekim 2018 yılında iki ülke çalışanlarının sosyal sigorta anlaşması imzalanmıştır (TBMM, 2018).

İki ülke BM ve uluslararası kurumlarda aktif bir şekilde çalışmaktadır. Moğolistan barış siyaseti temelinde, açık, bağımsız çok boyutlu dış politik yürüterek AGİT'e üye olmuştur. BM'nin Güvenlik Konseyi'nin geçici üyesinin 2015-2016 seçiminde Moğolistan Türkiye'yi desteklemiş, 2023-2024 yıl seçiminde ise Türkiye Moğolistan'ı destekleyeceğini belirtmiştir. Tablo 3.9'da iki ülkenin işbirliğindeği genel birlgileri ve işbirliğindeki dereceleri gösterilmiştir.

Halizhazırda uygulanmakta olan proje ve programlar:

- Kharhorin-Huşuu Said 46 km oto yol inşaatı (6,7 mln dolar)
- Türk anıt restorasyonu (5 mln dolar)
- Orkhon Vadisi'nde bir Dünya Kültür Mirası Müzesi kurmak (1 mln dolar)
- Ulusal Klinik Tıp Merkezi yakınında Kan Merkezi kurmak (251 bin dolar)
- Moğolistan Ulusal Üniversitesi'nde Türk Araştırması Bölümü kurmak (427 bin dolar)
- Hükümet Sekretaryasında Elektronik Arşiv Projesi
- Moğol-Türk Dostuk Parkı Projesi
- Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği projeler
- Uvurkhangai ilinin Kharkhor'in ilçesinden Erdenezuu manastıra kadar 2,4 km asfalt yol kurma projesi
- Ortaokullara 150 bin dolarlık okul kuralları
- Türkiye Hükümetinden 100 bin dolarlık gıda yardımı
- "Bilge Tonyukuk oto yol" projelerin finans etmektedir.

3.3.4. Ticari İlişkiler

Türkiye ile Moğolistan arasındaki ikili ticaret özellikle 2009 yılından itibaren artan bir seyir izlemektedir. Ancak ikili ticaret hacmi hedeflenen seviyelerin altındadır. Türkiye'nin Moğolistan'a ihracatının bu seviyelerde kalması, büyük oranda iki ülke arasındaki uzaklık, taşıma yollarının sınırlı ve sürelerinin uzun olmasından kaynaklanmaktadır. Ürünlerin Moğolistan'a ulaşımın en iyi ihtimalle 45 gün sürüyor olması ticaretin gelişmesinin önündeki en önemli engel olarak ortaya çıkmaktadır (Suren, 2015). İk ülkenin ticari ilişkileri tablo 3.10'da gösterilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye ile Moğolistan ticari ilişkileri yıllar boyunca inişli çıkışlı bir seyir izlemekte ve sürekli Türkiye lehine gerçekleşmektedir.

Tablo 3.9: Moğolistan ile Türkiye Arasındaki Dış Ticaret Göstergeleri.

Yıllar	İhracat	İthalat	Hacim	Denge
2005-2008		23,517.40	23,517.40	-23,517.40
2009-2012	576.3	86,496.40	87,072.70	-85,920.10
2013	437.3	41,907	42,344.30	-41,469.70
2014	169.7	37,858.20	38,027.90	-37,688.50
2015	419	28,398.10	28,817.10	-27,979.10
2016	1,758.70	26,000.50	27,759.20	-24,241.80
2017	2,777.14	29,095.75	31,872.89	-26,318.61
2018	4,474.80	39,155	43,629.80	-34,680.20

Kaynak: (NSOM, 2019).

Türkiye'nin Moğolistan'a ihraç ettiği ürünlerin başında elektrikli su ısıtıcıları, elektronik cihazlar, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları, ütüler; demir veya çelikten elektriksiz merkezi ısıtmaya mahsus radyatör, motorlu hava püskürtücüler ile çikolata gelmektedir. Moğolistan'ın Türkiye'den ithalatında sanayi ürünlerinin ağırlığı giderek artmaktadır.

Moğolistan'ın Türkiye'ye ihraç ettiği başlıca ürünlere bakılacak olursa, ilk sırada 103 bin dolarlık kazak, süveter, hırka, yelek vb. eşya (örme) yer almıştır. Bunun yanı sıra yaklaşık 2 bin dolarlık şallar, eşarplar, fularlar, kaşkoller, peçeler, duvaklar vb. eşya ile kendine has fonksiyonlu diğer elektrikli makina ve cihazlar da ilk sırada yer almıştır (Suren, 2015).

2013 yılında 52'si gıda ve içecek alanında olmak üzere Türkiye yatırımlı 63 şirket kayıt edilmiştir (MFAM, 2018). 2019 yılında Türkiye Başbakanı Binali Yıldırım, Moğolistan'a resmi ziyaret gerçekleştirerek Başbakanı U. Khurelsukh ile bir araya gelmiş, Moğolistan ve Türkiye arasında serbest ticaret anlaşması yapma fırsatlarını beraber araştırmayı hedeflediklerini açıklamıştır. Ayrıca, ticaret dönüşümün kısa sürede 10 katına çıkararak 300 milyon dolar'a yükseltme hedefinde bulunmuşlardır (Tuul, 2018).

3.4. Türkiye'den Moğolistan'a Gerçekleşen Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Orta Asya, Pasifik bölgelerde Moğolistan ekonomik açıklık açısından ön sıradadır. Moğolistan'ın ekonomisinin birçok sektörlerinde yabancı yatırımcı hisse senedi yatırımı yapabilmektedir. Havaalanı ve taşıma sektörü, madencilik sektörlerinde bazı kısıtlamalar mevcuttur.

Türkiye'den gerçekleşen DYY, analiz bölümünde daha net olarak açıklanacaktır. Analiz bölümünde Türkiye'nin Moğolistan'a yatırımlarının gerçekleşen ve potansiyel değeri hesaplanacaktır. Bu sebeple bu kısımda Türkiye'nin Moğolistan'a yatırımının son iki yıl içerisindeki stoku ve akışı genel olarak grafikle gözden geçirilecektir.

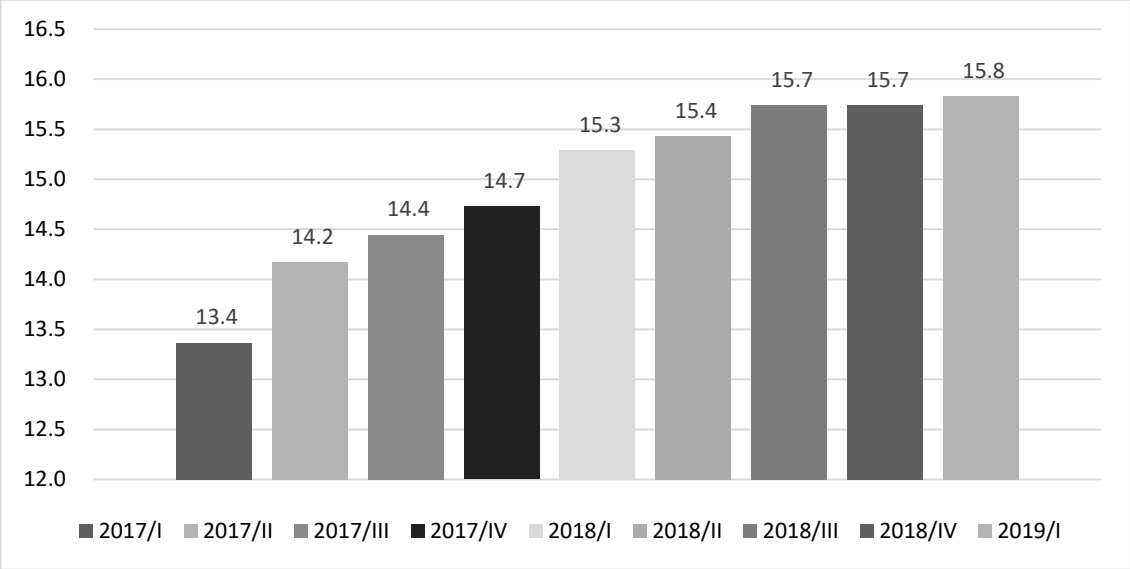

Şekil 3.12: Türkiye'den Gelen Doğrudan Yabancı Yatırım Stoka Göre (2017-2019/I, Milyon $).

Şekil 3.12'de Türkiye'den Moğolistan'a gerçekleşen DYY'nin stoktaki hacmi gösterilmiştir (Mongol Bank, 2019). Grafikte görüldüğü gibi 2019 yılı birinci döneminde Türkiye DYY stoku miktarı yaklaşık 16 milyon dolardır.

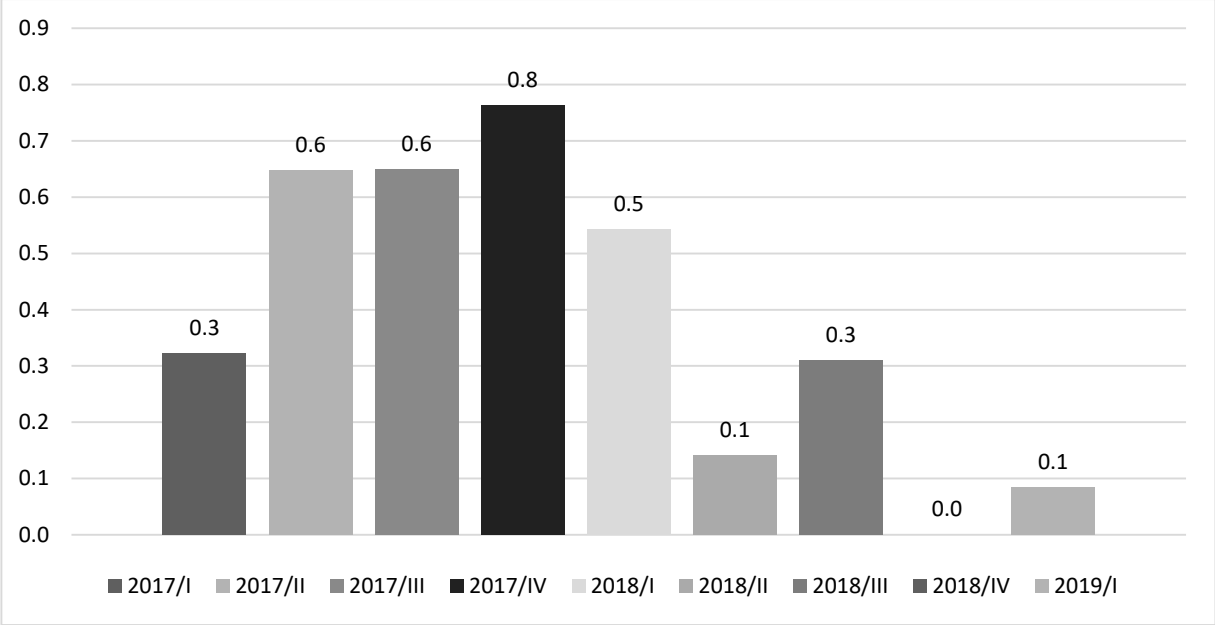

Şekil 3.13: Türkiye'den Gelen Doğrudan Yabancı Yatırımın Giriş Akışı (2017.I-2019.I, Milyon $).

Şekil 3.13'te ise Moğolistan'daki Türkiye yatırımlarının akışını göstermiştir (Mongol Bank, 2019). Grafikte gösterildiği gibi 2018 yılına kıyasla 2017 yılın her döneminde ülkeye devamlı Türk yatırım girişi gerçekleşmiştir. Bu da 2017'de ülkedeki 9 şehirde gerçekleştirilen TİKA'nın 30 projesi ile açıklanabilir.

4. ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ

Çalışmada Türkiye'den Moğolistan'a gelen doğrudan yabancı yatırım miktarını artırma potansiyelinin araştırılması amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmak için 2011-2018 yılları arasında Moğolistan'a yatırım yapmakta olan ilk 22 ülkenin yaptığı DYY akımlarını belirleyen faktörleri incelemek gerekmektedir. Bu çerçevede araştırmada belgesel, matematik istatistiksel, çekim modeli, ekonometrik ve karşılaştırmalı analizler yöntemleri benimsenmiş, değerlendirme için ekonometrik analizin eviews yazılımı uygulanmıştır.

Çekim modeliyle: bu çalışmada DYY akımlarının temel belirleyicileri tespit edilmiş ve Moğolistan'a gelen Türkiye yatırımı için potansiyel DYY seviyesi hesaplanmıştır. Böylece, DYY akımlarında GOÜ'ler lehine değişen küresel konjonktürde ülkelerin Moğolistan'a yaptığı DYY akımlarını etkileyen faktörler analiz edilerek Moğolistan için oluşturulacak DYY stratejisine ve dolayısıyla ülkenin kalkınma sürecine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Ayrıca, Türkiye'den yapılacak yatırımın potansiyel DYY seviyesi hesaplanarak, Türkiye'den gelen yatırım miktarını artırma fırsatları ortaya konulacaktır. Türk yatırımcıları için tercih edilebilir sektör önerileri geliştirilerek, Moğolistan'ın mevcut avantajları ve dezavantajları ortaya konularak, küresel eğilimler çerçevesinde fayda sağlayacağı politikalar, öneri olarak sunulmaktadır.

4.1. Araştırma Sırası

Moğolistan'a gelen doğudan yabancı yatırımı belirleyicilerini tespit etmek ve Türkiye yatırımının potansiyel DYY seviyesin hesaplamak için çekim modeli benimsenmiştir. Bunun için önce ülkedeki genel sorunlar göz önüne bulundurarak ve çekim modelinin temel değişkenleri ile UNCTAD'in (1998) araştırmasındaki DYY'yi belirleyici unsurlardan yararlanarak analizin 16 değişkeni tanımlanmıştır. Ardından,

istatistiksel veriler toplanarak, analiz edilmiştir. En küçük kareler analizi sonucunda 16 değişkenden 8 değişkenin DYY üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Son olarak, yapılan analizin sonucuna göre Moğolistan'a gelen DYY'yi belirleyen faktörler tespit edilmiştir ve Türk yatırımlarının potansiyel seviyeleri belirlenmiştir. Bu sonuçlara dayanarak Moğolistan'ın DYY ile ilgili stratejik planlarına katkı sağlayıcı öneriler sunulmuştur.

4.2. Çekim Modeli ve Uygulama Alanları

Uluslararası ticaret ampirik çalışmalarında çekim modeli yaygın olarak kullanılmaktadır. Çekim modeli eksik rekabet ve sektör içi satışlara dayanmaktadır. Çekim modelini dış ticaret alanında kullanan öncüler olarak Walter İsard (1954), Tinbergen (1962) vd. sayılabilir. Bunlara ek olarak, Anderson (1979), Bergstrant (1985,1989), Helpman (1987), Deardoff (1998), Anderson ve van Wincoop (2003), Feenstra (2004), Haveman ve Hummels (2004), Debaere (2005), Helpman, Melitz ve Rubinstein (2008) tarafından yapılan çalışmalar, modelin kapsamını daha da genişletmiştir (Lewer and Van Den Berg, 2007), (Rose and Spiegel, 2001).

Son dönemde sermaye akımlarında da çekim modeli kullanılmaya başlanmış ve özellikle DYY'nin belirleyicilerini açıklamada söz konusu modele başvurulmuştur. İlk olarak Bergstrand (1985) çekim modeli teorinin temelin oluşturmuştur ve Ogueldo, MacPhee (1994), Deardorff (1995), Brainard (1997), Braconier, Norbäck ve Urban (2005), Bergstrand (2008) bu modeli geliştirmişlerdir (Paniagua, 2011).

Bergstrand (1985), Dünya Ticaret Genel Denge Modelinden ve belli önkoşullarından (mal ve ürünlerin uluslararası düzeyde tam girişin, mamullerin tam arbitrajından) faydalanarak gerçekleştirdiği ampirik çalışmasında, önce kullandığına benzeyen modeli elde etmiştir. Çekim Modeli DYY içinde kullanılabilir öngörüsüyle DYY'nin iki ülkenin ekonomisinden doğrudan, iki ülke arası mesafeden ise ters orantılı

etkilenir görüşüne varmıştır. Ev sahibi ülke ve kaynak ülke GSYH'leri ile uzaklık DYY literatüründe çekim modelinin standart değişkenleridir. Son dönem gerçekleşen çalışmalarda bu temel değişkenlere farklı bağımsız değişkenler de dahil edilerek çekim modeli genişletilmiştir.

DYY akımları, ev sahibi ülke açısından değerlendirilirse, ev sahibi ülkenin GSYH'sinin yüksek olması ekonomik istikrara sahip olduğu algısı yaratmakta ve kaynak ülkenin bu ülkelerle yapacağı yatırım bağlarında güven teşkil etmektedir. Aynı zamanda kaynak ülkenin GSYH'si daha yüksek olan bir ülkede yatırım yapması pazar büyüklüğü açısından da avantaj yaratmaktadır. Yine yüksek nüfus ve yüksek kişi başı gelir, kaynak ülkenin bu ülkelere yatırım yapmasında pazar büyüklüğü açısından avantaj sağlamaktadır.

DYY akımları, kaynak ülke açısından değerlendirilirse, kaynak ülkenin yüksek GSYH'ye sahip olmasının daha fazla DYY yapmasına yol açması beklenmektedir. Bundan dolayı çekim modellerinde ekonomik büyüklük ve yüksek nüfusun arz ve talep koşullarından dolayı DYY üzerinde artırıcı bir etkiye yol açması beklenir.

Günümüzde uluslararası DYY akımlarını açıklamak için ekonomik büyüklük ve mesafeye ek olarak birçok farklı değişken, çekim modeli denklemlerinde kullanılmaktadır. Böylece uluslararası ekonomilerde iki lokasyon arasındaki çekim gücünün direnci, çeşitli faktörler tarafından etkilenmektedir. Bu faktörler, ekonomik ve ekonomik olmayan faktörler olarak ikiye ayrılmaktadır. Ekonomik faktörler, iki lokasyonun ekonomik merkezleri arasındaki coğrafi mesafe, komşuluk, coğrafi lokasyonun genel karakteristik özellikleri (ada olması, kara ile çevrili olması), kültürel benzerlik (ortak dil, koloniyal bağlar), döviz kuru oynaklığı (ortak para, döviz kuru rejimi), tarife ve tarife dışı engeller, uluslararası kuruluşlara üyelik (serbest ticaret bölgeleri, gümrük birliği, ortak pazar, ekonomik ve parasal birlikler) ve altyapı kalitesi olarak sıralanabilir. Ekonomik olmayan faktörler ise düzenlemeler, politik uyuşmazlıklar ve çevresel engelleri kapsamaktadır. Bu faktörler eklendiğinde oluşan yeni denklem, genişletilmiş çekim modelleri (augmented gravity models) olarak adlandırılmaktadır (Durgan , 2016)

DYY, aşağıdaki modelle açıklanabilir:

$$F_{ij} = GM_iM_jD_{ij}^{-1}\eta_{ij} \tag{4.1}$$

-F_{ij}-Moğolistan'daki j ülkesinden gelen DYY miktarı,

-G- Çekim sabiti,

-M_i ve M_j- i ve j ülkelerin ekonomik durumu (*Çoğunlukla GSYH ile açıklanır),*

-D_{ij} – i ve j ülkeler arasındaki mesafe *(Bu çalışmada iki ülke başkentlerinin arasındaki uzaklık kullanılmıştır, km),*

- η- hata terimi.

Yukarıdaki denklemi hesaplamak için denklemin her iki tarafından logaritma alınmalıdır.

$$\ln(F_{ij}) = \beta_0 + \beta_1 \ln(M_i) + \beta_2 \ln(M_j) + \beta_3 \ln(D_{ij}) + \ln(\eta_{ij}) \tag{4.2}$$

Ekonominin genişlemesi ile DYY artacaktır ve diğer taraftan, ülkeler arası mesafesinin çok olması yatırımı olumsuz etkileyecektir tahmininde bulunulmuştur.

Klasik çekim modelinde ülkelerin ekonomik büyüklüğü ve fiziki uzaklık değişkenlerinin yanında modelin açıklama gücünü artırmak amacıyla ülkelerin nüfusu, dolar döviz kuru, Moğolistan'da iş yapma olasılığı (doing business), ülkelerin birbirlerine yakınlığı, şeffaflık, ülkelerin politik istikrarlılık değeri, ülkelerin hükümet faaliyetlerinin etkinliği, kamu yönetiminin etkinliği, yasa ve kuralların uygulanmasını değerlendirmesi, yolsuzlukla mücadele eyleminin değerlendirilmesi, iki ülkenin vergi ortalamasının farkı gibi değişkenler dahil edilmiştir. Genişletilmiş Çekim Modeline göre Moğolistan'daki DYY miktarı şu şekilde açıklanmaktadır:

$$ln(FDI_{ijt}) = \beta_0 + \beta_1\, ln(GDP_{it}) + \beta_2\, ln(GDP_{jt}) + \beta_3\, ln(Dist_{ij}) + \beta_4\, ln(Pop_{it})$$

$$+\beta_5\, ln(Pop_{jt}) + \beta_6(Bord_{ij}) + \beta_7(EX_{ijt}) + \beta_8(SC) + \beta_8(VA) + \beta_8(PV) + \beta_8(GE) + \beta_8(RQ) + \beta_8(RL) + \beta_8(CC) + \beta_8(TGAP) + \varepsilon_{ijt} \tag{4.3}$$

$FDI_{ijt} -$ t zaman aralığında Moğolistan'daki DYY miktarı,

β_0- sabit katsayı,

$GDP_{it(jt)}$- t zaman aralığında i ve j ülkelerinin GSYH'si,

$Dist_{ij}$- İki ülke arasındaki uzaklık,

$Pop_{it(jt)}$- t zaman aralığında i ve j ülkelerinin nüfus sayısı,

$Bord_{ij}$– kukla değişken, ülkelerin komşu olup olmadığını belirtir (hayır ise 0, evet ise 1),

EX_{ijt}– Moğol tugrug'un USD dolar karşısına döviz kuru,

SC – Moğolistan'da iş yapma olasılığı (Doing business),

VA – Hükümet faaliyetinin şeffaflığı,

PV – Politik istikrarlılık değeri,

GE – Yönetim etkinliği,

RQ – Düzenlemelerin kalitesi,

RL – Hukuk kuralları,

CC – Yolsuzlukla mücadele seviyesi,

$TGAP$ – İki ülke vergi ortalamasının farkı,

ε_{ijt}- hata terimi,

4.3. Tahmin Yöntemi

Bu çalışmada Türkiye'den Moğolistan'a gelecek doğrudan yabancı yatırım miktarın arttırma olanağının araştırılması hedeflenmiştir. Ulusal İstatistik Komitesi'nin Bilgi Veri tabanında sadece 2011-2018 yıllar arasındaki veya 8 yılın verilerinin bulunması Regresyon Analizi yapılması için yetersiz kalmıştır. Regresyon Analizi yapmak için en azından 15 yıllık verinin olması gerekmektedir. Bu sebeple çalışmadaki model panel veri yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. Panel veri analizi ile eksik verilerle bile gereken sonuca ulaşılabilir. Panel veri seti birçok yatay kesit gözleminin zaman serileri kullanarak bir araya getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Başka bir değişle, bir ülke için 8 yıllık verilerle

analiz yapmak modelin faydasını azaltacaktır ve 22 ülkeyi ele alarak her birinin 8 yıllık verileri ile analiz yapmak modelin zayıf yönünü giderebilmektedir.

Bu veri tabanı Moğolistan'da DYY'nin önemli oranın oluşturan ülkelerin bilgilerini de kapsamıştır. Araştırma verileri toplam 22 ülke bilgilerini içermektedir. Bu ülkelerden gelmekte olan DYY'nin miktarı Moğolistan DYY'sinin %95'ini oluşturmaktadır. Bu ülkeler şunlardır: Kanada, Lüksemburg, Çin, Hong Kong, ABD, Japonya, İngiltere, Avustralya, Hollanda, Güney Kore, İtalya, Tayland, İsviçre, Malezya, Birleşik Arap Emirliği, Rusya, Almanya, Fransa, Türkiye, Belçika, Singapur, Bulgaristan.

Bu çalışmada beklenen, 2011-2018 yılları arasında Moğolistan'a önemli oranda DYY yapan ülkelerin Moğolistan'a yaptığı DYY akımlarının belirleyicilerini incelemektir. Bununla birlikte, Moğolistan'a gelen Türkiye yatırımı için potansiyel DYY seviyesi hesaplanmaktır.

Bu çalışmadaki modeller panel veri yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir. 2011-2018 dönemine ait olan veriler kesintisiz olduğu için veriler dengeli panel (balanced panel) şeklinde oluşturulmuş ve analizlerde dengeli panel özellikleri kullanılmıştır.

Panel veri setleri birçok yatay kesit gözleminin zaman serileri kullanarak bir araya getirilmesiyle oluşturulmaktadır. Ekonometrik analizlerde panel veri setleri kullanımının diğer veri setlerine göre bazı avantajları olduğu gibi bazı dezavantajları da mevcuttur.

Panel veri analizinde önemli bir nokta en küçük kareler yöntemi, sabit etkiler veya rastsal etkiler tahmini arasında bir seçim yapmaktır. Sabit etkiler modeli panel gruplarına ait zamana bağlı olmayan bazı özelliklerin açıklayıcı değişkenleri etkilediğini ve aralarında korelasyon olduğunu varsayar ve bu zamana bağlı olmayan etkileri gidererek sadece açıklayıcı değişkenlerin etkilerinin görülmesini sağlar. Rastsal etkiler modeli ise panel grupları arasındaki varyasyonun rastsal olduğunu ve açıklayıcı değişkenler ile arasında korelasyon olmadığını varsayar. İki metodun hangisinin daha uygun olduğuna karar vermek için standart olarak Hausman Testi uygulanır. Hausman testi, belirli bir grubun tüm üyelerinin modele dahil edildiği durumlarda sabit ve rastsel etkiler modellerinden hangisinin daha etkin olduğunu inceleyen testtir.

Çekim modelimizde uygulanan Hausman Testi sonucu kesitsel varyansın Rastgele Etkiler tahmininin sıfır olduğunu gösterir, böylece bireysel etkilere dair bir kanıt yoktur. Bununla birlikte, Hausman olasılık sonucunun 0.05 büyük olarak 1'e eşit olması Mohd Yaziz (2014)'in dediği gibi modelin Hausman test varyansının hesaplanması için verimli olmadığı anlaşılıyor.

Tablo 4.1 Hausman testi.

Correlation Random Effects-Hausman Test Equation: Untitled Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-sq.d.f.	Probe.
Cross-section random	0.000000	13	1.0000
*Cross-section test variance is invalid. Hausman statistic set to zero.			

H_0: Rastsal etkiler tahmincisi doğrudur

H_A: Sabit etkiler modeli doğrudur

H_0 kabul edilmesi durumunda, hata terimi ile bağımsız değişkenler arasında ilişki olmadığı yönünde karar verir. Hausman testi sonucu p>0,05 olarak Rastsal etkiler tahmincisinin doğru olduğunu göstermektedir. Yine bu durumda, hem En Küçük Kareler (EKK) yöntemi tahmincisi hem de grup içi tahminciler tutarlı sonuçlar vermektedir. Fakat boş hipotez kabul edilmemesi halinde, sadece grup içi tahminciler tutarlı sonuçlar verecektir.

Woorldridge'e (2010) göre, panel verilerinin her yıl / ay / dönemi için farklı bir örnek seçtiğinizde EKK yöntemi kullanılır.

Elde edilen bulgulara dayanarak ve sadece 8 yıllık bir zaman serisi olması çalışmada EKK yöntemi kullanılmasının daha etkin olduğunu göstermektedir ve bu çalışmada EKK yöntemi kullanılmıştır.

4.4. Araştırma Değişkenleri

Bu araştırmada Moğolistan ve Moğolistan'a en fazla yatırım yapan 22 ülke için 16 değişkenin 2011-2018 yıllar aralığındaki veriler kullanılmıştır. Tablo 4.1'de değişkenlerin analizde kullanılan kodları, birimleri ve bu değişkenlerin alındığı kaynaklar gösterilmiştir.

Tablo 4.2: Değişkenler ve Kaynakları.

	Değişkenler	**Kod**	**Ölçüm Birimleri**	**Tanımlama**	**Verilerin Kaynakları**
1	**DYY**	FDI	Dolar		(MSIS, 2019) www.1212.mn
2	**Yabancı Ülke GSYH**	GDPF	Dolar	Yabancı Ülke GSYH'si olumlu etkilediği tahmin edilmiştir.	(World Bank, 2019)
3	**Moğolistan GSYH**	GDP_MGL	Dolar		(MSIS, 2019) www.1212.mn
4	**Yabancı Ülke Nüfusu**	POPF	İnsan	Yabancı Ülke Nüfusu olumlu etkilediği tahmin edilmiştir.	(World Bank, 2019)
5	**Moğolistan Nüfusu**	POP_MGL	İnsan		(MSIS, 2019) www.1212.mn
6	**Ülkeler mesafesi**	DIST	Km	İki ülke başkentlerinin arasındaki mesafe	(timeanddate.com) www.timeanddate.com
7	**Dolar döviz kuru**	EX	Tugrug	Türüg'ün ABD dolarına karşı döviz kuru, o yılın ortalamasına göre	(Mongol Bank, 2019) www.mongolbank.mn
8	**İş Yapma Olasılığı (Doing Business)**	SC	Katsayı	Dünya Bankası tarafından her yıl yapılan "Doing Business" araştırma takımının değerlendirmesi	(doingbusiness.org) www.doingbusiness.org
9	**Bitişiklik**	BORD	0 veya 1	Bitişikliği belirleyici kukla değişken	(Worldmap)
10	**Şeffaflık**	VA	Katsayı		(PRS Group) ICRG index www.prsgroup.com
11	**Politik İstikrarlılık Değeri**	PV	Katsayı		(PRS Group) ICRG index www.prsgroup.com
12	**Moğolistan Hükümet faaliyetlerinin etkinliği**	GE	Katsayı		(PRS Group) ICRG index www.prsgroup.com
13	**Kamu Yönetiminin etkinliği**	RQ	Katsayı		(PRS Group) ICRG index www.prsgroup.com
14	**Yasa ve kuralların uygulanmasını değerlendirme**	RL	Katsayı		(PRS Group) ICRG index www.prsgroup.com
15	**Yolsuzlukla mücadele eyleminin değerlendirilmesi**	CC	Katsayı		(PRS Group) ICRG index www.prsgroup.com
16	**İki ülkenin vergi ortalamasının farkı**	TGAP	Oran	Yabancı Ülke Şirketi'nin Kâr Vergisinden Moğolistan Gelir Vergisinin çıktısı	(Trading Economics)

4.5. Verilerin Grafikte Gösterilmesi

Araştırmada kullanılan Panel Veriler toplam 22 ülkenin her biri için 16 değişkenin 8 yıllık bilgilerini içermiştir. Zaman serisi 2011-2018 yıllarını kapsamaktadır. Veriler toplam 2816 gözlem noktasından oluşmaktadır.

Tablo 4.3: Moğolistan'daki Doğrudan Yabancı Yatırım Miktarı (Milyon $).

№	Ülkeler	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
1	**Kanada**	3,974	6,233.5	7,782.5	7,778.1	7,732.8	3,848.4	4,627.5	6,020.4
2	**Lüksemburg**	1,098.5	1,678.	1,451.7	1,554.3	1,387.9	1,257.7	1,383.	1,413.9
3	**Çin**	2,898.1	3,239.2	3,587.9	4,001.	4,393.8	4,377.7	4,688.8	4,645.2
4	**Singapur**	1,322.6	1,537.7	1,523.8	1,692.8	1,694.6	1,653.4	1,652.3	1,634.6
5	**Hong Kong**	340.6	493.9	545.7	605.2	852.2	987.6	965.5	1,037.5
6	**ABD**	399.5	623.9	634.4	559.6	532.7	541.3	671.5	690.3
7	**Japonya**	214.1	353.3	418.7	528.1	539.9	584.9	657	752.3
8	**Avustralya**	102.2	255.1	440.3	382.3	390.2	344.7	369.	529.4
9	**İngiltere**	522.4	531.1	502.6	467.8	441.4	365.5	402.6	435.2
10	**Güney Kore**	341.4	390.1	418.8	435.2	441.8	440.	441.6	452.6
11	**Hollanda**	655.2	667.8	660.9	637.7	656.9	641.6	715.3	684.7
12	**Fransa**	132.3	157.8	171.8	132.5	142.3	157.2	163.4	162.
13	**Almanya**	126.2	130.	109.6	86.	71.5	56.3	165.7	153.
14	**Belçika**	138.5	137.1	96.4	96.4	96.2	96.4	117.1	170.6
15	**Rusya**	383.5	454.6	435.9	435.4	439.2	38.4	67.7	181.8
16	**İsviçre**	70.4	90.	102.1	106.2	104.7	100.8	95.	112.9
17	**İtalya**	18.3	27.7	31.1	42.4	49.6	53.4	56.1	58.9
18	**Tayland**	3.2	4.8	7.4	33.4	33.7	33.8	34.7	34.8
19	**Bulgaristan**	27.3	41.	36.1	39.9	42.6	42.5	42.8	42.9
20	**Malezya**	15.8	21.2	23.	23.6	23.	20.9	21.4	8.4
21	**Türkiye**	3.4	4.3	5.9	6.2	13.1	14.7	15.7	15.8
22	**Birleşik Arap Emirliği**	16.1	29.6	27.2	29.9	30.3	30.6	32.3	32.6

Kaynak: (Mongol Bank, 2019)

Tablo 4.3'te, Moğolistan'daki DYY miktarını göstermektedir. Kanada, Moğolistan DYY'nin en çoğunu oluşturmaktadır ve 2018 yılına göre toplam DYY'nin

%33,1'dir. Kanada ülkesinden gelen DYY hacmi 2018 yılına göre 6 milyar dolardır. Çin DYY'nin %25,5'ini oluşturmaktadır ve 2018 yılı itibariyle 4,6 milyar dolar tutarındadır. Lüksemburg, Singapur, Hong Kong, ABD ülkeleri toplam DYY'nin yüzde 26,3 oranını ve toplam 4,7 milyar dolarlık bir yatırımı kapsamaktadır.

2011 yılından itibaren Avustralya, Japonya, Hong Kong, İtalya, Türkiye ve Tayland ülkelerinin yatırımları en büyük artışı göstermektedir. Ancak, nominal veya mutlak anlamda Çin, Avustralya, Hong Kong, ABD, Kanada ve Japonya yatırımları en yüksektir. İngiltere, Rusya ve Malezya yatırımları son 8 yılda azalan bir seyir göstermiştir.

4.6. Veri Analizi Bölümü

Tablo 4.3'de matris 16 değişkenin arasındaki korelasyon katsayısını veya bu değişkenler arasında bir ilişkinin olup olmadığını göstermektedir. Yeşil sekmeler 0.05'ten küçük veya istatistiksel olarak anlamlı ilişkinin olduğunu göstermektedir. Kırmızı sekme ise ilişkinin anlamsız veya ilişkinin olmadığını belirtmektedir.

Korelasyon analizi DYY'nin 5 değişkenle anlamlı ilişkili olduğunu göstermektedir. Bunlar: kaynak ülkenin GSYH, kaynak ülkenin nüfus sayısı, kaynak ülke ve ev sahibi ülke arası uzaklık, kaynak ülke ve ev sahibi ülkelerin komşu olup olmadığı ve şeffaflık. Diğer değişkenler ise anlamsız olarak çıkmıştır.

DYY ile pozitif ilişkili değişkenler: GDPF POPF BORD

DYY ile negatif ilişkili değişkenler: DİST VA

Ön analize bakıldığında değişkenlerin korelasyon katsayısı beklenene benzer durumda çıkmıştır. Yabancı ülke GSYH ve yabancı ülke nüfus sayısı Moğolistan DYY'si ile doğru yönlü ilişkilidir. Ülkelerin sınırlı olması da pozitif yönlü ilişkide olabilmektedir.

Ülkeler arası mesafenin uzaklığı Moğolistan DYY'si ile ters yönlü bir ilişkidedir. Ülkelerin İCR endeksinin farkı yabancı ülke değerlemesinden Moğolistan'ın

değerlemesin çıkardığına eşit olarak kullanılmıştır ve Moğolistan DYY'si ile ters yönde bir ilişkisi vardır.

Tablo 4.4: Korelasyon Analizi.

	FDI	GDPF	GDP_MGL	POPF	POP_MGL	DIST	EX	SC	BORD	VA	PV	GE	RQ	RL	CC	TGAP
FDI	1.000															

GDPF	0.619	1.000														
	-	-----														
GDP_MGL	0.070	0.046	1.000													
	0.358	0.545	-----													
POPF	0.826	0.837	0.005	1.000												
	-	-	0.947	-----												
POP_MGL	0.065	0.047	0.971	0.005	1.000											
	0.391	0.532	-	0.946	-----											
DIST	(0.386)	(0.076)	(0.000)	(0.375)	0.000	1.000										
	-	0.315	1.000	-	1.000	-----										
EX	0.063	0.047	0.958	0.005	0.995	(0.000)	1.000									
	0.403	0.534	-	0.946	-	1.000	-----									
SC	0.065	0.047	0.975	0.005	0.991	0.000	0.984	1.000								
	0.391	0.536	-	0.946	-	1.000	-	-----								
BORD	0.579	0.521	(0.000)	0.717	0.000	(0.401)	(0.000)	(0.000)	1.000							
	-	-	1.000	-	1.000	-	1.000	1.000	-----							
VA	(0.453)	(0.390)	0.003	(0.505)	0.002	0.540	0.002	0.002	(0.272)	1.000						
	-	-	0.967	-	0.983	-	0.978	0.984	0.000	-----						
PV	0.130	(0.054)	0.110	(0.196)	0.107	0.199	0.110	0.126	(0.200)	0.279	1.000					
	0.086	0.475	0.147	0.009	0.159	0.008	0.146	0.096	0.008	0.000	-----					
GE	(0.015)	(0.261)	(0.072)	(0.251)	(0.075)	0.312	(0.071)	(0.075)	(0.424)	0.433	0.412	1.000				
	0.846	0.001	0.346	0.001	0.324	-	0.347	0.323	-	-	-	-----				
RQ	(0.037)	(0.165)	0.010	(0.288)	(0.026)	0.301	(0.031)	(0.024)	(0.337)	0.356	0.554	0.723	1.000			
	0.630	0.029	0.897	0.000	0.733	-	0.683	0.750	-	-	-	-	-----			
RL	0.053	(0.346)	0.002	(0.253)	0.004	0.329	0.004	0.004	(0.228)	0.513	0.427	0.758	0.544	1.000		
	0.484	-	0.975	0.001	0.959	-	0.954	0.962	0.002	-	-	-	-	-----		
CC	(0.060)	(0.125)	(0.008)	(0.294)	(0.005)	0.490	(0.005)	(0.003)	(0.384)	0.511	0.506	0.851	0.737	0.731	1.000	
	0.428	0.099	0.913	0.000	0.951	-	0.946	0.968	-	-	-	-	-	-	-----	
TGAP	0.063	0.320	(0.063)	0.133	(0.063)	0.295	(0.063)	(0.063)	(0.047)	0.230	0.139	0.421	0.145	0.248	0.438	1.000
	0.403	-	0.405	0.079	0.404	0.000	0.408	0.405	0.534	0.002	0.066	-	0.055	0.001	-	-----

Korelasyon Analizi değişkenlerin arasındaki ilişkiyi tam olarak tespit edemediği için 22 cross section'lı, toplam 2816 gözlem içeren denklem standart olarak en küçük

kareler (EKK) yöntemiyle Eviews programında tahmin edilir. Panel veri analiz sonucu tablo 4.4'de gösterilmiştir.

Tablo 4.5: Panel En Küçük Kareler Modeli.

Dependent Variable: FDI				
Method: Panel Least Squares				
Date: 09/26/19 Time: 15:54				
Sample: 2011 2018				
Periods included: 8				
Cross-sections included: 22				
Total panel (balanced) observations: 176				
Variable	**Coefficient**	**Std. Error**	**t-Statistic**	**Prob.**
GDPF	1.138155	0.329060	3.458809	0.0007
GDP_MGL	2.486407	2.579430	0.963937	0.3365
POPF	-1.069239	0.325413	-3.285786	0.0012
POP_MGL	16.52511	26.91100	0.614065	0.5400
DIST	-0.000149	4.68E-05	-3.186207	0.0017
EX	-0.000458	0.001909	-0.239885	0.8107
SC	-0.293596	0.241861	-1.213906	0.2266
BORD	2.803587	0.422353	6.638010	0.0000
VA	-1.367136	0.534693	-2.556863	0.0115
PV	4.998191	1.398277	3.574535	0.0005
GE	-0.802270	0.864631	-0.927875	0.3549
RQ	0.905119	0.857571	1.055445	0.2928
RL	0.490165	0.874333	0.560616	0.5758
CC	2.875816	1.154250	2.491503	0.0137
TGAP	0.035785	0.014595	2.451915	0.0153
C	-280.8334	366.2443	-0.766793	0.4443
R-squared	0.630844	**Mean dependent var**		19.04725
Adjusted R-squared	0.596236	**S.D. dependent var**		1.644232
S.E. of regression	1.044786	**Akaike info criterion**		3.012009
Sum squared resid	174.6524	**Schwarz criterion**		3.300235
Log likelihood	-249.0568	**Hannan-Quinn criter.**		3.128912
F-statistic	18.22807	**Durbin-Watson stat**		0.183205
Prob(F-statistic)	0.000000			

Tahmin yöntemi olarak birleştirilmiş panel en küçük kareler yöntemi kullanılmıştır. Panel en küçük kareler modelinin istatistik değerleri tatmin edicidir. F istatistiği olasılık anlam değerinin 0.0000 olması bu modelin istatistik açıdan hata oranı 0 ve modelin anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Burada bağımlı değişken olarak ülkelerden Moğolistan'a yönelen DYY miktarları kullanılmıştır. C sabit terim katsayısıdır. Burada

Durbin-Watson istatistiğine göre (0.183205) aynı yönlü pozitif oto korelasyon saptanmıştır. Bu da gözlem değerlerinin aralarında ilişki olduğunu göstermektedir.

Toplam 8 bağımsız değişken Moğolistan'a yönelen DYY giriş miktarını istatistiksel açıdan etkilediğini göstermiştir. Bunlar: GDPF, POPF, DİST, BORD, VA, PV, CC, TGAP

Uzaklık esnekliği negatif olarak tahminle benzer sonuçla çıkmıştır. Dış ticaret ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde (Fratianni, 2007), (Çalışmada 143 ülke ve 1980-2003 dönemi alınmıştır.); (Burger et al., 2009), (Çalışmada 138 ülke ve 1996-2000 dönemi alınmıştır.) uzaklık esnekliğinin genellikle 1'in üzerinde olduğu ya da en azından bu çalışmadaki katsayıdan daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, uluslararası ticarette uzaklığın daha fazla önem arz ettiğini ortaya koymakta iken, DYY için uzaklığın negatif etkisi (-0.000149) olmakla birlikte uluslararası ticaretteki kadar esnekliğinin yüksek olmadığını göstermektedir.

Çekim modelinin diğer bir değişkeni olan komşuluk değişkeninin katsayısının beklendiği şekilde pozitif bir değer olduğu görülmektedir. Bu durum, iki ülke arasındaki yakınlığın her bir yüzde 10'luk artışın DYY akımını yüzde 28,03 oranında artıracağı anlamına gelmektedir.

Yabancı ülkenin GSYH ve nüfus sayılarının pozitif çıkması beklenmişken, GDPF pozitif, POPF ise negatif çıkması beklenmeyen sonuçtur. Kaynak ülke GSYH'si yüksek olması, söz konusu ülkenin daha fazla yabancı yatırım yapma olasılığını artıracağı için DYY ile GSYH arasında pozitif ilişki olması beklenmektedir. Başka bir değişle, modele göre kaynak ülkenin GSYH'si arttıkça Moğolistan'a yapacak yatırım miktarı artacaktır. Nüfus sayısının negatif olması Moğolistan'a en çok yatırım yapan ülkelerin çoğunun nüfus sayısının daha az ülkeler olduğunu göstermektedir.

Yönetişim, yatırımcının uluslararası yatırım kararı almasında ve risk değerlendirme yapmasında önemli bir kriter olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek kaynak ülkenin gerekse ev sahibi ülkenin iyi yönetişim değerlerine sahip olması, uluslararası yatırım akımlarını pozitif yönde etkileyen bir faktördür.

Şeffaflık değerinin farkının yüksek olduğu ülkelerden gelen yatırımlar oldukça azdır. Daha önce denildiği gibi VA değişkeni, yabancı ülke VA değerinden Moğolistan'ın VA değerinin çıktısına eşittir. Bu değerin farkının yüksek olması, yani kaynak ülkenin şeffaflık değerinin yüksekliği kendi ülkesine yatırım yapma eğilimini olumlu yönde etkiler. Diğer taraftan, Moğolistan siyasetinin şeffaflık değerinin kötü çıkması DYY'yi "caydırıcı" etkenlerdendir.

Örneğin:
VA 1 iken FDI 1500 olduğunu varsayalım, o zaman yabancı ülkenin VA'i 2.5 iken Moğolistan'ın VA değeri 1.5 demektir.
VA 2 iken FDI 1000, bu durumda yabancı ülke VA'i 2.5 iken, Moğolistan VA'i 0.5 olmaktadır.
Çıktı: Ülkeler şeffaflık değerinin kendi ülkelerine göre yatırım yapacağı ülkenin nispeten düşük olduğu ülkelere yatırım yapma eğilimindedirler. Ayrıca, kaynak ülkelerin şeffaflık gereksiniminin arttırılması dış ülkelere yatırım yapma eğilimin olumlu etkileyecektir.

Politik istikrar ve yolsuzlukla mücadele faaliyetleri değerlemelerindeki fark DYY'yi pozitif etkiler sonucu ortaya çıkmıştır. Bir başka değişle, Moğolistan'daki yolsuzlukla mücadele faaliyet değerlemesinin negatif çıkması Moğolistan'a gelmekte olan DYY'nin akışını artıracaktır veya politik istikrarsızlıkla birlikte rüşvet ve yolsuzluğu artırıcı faktör olacağı kabul edilmiştir.

Örneğin:

CC 1 FDI 1500 olduğu varsayılır, bu durumda yabancı ülke CC'si 3.0 iken Moğolistan'ın CC'si 2.0 olmaktadır.

CC 2'de FDI 2000 olduğunu varsayalım, o zaman yabancı ülke CC değeri 3.0 durumunda Moğolistan CC'si 1.0 demektir.

Çıktı: Bazı ülkeler yolsuzluk ve rüşvetin nispeten yüksek olduğu ülkelere yatırım yapma eğilimindedirler. Moğolistan'ın yolsuzlukla mücadele faaliyeti kötüleştikçe

DYY artma eğilimindedir. Buna benzer olarak, Moğolistan'ın politik istikrarının kötüleşmesi bazı yatırımcıları Moğolistan'a çekme nedenlerinden olmaktadır.

Kurumlar vergisi, ülkelerin yatırım kararlarında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmakta, yatırım yapan ülke kâr/maliyet analizi yaparken ev sahibi ülkenin uyguladığı vergi politikasını da gözetmektedir. Dolayısıyla kurumlar vergisi ile DYY akımları arasındaki ilişkinin negatif olması beklenmektedir. Nitekim yaptığımız analizde de literatür ile uyumlu olarak bu ilişki negatif yönlü çıkmıştır. Yani vergilerin farkı DYY'yi pozitif etkilemiştir. Diğer bir değişle, yatırımcı ülke şirketlerinin vergilerinin yüksek olması ya da artması Moğolistan şirketlerinin vergilerinin az ya da azalması FDI'i olumlu etkileyip, DYY'yi artırıcı faktör olmaktadır. Panel veri analiz sonucundan elde edilen bağımsız değişkelerın katsayısı şekil 4.1'de gösterilmiştir.

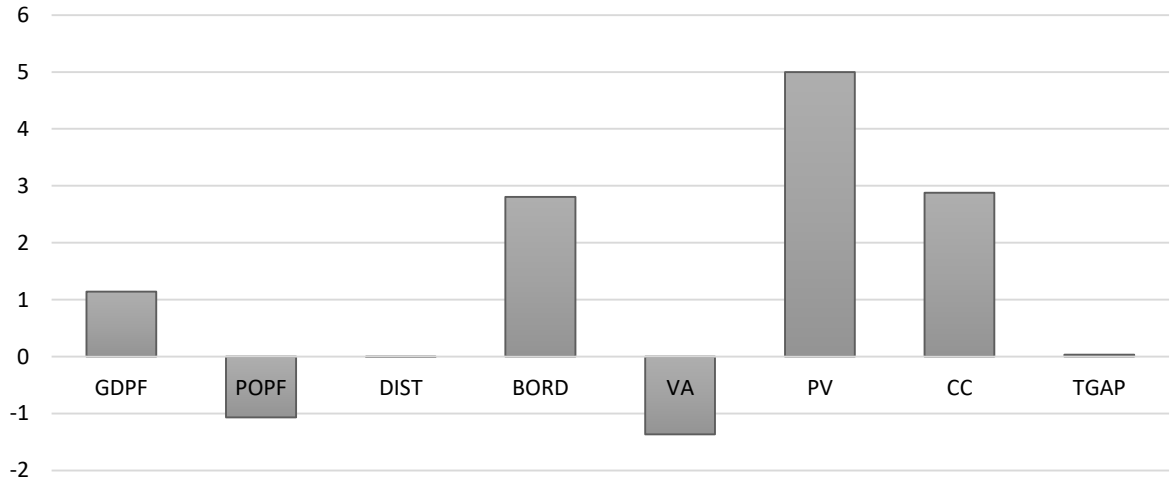

Şekil 4.1: Değişkenlerin Katsayısı.

Panel En Küçük Kareler Model'ine göre herhangi bir ülkeden gelen yatırım miktarı 4.1'deki formülle açıklanabilir:

$$\log(FDI) = 1.13 * log(GDPF) - 1.06 * log(POPF) - 0.0001 * \log(DIST) + 2.80 * BORD - 1.36 * VA + 4.99 * PV + 2.87 * CC + 0.03 * TGAP - 280.83 \quad (4.4)$$

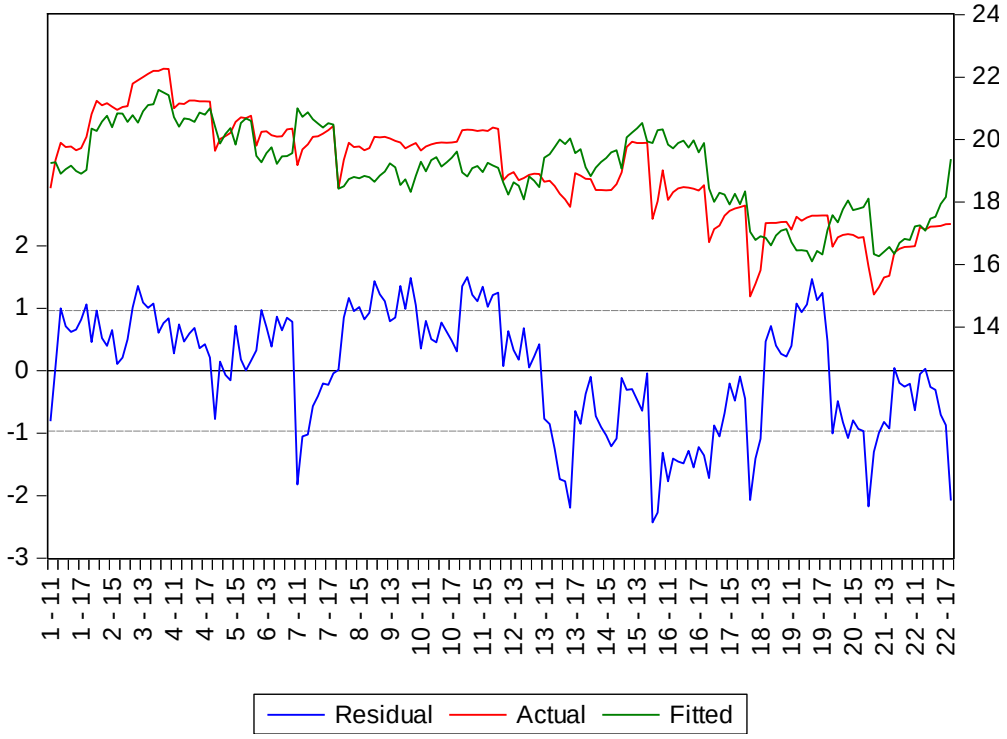

Şekil 4.2: Model Uygunluğu.

Yukarıdaki model uygunluğunu gösteren şekil 4.2'ye baktığımızda birçok ülke için modelin benzer sonuçlar verdiği görülmektedir. Bazı ülkeler için değerlendirme tutarsız görünse de genel eğilimi gösterebilmiştir.

4.7. Modelde Yer Alan Ülkelerin Moğolistan'a Yaptıkları Doğrudan Yabancı Yatırımların Gerçekleşen ve Potansiyel Yatırım Değerleri

Önceki bölümde tahmin edilen çekim modeli ile bir ülkenin ticaretindeki potansiyelini ortaya koymak mümkündür. Şöyle ki, modeldeki ülkeler arasında, hangi ülkenin potansiyel ticaretinin altında, hangi ülkenin potansiyel ticaretinin üstünde veya hangi ülkenin potansiyel ticareti kadar ticaret gerçekleştirmekte olduğu tespit

edilebilmektedir. Modeldeki i ve j ülkeleri arasında t zamanında tahmin edilen çekim modeli sonucu, bu ülkeler arasında tahmin edilen potansiyel ticareti göstermektedir. Bu durum; potansiyel ticaretle, gerçekleşmiş ticareti karşılaştırarak analizler yapmayı mümkün kılmaktadır. Bu tür analizlerde için aynı sonucu veren iki farklıyaklaşım kullanılmaktadır. Birinci yaklaşımda, potansiyel ticaretin (P) gerçek ticarete (G) oranı hesaplanarak yapılmaktadır. Burada; P/G > 1 durumunda, ticaret hacmi potansiyel ticaret hacminin altında; P/G < 1durumunda, ticaret hacmi potansiyel ticaret hacminin üstünde ve P/G = 1 durumunda, ticaret hacmi potansiyelticaret hacmi kadardır şeklinde yorumlanmaktadır. İkinci yaklaşımda ise, potansiyel ticaret (P) ile gerçek ticaret(G) arasındaki fark hesaplanarak yapılmaktadır. Fark pozitif ise ticaret hacmi potansiyel ticaret hacminin altında; negatif ise ticaret hacmi potansiyel ticaret hacminin üstünde ve fark yok ise ticaret hacmi potansiyel ticaret hacmine kadardır şeklinde yorumlanmaktadır. Yapılan bu tür analizler kısa dönem analizlerdir (Sandalcılar, 2012).

Buna benzer şekilde çalışmamızda çekim modeli ile Moğolistan'a yatırım yapan balışa 22 ülkenin ve Türkiye DYY miktarının potansiyelini ortaya koymak mümkündür. Çalışmada potansiyel hesaplamanın ikinci yaklaşımı kullanılmıştır. Başka bir değişle, 22 ülkenin Moğolistan'a potansiyel DYY (P) miktarı ile gerçek DYY (G) miktarı arasındaki fark hesaplanarak yapılmıştır.

Moğolistan'ın DYY potansiyelinin tespiti tablo 4.4'te açıklanmıştır. Bu analiz sonucu Moğolistan'ın mevcut konumunun değerlendirilmesi ve uygulanacak politikaların belirlenmesinde önem taşımaktadır. Bu çalışmada 2011-2018 yıllar arasındaki 8 yıllık dönemi ve 22 ülkeden Moğolistan'a yönelen DYY akım değerlerini kapsayan veri seti ile çalışılmıştır. Yapılan analiz sonuçlarından Moğolistan'a en büyük yatırım yapan ülkelerin potansiyel yatırım düzeyi bu çalışmaya aktarılmıştır. Söz konusu 8 yıllık süreçte Moğolistan'a en fazla yatırım getiren 22 ülke ile olan potansiyel yatırım düzeyi hesaplanmış ve Moğolistan'ın konumu ortaya konulmuştur.

Tablo 4.6: Modelde Yer Alan Ülkelerin Moğolistan'a Yaptıkları Gerçekleşen ve Potansiyel Doğrudan Yabancı Yatırım Değerleri (2011-2018, Milyon $).

	Gerçekleşen DYY	Potansiyel DYY	Farkı
Kanada	529,400,001	208,296,466	321,103,535
Lüksemburg	1,413,899,999	842,635,788	571,264,211
Çin	4,645,200,022	1,521,214,506	3,123,985,515
Singapur	1,634,599,995	1,675,566,108	(-40,966,113)
Hong Kong	1,037,500,000	949,045,461	88,454,538
ABD	690,299,997	530,694,859	159,605,139
Japonya	752,300,001	578,216,509	174,083,492
Avustralya	529,400,001	144,054,458	385,345,543
İngiltere	435,199,998	142,878,419	292,321,579
Güney Kore	452,599,999	132,699,751	319,900,249
Hollanda	684,699,997	245,502,800	439,197,197
Fransa	161,999,999	123,914,157	38,085,843
Almanya	153,000,000	336,821,967	(-183,821,967)
Belçika	170,599,999	167,026,884	3,573,115
Rusya	181,800,000	992,904,536	(-811,104,536)
İsviçre	112,900,000	393,595,531	(-280,695,531)
İtalya	58,900,000	99,287,678	(-40,387,678)
Tayland	34,800,000	42,736,070	(-7,936,070)
Bulgaristan	42,900,000	33,743,983	9,156,017
Malezya	8,400,000	74,458,676	(-66,058,676)
Türkiye	15,800,000	30,670,026	(-14,870,026)
Birleşik Arap Emirliği	32,600,000	286,737,339	(-254,137,339)

Kaynak: (Mongol Bank, 2019).

Pozitif fark o ülkeden gelen yatırımların tahmini değerden fazla veya uygun yatırım ortamını oluşturuyor olmasını ifade etmektedir. Negatif fark ise o yabancı ülkeden gelebilecek yatırım miktarın göstermektedir ve kaynakların eksik kullanımı olarak açıklanabilir.

Modelde yer alan 22 ülkenin Moğolistan'a olan yatırımlarının gerçekleşen ve potansiyel düzeyleri EK 1'de yer almaktadır. Türkiye'ye en çok yatırım yapan 22 ülkenin potansiyel DYY düzeyi ile gerçekleşen DYY düzeyleri aşağıda tablo 5.5'de gösterilmektedir. Analiz sonuçlarına göre gerçekleşen DYY düzeyinin potansiyel DYY seviyesinin üzerinde yer alması, o ülkenin Moğolistan'da potansiyelin üzerinde yatırım yaptığını göstermekte ve söz konusu ülke ile olan yatırım ilişkilerinde Moğolistan'ın avantaj sahibi olduğunu göstermektedir. Ancak gerçekleşen DYY düzeyinin potansiyel

DYY düzeyinden düşük olması, Moğolistan'ın söz konusu ülkeden daha fazla yatırım çekebilme kapasitesi olmasına rağmen bu kapasiteyi yeterince kullanamadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Moğolistan'ın bu ülkelerle olan yatırım müzakerelerinde söz konusu açığı göz önünde bulundurması faydalı olacaktır. Tablo 5.5'e göre Kanada, Lüksemburg, Çin, Avustralya, İngiltere, Güney Kore, Hollanda potansiyelin oldukça üzerinde DYY çekilen ülkelerdir. Singapur, Almanya, Rusya, Malezya, Türkiye, Birleşik Arap Emirliği ise potansiyel DYY düzeyinden oldukça düşük ülkelerdir.

4.8. Türkiye Yatırımlarının Analizi

Şekil 4.3'e baktığımızda Türkiye'den Moğolistan'a bugüne kadar kayda değer yatırım yapılmadığı görülmektedir. Türkiye'nin genellikle diğer Orta Asya ülkeleri ve İslam ülkelerine yatırım yapmayı tercih etmesi Moğolistan'a yaptığı DYY'nin diğer ülke standartlarının altında kalmasına neden olmuştur.

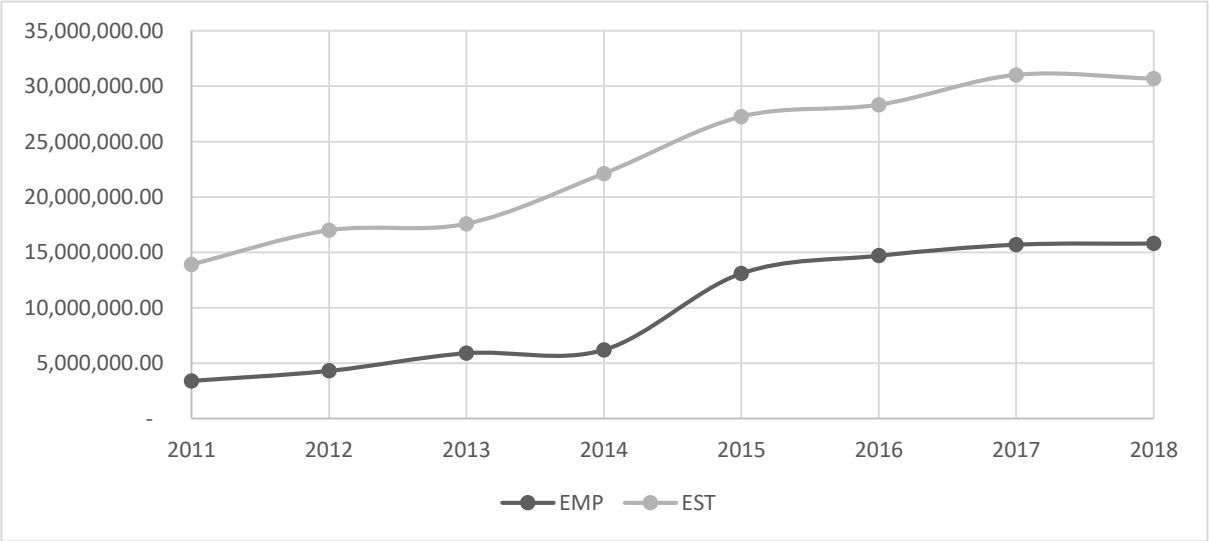

Şekil 4.3: Türkiye'den Gerçekleşen ve Potansiyel Yatırım Düzeyi, Nominal Değerle (2011-2018, Milyon $).

Açıklama: EMP-*gerçekleşen* DYY, EST-*potansiyel* DYY

Modele göre Türkiye'den yapılan yatırımların hesaplanmasında yukarıdaki sonuç elde edilmiştir. Türkiye'den yapılan yatırım miktarı şimdikinden iki katı olabilmektedir. Model potansiyel yatırımlar miktarın oldukça yüksek hesaplamış olmasına rağmen değişim eğilimini doğru çıkarmıştır.

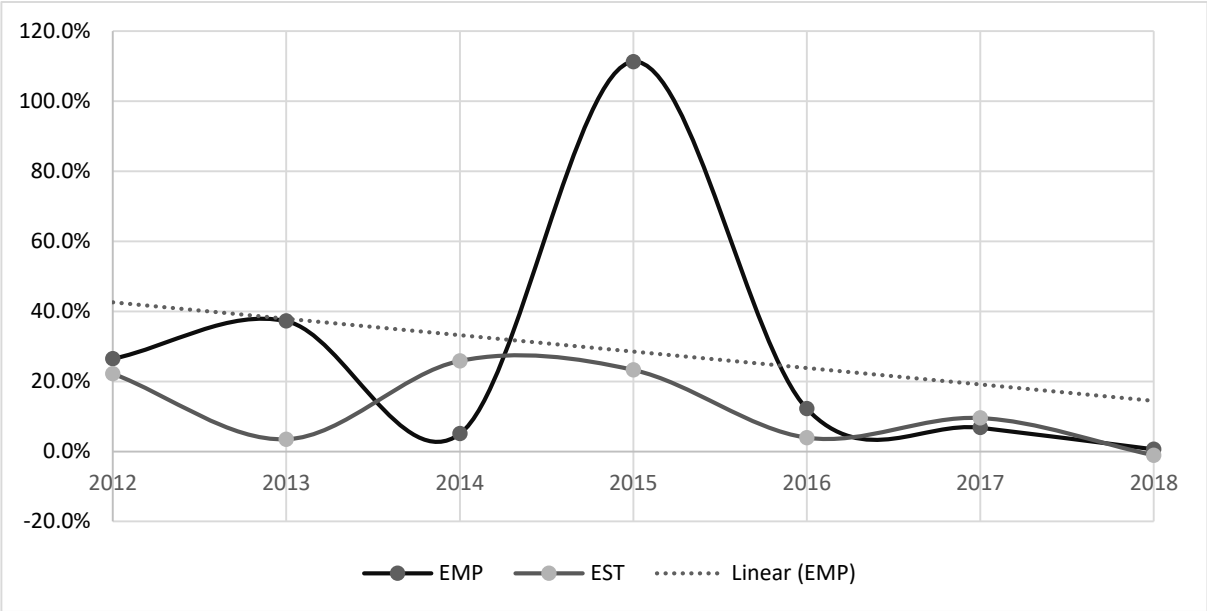

Şekil 4.4: Türkiye'den Gerçekleşen ve Potansiyel Yatırım Düzeyi, Yüzde Değişim Oranla (2011-2018, %).

Açıklama: EMP-*gerçekleşen* DYY, EST-*potansiyel* DYY, *Linear (EMP)-gerçekleşen* DYY*'nin değişim eğilimi*

Şekil 4.4'te Panel Denklem Türkiye'den gelen DYY'nin miktarın yeterince iyi açıklamaktadır. 2015 yılı Türkiye'den gelen yüksek yatırımı açıklamak mümkün olamamıştır. Gerçekleşen DYY eğilimine baktığımızda potansiyel DYY değişim değeri ile yakın çıkmıştır.

4.9. Türkiye'nin Moğolistan'a Yatırımın Arttırma Potansiyeli

Yukarıdaki araştırma neticesine göre, Moğolistan'da gerçekleşen Türkiye yatırımlarının potansiyel yatırımlarının altında olduğu kanıtlanmıştır. Demek ki, Türkiye'den gelen yatırımların miktarın artırabileceğini varsayarak, Türkiye'den Moğolistan'a DYY çekebilecek üst sektörler tanımlanmaya çalışılmıştır. Türkiye'den Moğolistan'a DYY çekebilecek üst sektörlerde kaşmir nihai ürün, et işleme, yoğun tarım çiftliği, süt ve süt ürünleri, süt çiftliği sayılabilir.

4.9.1 Deri, Kaşmir ve Yün Sektörü

Moğolistan, yün, kaşmir ve deri işleme sektörü önce sadece hayvansal ürünler ihracat etmiştir. Öyleyse ileride daha ince işleme gerektiren, nihai tüketim ürün üretimine doğru yönlenmeye sektör tamamen uygundur. Sektör temsilcisi ve Gıda, Tarım ve Endüstri Bakanlığı ile yapılan görüşmede (MOFA, 2019) yukarıdaki denilen amaçla dışarıdan fabrika ve ekipman getirme doğrultusunda anlaşmalar yapılmakta olduğunu dile getirmiştir. Hollanda, Çin, İtalya gibi ülkeler bu yönde birlikte çalışmaya ilgi duymaktadır. Bu Moğolistan üretimcilerine yeni teknoloji ve ekipmanlar donatımı yaparak "Moğolistan'da Yapıldı" markalı yüksek kaliteli hazır giyim, nihai ürün üretebilecektir.

Halihazırda bu sektördeki işletmeler açısından dış piyasaya açılmak, iş birliği yapmak gibi faaliyetler kısıtlıdır ve bundan dolayı DYY'nin giriş koşulları azalmaktadır. Bununla birlikte, taşıma, depolama altyapısına hükümet tarafından yapılan yatırım yetersiz kaldığı için çok fazla sayıda deri tam olarak kullanılmadan atılmaktadır veya piyasa fiyatından çok düşük ücretle satılmaktadır. Belirtilen bu zorluklar et ve süt sektörlerinde de bulunmaktadır.

Vergi ve tarifelerin diferansiyel, tahmin edilemez durumu ihracatı olumsuz etkilemektedir.

Bahsedilen bu zorluklar olumlu çözülebilirse söz konusu sektöre ihracat yönlü DYY'yi çekme koşulları yaratılabilecektir. Mevcut durumda bazı yerli işletmeler lojistik

ve mal ürün kalitesini geliştirme amacıyla yatırım yaparak çalışmaktadır. Ayrıca, Hükümet tarafından 'Deri Sanayi Bölgesi' oluşturmak için çalışıyor olması ilham vericidir. Bu proje Ulanbator şehrinin dışında yapılması beklenmektedir.

Moğolistan Tarafından Alınacak Önlemler:

- Kumaşlar ve giyim sektöründe "Moğolistan'da Yapıldı" markasın geliştirme yönünde planlar yapılarak çalışılmalıdır;
- "Et ve et ürünleri değer zinciri" araştırma raporunda tedarikçilerle, özellikle Çinli alıcılar, yatırımcılarla yakından iş birliği yapmanın yararlarını dile getirmiştir. Son dönemlerde Çin'in et ve et ürünleri talebi daimî artış göstermektedir ve yılda yaklaşık 3 milyar dolar tutarında dana ve koyun etin Moğolistan'dan ithalat etmektedir. Hayvan sektörünün işletmeciliğe veya ticari düzeye geçirmek tarım sektör açısından karşılaşan başlıca zorluklardandır;
- Yeni düzenlenen hayvan sağlığı yasa düzeyinin kullanılması, ayrıca ürünlerin kalitesini kontrol eden altyapının geliştirilmesi gerekmektedir.

4.9.2. Süt ve Süt Ürünleri Sektörü

Süt ve süt ürünler sektörüne yatırım çekme fırsatını engelleyen birkaç faktöre Dünya Bankası değinmiştir (Selenge, 2015). Moğolistan'da süt fiyatı yüksektir, örneğin Rusya'dan bile pahalıdır. Bu, sığırın verimlilik kalitesi düşük olduğu, buna karşın yüksek yem fiyatları, yüksek taşıma fiyatları ve toptan ürün üretme erişimi düşük olması sebeplidir. Belli sonuca ulaşmak için soruna kapsamlı çözüm aramak gerekmektedir. Örneğin, yüksek verimli sığır alırken yem kalitesini yükselterek verimliliği artırma sorununu da birlikte çözmek gerekmektedir. Moğolistan verimli sığırları dışarıdan (Avrupa ülkelerinden) alabilmesine karşın, çoğu çiftlik için iletişim ve taşıma maliyetinin fazla olma ihtimali yüksektir.

Ayırıca, ülke kalkınması için büyük sorun yoksulluktur. Genel olarak, ev sahibi, işsiz, hayvancılık ve tarımla uğraşan kişiler bu yoksulluk grubuna ait olmaktadır. Bu

yoksullar barınak yetersizliği, okul ve hastene hizmetlerinden yoksun kalma vb. genel yaşam sorunlarıyla yüzleşmektedir (Dünya Bankası, 2006).

Moğolistan Tarafından Alınacak Önlemler:

- Yüksek verimli inek cinsi dışarıdan ithal edilebilmektedir, dolayısıyla bunun taşıma maliyetlerinin finans edilebilirliği, sübvansiyon desteği oluşturmanın mümkün olup olmadığı hükümet tarafından araştırılmalıdır;
- Hükümet tarafından Moğolistan'ın sert iklim koşullarına uygun olan inek cinsin ne kadar taşıma maliyetle getirilebileceği hakkında çiftliklere danışma ve bilgi vermeleri gerekmektedir;
- Hayvan sayısı az olan vatandaşlara çiftlik faaliyetin sürekli yürütme desteği gösterme potansiyeli araştırılmalıdır;
- Verimliliği arttırmak için süt ve süt ürünleri için ileri düzeyde teknoloji ve ekipman kullanımını teşvik edilerek, bu ekipmanların gümrüksüz ithalat olasılığı araştırılmalıdır (mevcut durumda tarım bakanlığı, ekin ekipmanların sadece ithalat vergisinden muaf etmiştir).
- Tarım ve hayvancılıkla uğraşan kişilerin yaşam ortamın kolaylaştırmak. Barınak, okul ve hastene hizmetleri sağlamak gerekmektedir.

4.9.3. Turizm Sektörü

BM Dünya Turizm Örgütü'nün çıkaran listesinde Moğolistan, dünya ülkelerinin turizm sıralamasında 140 ülke içerisinde 99.sıradan yer almaktadır (UNWTO, 2019). Moğolistan'da turizm sektörü orta ve uzun vadeli DYY çekmede ve yatırım iletişim kanalı oluşturmada potansiyel bir sektör olarak tanımlanmıştır. İşletme seyahati ve turistlerin rahat gezme talebini ve buna karşın yerli tedarikçilerin veren hizmetini, kalitesini ve yeterliliğini vs. inceleyen bir araştırma henüz yapılmamıştır.

Yani ,cazip yatırım pazarı olarak bilinen, turizm sektörün, bunun alt bölümlerin ve bunların karşılaşan engellerin de birarada kapsamlı bir şekilde ele alan, sektörün yatırım

rekabetçiliğini inceleyen araştırma yapmak DYY'nin potansiyellerini tanımlamakta önemli katkı sağlayabilir.

Ulusal Turizm Organizasyonu ve özel sektör temsilciler ile görüşmede bulunarak adı geçen sektörün ana sorunları hakkında röportaj yapılmıştır (MFA, 2019).

Özel sektör temsilcisi, sektörün önündeki engeller ve hükümetin bu sorunları çözme, karar alma sürecindeki rolleri hakkındaki görüşlerini paylaşmıştır. Buna göre sektörün sorunları şöyle sıralanabilir:

- Geçmişte, bu sektöre uygulanan teşvik politikası ve proje programları, turizm sektöründe uzmanlaşmayan çok fazla sayıda rehber ve işletmenin (yaklaşık 600) gelişmesine neden olmuştur. Bununla birlikte bisiklet/dağ bisikleti, MICE gibi alanlarda uzmanlaşan turizm şirketleri yetersiz kalmıştır.
- Hava taşımacılık sektörünün sınırlı rekabet ortamı bu sektörün kapasitesini ve mevcut kaynaklarını kısıtlamaktadır. Yılda sadece 500 bin koltuk uçuş gerçekleşmektedir. Bu koltukların yarısı MIAT şirketine aittir. Bundan dolayı otel, konaklama gibi diğer turizm alt sektörlerinin gelişmesi kısıtlı kalmaktadır.
- İlgili yasal düzenlemeler, özellikle turizm kanunu günün koşullarını karşılamamaktadır. Kanunun onaylanmasından itibaren 25 yıl geçmiş olması sektörün bugünkü işletme sorunlarına yanıt verememesine neden olmaktadır.
- Kurumsal Sorunlar: Hükümetin turizm için ayrılan reklam bütçesi yaklaşık 40 bin dolar civarında olup bugünün koşullarında yetersizdir. Bu neredeyse özel işletme reklam maliyetine eşittir. Moğolistan'ı tanıtan daimî politika ve reklam planlaması gerekmektedir.
- Turizm veri taban yokluğu nedeniyle turizm akışında doğru, rasyonel tahminlere dayanan ilgili politika, strateji ve çalışma planları geliştirmek ve uygulamakta sıkıntılar yaşanmaktadır.

Yine görüşmede ortaya konan Moğolistan tarafından turizm sektörünün geliştirilmesi için öncelikle alınacak önlemler şöyle sıralanmıştır:

- Turizm sektörünün Moğolistan'ın öncelikli sektörler listesinde olup olmadığı konusunda politik karar vermek;
- Bu sektörün DYY çekebilme imkanları, yatırım önündeki engeller, bölgesel ve diğer benzer ülkelere kıyasla analiz yapma, turizm sektörünün kapsamlı araştırmasını geliştirmek gereksini duyulmaktadır.

4.9.4. E-ticaret Sektörü

Türkiye'den DYY çekme potansiyelini araştırmada incelenmesi gereken önemli sektörlerden biri de e-ticarettir. Bu alanda işlem yapan kuruluşların faaliyetleri henüz güçlendirilmemiştir. Ayrıca, e-ticaret ekosistemini olumsuz etkilemekte birkaç önemli sorunu vardır. Bu sorunları çözmeye yönelik rasyonal bir politika, sektörün ilerdeki gelişmesine olumlu etki sağlayabilir. Sorunlar şöyle sıralanabilir (Amarsanaa , 2018):

- Elektronik ödeme, faturalandırma sistemi: elektronik ödemelerin banka tarafından onaylanması ve banka ile birlikte çalışma yapılması zordur. Aynı zamanda kullanıcılar mobil ödemelerin güvenliğinden pek emin değillerdir.
- E-ticaret ve telefon uygulamalarını yararlanmak beceri ve alışkanlığı zayıftır.
- Taşıma ve ulaştırma: Ulanbator yol trafiğinden kaynaklanan zaman, maliyet ve güvenilirlik sorunları. Ayrıca, Ulanbator, Erdenet gibi büyük şehirlerdin dışında kalan küçük iller ve ilçeler, kırsal bölgelerde merkezi depolama eksikliği.

Moğolistan tarafından alınacak önlemler:

- E-ticaret sektöründeki yatırımcıların çıkarlarını doğrulamak;
- Kamu ve özel kurum temsilcilerinden oluşan e-ticaret çalışma bölümü kurmak;
- Sektöre yatırım yapmanın önündeki engelleri kapsamlı ve katılımcı bir yaklaşımla belirlemek;
- Bu konuları ele almak için bir e-ticaret endüstrisi çalışma planı geliştirmek;
- Uluslararası mobil ödemelere katılmak veya GET fırsatını geliştirmek.

5. SONUÇ

Bu çalışmada DYY akımlarını belirleyen faktörler çekim modeli kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. 22 ülke ile yapılan çekim modeli sonuçlarının DYY literatürünün genel mantığı ile tutarlı olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda, uzaklık esnekliği negatif ve mutlak değer olarak 1'e uzak bir değer (-0.000149) almıştır. Bu uzaklığın Moğolistan DYY üzerinde esnekliğinin yüksek olmadığını göstermektedir. Çekim modelinin diğer bir değişkeni olan komşuluk değişkeninin katsayısının beklendiği şekilde pozitif bir değer olduğu görülmektedir. Komşuluğun Moğolistan DYY akımları üzerindeki etkisine bakıldığında, Moğolistan'a olan bir komşu ülke yatırımının, komşu olmayan bir ülkeden olan yatırımına kıyasla 2,80 kat daha fazla olacağı görülmektedir. Modelin temel bulgularından yola çıkarak uzaklık faktörünün Moğolistan için pek bir önem taşımadığı ve ancak yinede ülkenin komşu ülkelerle olan yatırım ilişkilerini güçlendirmesi gerektiği görülmektedir. Yatırımcı ülkenin nüfus sayısı DYY üzerinde negatif etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bu Moğolistan'a en çok yatırım yapan ülkelerin çoğunun nüfus sayısının daha az ülkeler olduğunu göstermektedir. Buna karşın Moğolistan'ın nüfus sayısının ülkeye gelen DYY özerinde bir alnamının olmadığı gösterilmiştir.

Kaynak ülke GSYH'sının yüksek olması, söz konusu ülkenin daha fazla yabancı yatırım yapma olasılığını artıracağı için DYY ile GSYH arasında pozitif ilişki olması beklenmiş ve yapılan analiz sonucuna göre, kaynak ülke GSYH'sındaki yüzde 1'lik bir artış, ülkenin Moğolistan'a yapacağı DYY miktarını yüzde 1.14 artırdığı görülmüştür. DYY çeken ev sahibi ülke açısından değerlendirildiğinde, ev sahibi ülkenin GSYH değerindeki artış, ülkenin ekonomik istikrarı açısından pozitif bir imaj sergilemesi nedeniyle yatırımcı ülke için önemli bir gösterge olarak görülmesi beklenmiştir. Ancak analiz sonuçlarında ev sahibi ülke Moğolistan'ın GSYH'sı ülkeye gelen DYY üzerinde anlamsız çıkmıştır.

Kurumlar vergisi, ülkelerin yatırım kararlarında önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmakta, yatırımcı ülke kar/maliyet analizi yaparken ev sahibi ülkenin uyguladığı vergi politikasını da gözetmektedir. Dolayısıyla kurumlar vergisi ile DYY akımları arasındaki

ilişkinin negatif olması beklenmiş ve yapılan analizde de literatür ile uyumlu olarak bu ilişki negatif yönlü çıkmıştır. Analizde ev sahibi ülke Moğolistan'ın kurumlar vergisinde 1 birimlık artışı, kaynak ülke vergilerinin 1 birimlik azalışı Moğolistan DYY'de 0,03'lik azalış yaratacağı sonucuna ulaşılmıştır. Yani kayank ülke ve Moğolistan vergilerinin farkı DYY'yi pozitif etkilemiştir. Diğer bir değişle, yatırımcı ülke şirketlerinin vergilerinin yüksek olması ya da artması Moğolistan şirketlerinin vergilerinin az ya da azalması DYY'i olumlu etkileyip, DYY'yi artırıcı faktör olmaktadır.

Şeffaflık, politik istikrar ve yolsuzluğun kontrolü özellikle kaynak ülke için daha önemli bir değişken olarak varsayılmaktadır. Analizde kaynak ülke ile Moğolistan'ın şeffaflık, politik istikrar ve yolsuzluğun kontrolü değerlerinin farkı kullanılmıştır ve negatif sonucu beklenmiştir. Ancak yapılan analizde şeffaflık değerinin farkının yüksek olduğu ülkelerden gelen yatırımlar oldukça azdır yani negatif yönlü şekilinde beklenen sonuçla benzer çıkmışken, politik istikrar ve yolsuzlukla mücadele faaliyetleri değerlemelerindeki fark pozitif yönlü çıkmıltır. Daha önce denildiği gibi VA değişkeni, yabancı ülke VA değerinden Moğolistan'ın VA değerinin çıktısına eşittir. Bu değerin farkının yüksek olması, yani kaynak ülkenin şeffaflık değerinin yüksekliği kendi ülkesine yatırım yapma eğilimini olumlu yönde etkiler. Diğer taraftan, Moğolistan siyasetinin şeffaflık değerinin kötü çıkması DYY'yi "caydırıcı" etkenlerdendir. Kaynak ülke ile Moğolistan'ın politik istikrar ve yolsuzlukla mücadele faaliyetleri değerlemelerindeki fark DYY'yi pozitif etkiler şekilinde tahminle karşı sonuç çıkmıştır. Bir başka değişle, Moğolistan'daki politik istikrar ve yolsuzluğun kontrölü değerlerinin yatırımcı ülkelere göre düşük olduğu kanıtlamaktadır ve bu değerlerin katsayıları oldukça yüksek çıkmıştır. PV katsayısı 5, CC katsayısı 2,9 civarında DYY üzerindeki her 1'lik artışdaki yerine göstermiştir. Ülkenin yolsuzluk kontrölünün zayıflığı Moğolistan'a gelmekte olan DYY'nin akışını artıracaktır veya politik istikrarsızlıkla birlikte rüşvet ve yolsuzluğu artırıcı faktör olacağı kabul edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, kaynak ülkenin politiğinin isitkararlığı ve Moğolistan'ın istikrarsız politikasının 1 birimlik değişimi DYY akımların 5 civarında artmakta iken, ev sahibi ülkenin yolsuzluğu kontrölünün 1 birimlik zayıflaması halinde DYY akımın yüzde 2.9 civarında artırmaktadır.

Moğolistan'daki DYY durumuna genel bakıldığında, Moğolistan'da yatırımcıların tercih ettiği sektörlerin başında madencilik sektörünün geldiği görülmektedir.. 2011-2018 dönem arasında yapılan toplan DYY'nin %73'i madencilik sektörüne yapılmıştır. Buna ek olarak Moğolistan'ın ekonomik büyümesinin %25'e yakının madencilik sektörü oluşturmaktadır. Aynı zamanda, ihracatın büyük kısımın kömür ve buna benzer madenler gerçekleştirmektedir. Bu durum, Moğolistan ekonomisinin kırılganlığını artırarak, maden fiyatları ve dünya ekonomisinden doğrudan etkilenmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte bu sektöre yapılan yatırımların birleşme ve satın alamalar yoluyla gelmesi yabancı yatırımcı açısından kuruluş vb. maliyetler içermemesi, madencilik sektörünün krizden en fazla etkilenecek alanların başında yer alması sebebiyle gelen sermayenin ilerleyen yıllarda ani çıkışları da olmuştur.

Moğolistan'daki DYY'lerin doğal kaynak arayan DYY ağırlıklı olması ülke kalkınmasını etkileyen hava kirliliği, yurt içi rezervlerin bozulması gibi çevresel sorunları da yaratabilmektedir.

Buna ek olarak yapılan analiz sonucuna göre Moğolistan'a yatırımlar çoğunlukla büyük ölçekli ekonomili, hükümet faaliyetlerinin şeffaf ve istikrarlı politik çevreye sahip olduğu ülkelerden gelmektedir. Buna karşın, Moğolistan'ın hükümet faaliyetlerinin uygulamasının öngörülebilir bir şekilde uygulanmadığı, yoksuluğu kontrölünün zayıf ve politika ortamının istikrarsız olduğu söylenebilir. Bunlar ülkenin rüşvet ve yolsuzluğun artırıcı nedenler olabilmektedir. Buradan hareketle bazı yetkililerin görüşlerine dayanarak Moğolistan'ın yatırım ortamının yasal düzenlemelerin niteliği ve öngörülebilirliği gibi engellerlerle karşı karşıya kaldığını söyleyebiliriz.

Gelişmekte olan bir ülke olarak Moğolistan ekonomisinin tarım ve madencilik gibi birkaç sektöre bağlı olması, sektörü, bu sektörlerin de iklim, doğal afetler ve dünya ekonomisinden doğrudan etkilenmesi ekonomik güvenlik açısından sorun oluşturmaktadır. Bu nedenle Moğolistan'ın ekonomi alanlarını çeşitlendirmesi gerekmektedir. Aynı zamanda, "üçüncü komşuluk" politikasını da genişletmesi, dış ilişkilerde (diğer ülkelerden de DYY çekebilmesi için) yabancılar açısından cazip ve Moğolistan'a rekabet avantajı sağlayabilen sektörlerin belirlenmesi gerekmektedir.

Bunlara ek olarak finansman eksikliği, olumsuz yatırım ortamı, zayıf altyapı gelişimi, insan kaynakları kapasitesi ve dengesiz siyasi ortamı gibi sorunlarla karşı karşıdadır. DYY'yi genişletmesi, yeni yatırımlar çekmeksi ve bu yatırımların ülke kalkınmasına katkıda bulundurulması açısından rasyonal bir politika geliştirmesi, geliştiren politika ve startejileri uygulaması gerekmektedir. Mesleki eğitimin yaygınlaştırılması, altyapı iyileştirmeleri ve kamu-özel ortaklıklarının kurulması veya sayılarının artırılmasıyla Moğolistan'ın küresel tedarik zincirine yeni bir üretim tesisi kurulması yoluyla eklemlenmesi ile yüksek teknolojili ürünlerin ülkeye girişi sağlanabilir.

Moğolistan'a genellikle yatırımların büyük çoğunluğunun birleşme ve satın almalar şeklinde olduğu görülmektedir. Söz konusu yatırımların niteliği sıfırdan yatırımlara dönüşebildiği ölçüde Moğolistan'a daha fazla yarar sağlaması söz konusudur. Çin'in yabancı yatırımcıların yatırımdan elde ettikleri karları yeniden yatırım olarak değerlendirmeleri durumunda ödemiş oldukları kurumlar vergisinin yaklaşık yüzde 40'ını, yüksek teknoloji gerektiren belirlenmiş sektörlerde ihracat amaçlı olarak en az beş yıllık faaliyet göstermeleri durumunda ise tamamını geri alma imkânı tanıyan vergi politikalarının uygulanabilirliği tartışılabilir. Vergi sistemi daha çok yüksek teknolojili üretimi destekleyecek şekilde yeniden revize edilebilir. Moğolistan'da yabancı yatırımlar her zaman ülke gündeminde yer almıştır. Nitekim gelinen noktada 2011 yılında yenilenen Dış Politika Konseptinde "üçüncü komşu politikası" ve "Moğolistan Milli Kalkınma Stratejisi (MMKS) 2030" çerçevede ülkeye daha fazla DYY girişi hedeflenmiştir. Moğolistan'a daha fazla DYY girişinin teşvik edilmesi için Moğolstan'ın gerçekleşen yatırım düzeyi ile potansiyel yatırım düzeyinin kıyası önem taşımaktadır.

Moğolistan'a başlıca yatırım yapan 22 ülkenin yarısında potansiyel yatırımın gerçekleşmeye dönüşemediği tespit edilmiştir. Örneğin, Moğolistan'ın Türkiye, İsviçre, İtalya, Singapur, Almanya, Rusya Tayland Malezya ve Birleşik Arap Emirliği (BAE) gibi ülkelerden daha fazla yatırım çekebilecek potansiyelinin olduğu görülmektedir. Yapılan analiz sonucunda Çin ve Kanada başta olmak üzere on bir ülkenin Moğolistan'da yaptıkları yatırımın potansiyele yakın ya da potansiyelin üzerinde olduğu görülmüştür. Ancak yapılan yatırımların neredeyse tamamına yakınının birleşme ve satın alma şeklinde olduğu ve madencilik alanında yapıldığı gözlenmiştir. Bu nedenle potansiyelin altında

yatırım yapan ülkeleri potansiyel seviyeye çıkaracak ve daha çok sıfırdan yatırımlara ev sahipliği yapılacak alanlara öncelik verilmesi önemlidir. Yapılan analiz sonuçlarına göre Çin, Kanada, Lüksemburg, Hollonda, Avustralya, Hollonda, Güney Kore'den "potansiyelin oldukça üzerinde"; Hong Kong, ABD, İngiltere, Fransa, Belçika, Bulgaristan'dan "potansiyelin üzerinde ve potansiyele yakın seviyede"; Rusya başta olmak üzere Türkiye, Almanya, İsveçre, İtalya, Tayland, Malezya, BAE'den "potansiyelin altında" DYY çektiği görülmüştür. Moğolistan'ın uzaklık, komşuluk açısından avantajlı olduğu bazı ülkeleri ve diğer Avrupa ülkelerindeki fırsatları değerlendirebilmesi önem taşımaktadır. Nitekim Türkiye'ye bu bölgelerden gelen DYY'ler potansiyel veya potansiyelin üzeri seviyede olsa bile yatırımın niteliğini daha çok sıfırdan yatırımlara dönüştürecek ikili veya bölgesel yatırım ilişkilerine ağırlık verilmesi, özel yatırım bölge ayrıcalıkları tanınması, vergi avantajı sağlanması, yeni işletme kuruluş kolaylığının artırılması, işe başlamada yaşanan bürokratik engellerin azaltılması, enerji maliyeti avantajı tanınması ve finansman kolaylığı sağlanması gibi teşvik politikaları önem arz etmektedir.

Son dönemlerde yüksek teknolojili ürünlerin üretimi ülkeler açısından küresel rekabet gücünün artırılmasında büyük önem taşımaktadır. Moğolistan'a gelen DYY'in sektörel dağılımına bakıldığında ileri teknoloji getiren ve istihdam yaratan DYY'lerin az olduğu görülmektedir. Dolayısıyla yüksek teknolojili ürünlerin üretilmesine olanak tanıyan DYY'lerin ülkeye girişini teşvik edecek önlemler alınması gerekmektedir. Mesleki eğitimin yaygınlaştırılması, altyapı iyileştirmeleri ve kamu-özel ortaklıklarının kurulması veya sayılarının artırılmasıyla Moğolistan'ın küresel tedarik zincirine yeni bir üretim tesisi kurulması yoluyla eklemlenmesinin yanında yüksek teknolojili ürünlerin ülkeye girişi de sağlanabilir. 2013'te yürürlüğe giren Yatırım Yasası'nın yatırım ortamının gelişmesine katkıda bulunduğu söylenebilir, ancak işe başlamada yaşanan bürokratik engellerin azaltılması, ülkeye gelen ilk yatırımla ilgili yasal ortamın daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Yabancıların hisse senedi hakkının, mülkiyet hakkının, çalışma iznine ilişkin yasal düzenlemelerin tekrar gözden geçirilmesi gerekmektedir. Böylece, yatırım politikası uygulamasının şeffaf ve öngörülebilir bir şekilde uygulanmasının sağlanması, yatırımcıların Moğolistan'ın iyi bir yatırım ülkesi olduğu inancını artırır.

DYY her ne kadar ekonomiyi desteklese bile dezavantajları da vardır. Bunlar: sermaye çıkışı, işgücü azalması, yurt içi rezervlerin bozulması, tekel ve oligopol pazarların oluşması, yabancı yatırıma bağlılık olarak sayılabilir.

Sonuç olarak, Moğolistan yabancı yatırıma ilgili mevcut politikasının kalkınma amacına ne kadar uyumlu olduğu gözden geçirilmelidir. Yeni geliştirilecek poltikada yukarıda değinilen sorunlar göz önünde bulundurularak, ülke kalkınmasını destekleyen, rekabet avantacın sağlayan, ihracatı destekleyen, istihdam oluşturan DYY ve krizlerde ani çıkışı az olan sıfırdan yatırımlara odaklanması gerekmektedir.

Çalışma sonuçlarına dayanarak ülkenin kalkınmaya ilgili yeni politikalarında ve stratejilerinde göz önünde bulundurabileceği aşağıdaki öneriler sunulumuştur:

- DYY çekmek için en yüksek potansiyele sahip sektörleri tanımlamak;
- Tanımlanan sektörlere DYY çekmek için bir plan geliştirmek ve uygulamak;
- Yerel katma değeri artıran, yeni teknoloji ve beceri geliştirmekte olan veya dışarıdan ithal eden ulusal şirketleri yabancı işletmeler ile bağlayan bir DYY bağlantı kanalı yapısı oluşturmak;
- Ulusal Kalkınma Ajansının Ulusal Yatırım Teşvik Birimi ile diğer birimlerin koordinasyon ve iş birliğini geliştirmek;
- Yatırım Ortamı Değişim Reformu uygulamak. Bunun yanı sıra öncelikli sektörlere yatırım çekmek için dışa yönelik kampanyaları organize etmede Ulusal Kalkınma Ajansı ve diğer bakanlıkların koordinasyonunu sağlayan optimal bir mekanizma oluşturmak;
- Hedef pazardaki yatırımcıları çekmek için dışa yönelik kampanyaların uygulanmasında Dış İşleri Bakanlığı'nın birimi olan elçilikler ile Ulusal Kalkınma Ajansı'nın eşgüdümlü çalışmasını sağlamak;
- Ekonomik çeşitlendirme yapmak, ileride madencilik sektörüne bağımlılığı azaltmak, bölgesel kalkınmayı hedefleyen, ülke kalkınmasını destekleyen, rekabet avantacın sağlayan, ihracatı destekleyen, istihdam oluşturan yatırımları artırmak; Ayrıca, sanayi sektörüne de önem verilmelidir. İşleme endüstri ve hizmet alanlarında yatırım yetersizliği vardır ve madenciliğin büyük projeleri yeterli fayda sağlayamamaktadır.

- İnovasyon politikasının uygulanmasında Moğolistan'ın rekabet edebilirliğinin artırmak;
- Yatırımcıların güvenini oluşturmak için borsayı geliştirmek;
- Ulusal ve bölgesel büyük projelerin finans edilmesi için uygun bir ortam yaratmak.

Bu önerilere ek olarak, madencilik sektörünün nihai ürününe yapılan yatırım arttırılmalıdır. Moğolistan'ın yatırım politikası mevcut talepleri karşılamak için yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla yatırım ortamını geliştirmek, yabancı yatırıma ilgili doğru yöntemi uygulamak, yabancı yatırımları gerekli sektörlere yönlendirmek gibi eylemleri alması gerekmektedir.

Türkiye-Moğolistan ilişkileri açısından bakıldığında ise, Moğolistan'ın gerek gerek başlıca DYY yatırımcı ülkeler, gerekse ticaret ortakları açısından birkaç ülke ile sınırlı kalması belirleyicidir. Bu durum Moğolistan'ın "üçüncü komşu" politikasını daha gerekli hale getirmektedir. Çeşitli alanlarda çeşitli ülkelerle iletişimi geliştirerek, tecrübelerinin ülkeye aktarılmasın sağlamalı. Bu sebeple, Moğolistan ile Türkiye'nin geşmişten bugüne ilişkisi genel olarak gözden geçirilmiştir. İki ülkenin ticaret, ekonomik ilişkileri son derece sınırlı düzeydedir.

Bir taraftan yatırımcıların ilgisini çekebilen, diğer taraftan Moğolistan'ın rekabet edebilme avantajını sağlayan ekonomik alanlara DYY'yi daha fazla çekme potansiyelini araştırmak gerekmektedir. Özel sektör ve kamu kurumları ile yapılan görüşmelere baktığımızda (MFA, 2019) aşağıdaki sektör ve üst sektörlere DYY'yi çekme olasılığının yüksek olduğu görülmektedir:

- Turizm
- E-ticaret
- Tarım.

Aynı zamanda, Türkiye Moğolistan'a kıyasla tarım, turizm ve imalat sektörlerinde çok büyük tecrübeleri olan ülkedir. Ek olarak telekomünikasyon, enerji ve ulaşım sektörlerinde gekişmiş teknolojik altyapısı mevcuttur. Bu tecrübelerine Moğolista'ın ıhtiyacı bulunmaktadır. Türkiye ile Moğolistan'ın gelecekteki ilişkilerini bu

alanlarda da işbirliği yaparak iki ülke ilişkisini startejik düzeye çıkarabilir beklentisi vardır.

Son olarak DYY alanında çalışma yapmak isteyecek gelecekteki araştırmacılara bu alanda var olan eksikler sıralanabilir. Buna göre, DYY alıcı ülkenin işletme pazarının mikro ortamını nasıl etkilediği, alt ve üstyapı gelişiminin DYY'yi nasıl etkilediği araştırılmalıdır. Ayrıca veri kısıtlamaları nedeniyle 8 yıllık veri analizi yapılmıştır, diğer araştırmacılar, veri mevcudiyetine bağlı olarak zaman serilerinin uzunluğunu artırarak analiz edebilir. Ülkenin yatırım yapılması yönünde uyguladıkları DYY politikalarının incelenmesinin bu alandaki boşluğun giderilmesi açısından faydalı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Akdiş M., (1988), "Dünya'da ve Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları ve beklentiler",YASED, no:33.

Alp A., (2000), "Finansın Uluslararasılaşması", Yapı Kredi Yayınları", 180-199.

Anand A., (2010), "Gadaadiin Şuud Höröngö Oruulaltiin Ediin Zasgiin Bodit Salbaruud dahi Nölöö Mongoliin Jişee", Mongol Bank.

Asiedu E., (2002), "On The Determinants of Foreign Direct Invetment to Developing Countries", World Development, 117-119.

Ateş M., (2006), "Doğrudan Yabancı Yatırımların İstihdam Üzerindeki Olası Etkiler: Türkiye Örneği", Yüksek lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi.

Aydemir K., (1983), "Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları", İstanbul Ticaret Odası.i

Ayursaihan T., (2019), "Mongol, Turkiin tuuhen hariltsaa Hunnu gurnees ehtei", (M. S., Röportaj Yapan), (Erişim Tarihi: 07/06/2019).

Arda O. (hzl), (2012), Moğolistan Ülke Raporu, Ankara.

Batmaz N., Tekeli S., (2007), "Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği 1996-2006", Journal of Social Sciences, 4(2), 35-52.

Batmaz N. ve Tunca H., (2005), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye 1923-2003", Beta Basım A.Ş., İstanbul.

Bayraktar F., (2003), "Dünyada ve Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları", Türkiye Kalınma Bankası A.Ş., Genel Araştırma, GA/03-1-1, Ankara.

Bergstrand J., (1985), "Gravity equations and economic frictions in the world economy", The review of economics and statistics, 532-563.

Bissaliyeva G., (2011), "Kazakistan'da Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Büyüme Ve İstihdam Üzerine Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Bozdağlıoğlu Y., Özpınar Ö., (2011), "Doğrudan Yabancı Yatırımın İhracata Etkisi: Teorik Bir Yaklaşım", Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2), 11-28.

Braconiar H., et al., (2002), “Vertical FDI Revisited”, No:579, IUI Working Paper, s.8.

Brainard S. L., (1993), “An Empirical Assessment of the Proximity - Concentration Trade - off Between Multinational Salesand Trade”, NBER Working Paper, No:4580, s.39-40.

Braunstein E., (2000), “Engendering Foreign Direct Investment: Family Structure, Labor Markets and International Capital Mobility”, World Development, 1157-1172.

Buckley A., (2000), "Multinational Finance", 4th Edition, New Jersey: Prentice Hall.

Burger M., et al., (2009), "On the Specification of the Gravity Model of Trade: Zeros, Excess Zeros and Zero-inflated estimation", Spat Econ Anal, 4(2), 167-190.

Büyükşalvarcı A., (2007), "Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü Örneği (1990-2005)", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi.

Can T., (2016), "Türkler ve Moğollar: Kültürlerin Tarihi Harmonisi", EkoAvrasya Ekonomik İlişkiler Derneği.

Candemir A. (2006a), "Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulam", YASED, C-1.

Chimeddamba B., (2012), "Moğolistan'ın Tarımsal Yapısı ve Buğday Tarımındaki Mekanizasyon Düzeyi", Doktora Tezi, Ege Üniversitesi.

Cywinski H., (2012), "Review of FDI in theory in the Knowladge Intensive Eceonomy", Financial İnternet Quarterly, 4-8.

Çetinkaya A.R., (2005), "Moğolistan Ülke Raporu", Ankara: Öncü Basımevi Ltd. Şti.

Çetintaş H, (2001), “Global Bir Ekonomide Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Rekabet", Dış Ticaret Dergisi, no: 22, 1-7.

Çiftçi H., (2015), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım İkliminin Oluşturulmasını Belirleyen Fatkörler", Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi, 173-192.

Coşkun R., (2001), “Determinants of Direct Foreign Investment in Turkey”, European Business Review, Vol.13, 221-226.

Demirbağ M., vd., (2005), "Patterns of Foreign Direct İnvestment İn Mongolia, 1990-2003: A Reaserch Note", Eurasian Geogrphy and Economics, Vol. 46, 306-318.

Demirel O., (2006), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ekonomik Büyümeye Etkileri ve Türkiye Uygulaması", Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi.

Drabek Z., Payne W., (1999 (2)). “The impact of transparency on foreign direct investment”, Staff Working Paper EAR, 17(4), 1-27.

Dunning J., (1993), "The Theory of Transnational Corporations", Routledge.

Dunning J., Lundan H., (2008), "Multinational Enterprises and the Global Economy", Cheltenham: Edward Elgar Press.

Dunning John H., (1977), "Trade, location of economic activity and the MNE: A search for an eclectic approach", He İnternational Allocation Of Economic Activity, 395-418.

Dunning J., (2000), "The eclectic paradigm as an envelope for economic and business theories of MNE activity", International Business Review 9, 163-190.

Dunning J., (2001), "The eclectic (OLI) paradigm of international production: past, present and future", International journal of the economics of business, 173-190.

Dunning J., (2001), "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", International Journal of the Economics of Business Vol.8, 173-190.

Dunning J., Narula R., (2000), "Industrial Development, Globalization and Multinational Enterprises: New Realities for Developing Countries", Oxford Development Studies, 28(2), 141-167.

Durgan S., (2016), "Türkiye'nin Doğrudan Yabancı Yatırım Potansiyelinin Çekim Modeli Kullanarak Belirlenmesi", Uzmanlık Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı.

Efe B., (2002), "Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi, İzmir Örneği", İzmir Ticaret Odası.

Egger P., Winner H., (2005), "Evidence on Corruption as an İncentive for Foreign Direct Investment", European Journal of Political Economy, 21(4), 932-952.

Eiteman D., et al., (2001), "Multinational Business Finance", 9th Edition, New Jersey.

Erten R., (2005), "Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanununun Türk Yabancılar", Ankara: BTHAE.

Fratianni M., (2007), "The Gravity Equation in Internaitinal Trade", 2nd Edition, Oxford University Press.

Ganmet D., (2006), "Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Değerlendirilmesi", Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi.

Gan-Ochir D., et al., (2017), "Mongol Ulsiin Ediin Zasgiin Müchlüg, Tüünd Nölöölögch Hüchin Züils", Mongol Bank.

Genceli M., (1991), "Yabancı Sermayenin Duyarlılık Analizi", İstanbul Ticaret Odası.

Gövdere B., (1997), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicilerinin Günümüzdeki Geçerliliği", Dış Ticaret Dergisi, no:6, 1-9.

Göver T., (2005), "Doğrudan Yabancı Yatırımların Uluslararası Ticarette Etkileri: Türkiye Değerlendirmesi", T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Araştırma - İnceleme Dizisi, No: 40.

Kutal G., (1982), "Endüstri İlişkileri Açısından Çok Uluslu Şirketler", İÜ İktisat Fakültesi.

Hanson G., Mataloni R., Slaughter M., (2003), "Vertical Specialization in Multinational Firms", NBER Working Paper, No:9723.

Hymer S., (1960), "The International Operations of National Firms: A Study of Foreign Direct İnvestment", Doctoral Dissertation, Massachusetts Institute of Technology.

IFC, (2018), "Investment Reform Map for Mongolia", World Bank Group.

İnjinaş B., (2018), "Mongol, Turkiin Uls Tör, Ediin Zasag Hariltsaanii Chig Handlaga", Ulaanbaatar.

İSO, (2002), "Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Türkiye: Durum Tespiti ve Stratejik Plan", İstanbul Sanayı Odası, İstanbul, Türkiye.

Janicki H.,Wunnava P., (2004), "Determinants of foreign direct investment: empirical evidence from EU accession candidates", Applied Economics, 36(5), 505-509.

Karagöz K., (2008), "Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Ekonomik ve Coğrafi Faktörler", Uluslararası Sermaye Akımları ve Gelişmekte Olan Piyasalar, 24-27 Nisan, Bandırma.

Karluk R., (1993), "Dünya Ülkelerinde Özelleştirme Uygulamaları ve İngiltere ile Japonya Örnekleri", Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11(1), 59-78.

Kaya A., Kahreman Y., (2017), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ekonomik Büyümeye Etkisi", ETÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(4), 25-39.

Khaisandai L., (2011), "Türk, Mongoliin Hariltsaanii Hamtiin Ajillagaa", Ulaanbaatar.

Kindleberger C., (1971), "American Business Abroad: Six Lectures on Direct İnvestment", 3d Edition, Yale University Press.

Lewer J., Van den Berg H., (2007), ""Religion and International Trade: Does the Sharing of a Religious Culture Facilitate the Formation of Trade Networks?", American Journal of Economics and Sociology, 66(4), 765-794.

Liansheng W., (1992), "Foreign Direct İnvestment and Transnational Corporations-A Review of Trade- Theoretical Approaches", Oslo University, Department of Economics Working Paper.

Lim E., (2001), "Determinants of, and the Relation Between, Foreign Direct Investment and Growth A Summery of the Recent Literature", IMF Working Paper, 1(75), 1-27.

Lipsey R., (2000), "Interpreting Developed Countries' Foreign Direct Investment", National Bureau of Economic Research, Working Paper 7810, 1-24.

Liu X., Li X., (2004), ""Foreign Direct İnvestment and Economic Growth: an İncreasingly Endogenous Relationship", World Development ,33(3), 393-407.

Lkhagabaatar K., (2019), "Mongoliin Uul Uurhain Salbariin Önöödriin Baidal, Ulaanbaatar, mrpam.gov.mn sayfasından alındı.

Mathur and Singh A., (2007), "Foreign Direct Investment, Corruption and Democracy", Applied Economics, 45(8), 991-1002.

Merter A., (2010), "Türkiye'de doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Ekonomik Büyümeye Etkisi 1980-2008", Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi.

MFA, (2019), "Delhiin Aylal Juulchlaliin Udriig Aylal Juulchlal ba Tsahim Huvisgal Urian Door Temdeglen Unguruulj Baina", Tourism and Digital Transformation, Ulaanbaatar, Capital Tourist Department.

Morgan R., Katsikeas C., (1997), "Theories Of İnternational Trade, Foreign Direct İnvestment And Firm İnternationalization: A Critique", Management Decision, 35(1), 68-78.

Moshirian F., (2001), “International Investment in Financial Services”, Journal of Banking and Finance, 25(2), 317-337.

NDA, (2018), “Regular Agency of Governmnet National Development Agency Rapor 4”, Ulaanbaatar.

Norjvanchig B., (2002), "Hurungu Ur Ashgiin Tootsoo ba Burtgel", Ulaanbaatar.

Odhuu S., (2017), "Uls Tör Suudlal", Ulaanbaatar.

Oksay S., (1998), "Çokuluslu Şirketle Teorileri Çerçevesinde, Yabancı Sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi", Dış Ticaret Dergisi, 8(3), 14-27.

Oxelheim L., et al., (2001), "On the Treatment of Finance-Specific Factors Within the OLI Paradigm", İnternational Business Review, Elsevier, 10(4), 381-398.

Öcal ve Atay Polat F., (2012), "Küresel Düzeyde Sermaye Hareketlerini Yönetmede Tobin Vergisi: Türkiye Örneği", Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 0(40), 67-94.

Özcan B., Ari A., (2010), "Doğrudan Yabancıları Belirleyicileri Üzerine Bir Analiz: OECD Örneği ", İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistiksel Dergisi, 0(12), 65-88.

Öztürk L., (2004), "Serbest Bölgelerdeki Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları: Dünyadaki Uygulamalara Teoriler Işığında Bir Bakış", Akdeniz İİBF Dergisi, 7(2), 110-128.

Özyıldız H., (1998), “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Karar Alma Prosedürü", Hazine Dergisi, no:11, 1-9.

Paniagua J., (2011), "FDI Gravity Equation: Models, Estimations and Zeros", Catholic University of Valencia, Working Paper, 7.

Rose A., Eric van Wincoop (2001), "National Money as a Barrier to İnternational Trade: The Real Case for Currency Union", The American economic Review, 91(2), 386-390.

Selenge B., (2015), "Suu, Suun buteegdehuun uildverleliin sudalgaa", Ulaanbaatar, 1-11.

Seyidoğlu H., (2003), "Uluslararası İktisat, Teori, Politika ve Uygulama", Güzem Yayınları.

Shatz et al., (2000), "The geography of international investment", Oxford University Press, Oxford.

Sung Q., Tong W., Yu Q., (2002), "Determinants of Foreign Direct Investment Across China", Journal Of İnternational Money and Finance, 21(1), 79-113.

Suren A., (2016), "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Moğolistan", Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, vol.11, 92-102.

Teng J., Maw Sheng-Kim C., (2001), "Entry Strategies for Multinational Enterprises and Host Countries", European Journal of Operational Research, Vol. 133, 62-68.

Tiryakioğlu B., (2003), "Doğrudan Yabancı Yatırımlara İlişkin Uluslararası Düzenlemeler", Dayanırlı Hukuk Yayınları, 11-12.

Tserennadmid C., (2017), "Turkiin Dotood Baidal, Tuv Aziin Ornuud, Mongol Ulstai Hariltsahad Nölöölöh ni", Olon Ulsiin Sudalgaa, 1 (107), 13-142.

Tümentsengel B., (2015), "Mongoliin Ediin Zasag 1990-2008 ond buyu hen ch müngügüi üees hen ni müngü taraahaa üzsen üe", Ulaanbaatar.

Türk Ö., (2013)., "Moğolistan'ın Jeopolitiği, Ekonomisi ve Dış Politika Stratejisi", Bilge Strateji, 5(9), 105-123.

Ulusoy A., Karakurt B., (2004)., "Gelişmekte Olan Ülkelere Yönelik Sermaye Haraketleri: Nedenleri ve Etkileri", İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, 19(223), 103-115.

Ünal S., vd., (2009), "Doğrudan Yatırımlar ve Portföy Yatırımları Global ve Yerel Faktörlerin Türkiye Üzerindeki Göreceli Etkisi", Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

Uzun S., (2010), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri: Ab'ye Üyelik Sürecinin Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi.

Vernon R., (1966), "International Investment and Internatıonal Trade in the Product Cycle", Quarterly Journal of Economics, 80(2), 190-207.

Web 1, (2007), https://www.1bilgi.com/hukuk/4489/yabanci-sermaye-nedir.html, (Erişim Tarihi:03/11/2007).

Web 2, (2017), www.bayareaeconomy.org, (Erişim Tarihi: 18/04/2017).

Web 3, (2018), barilga.gov.mn/#/content/contentview/321, (Erişim Tarihi: 01/01/2018).

Web 4, (2019), https://www.doingbusiness.org, (Erişim Tarihi: 11/09/2019).

Web 5, (2018), gec.gov.mn, (Erişim tarihi: 18/12/2018).

Web6,(2008),http://www.oecd.org/daf/inv/investmentstatisticsandanalysis/40193734.pdf (Erişim Tarihi: 27/05/2015).

Web 7, (2019), en.investmongolia.gov.mn, (Erişim Tarihi: 15/11/2019).

Web 7, (2019), mongolbank.mn, (Erişim Tarihi: 12/12/2019).

Web 8, (2019), "Mongolian Statistical İnformation Service: 1212.mn", (Erişim Tarihi: 20/12/2019).

Web 9, (2019), "National Statistical Office of Mongolia: www.nso.mn", (Erişim Tarihi: 10/11/2019).

Web 10, (2010), http://legationstseenee.blogspot.com/2010/01/v_3662.html, (Erişim tarihi: 18/10/2019).

Web 11, (2017), Prezi.com/hdqkdzyjtvpv/presentation, (Erişim Tarihi: 15/10/2019)

Web 12, (2018), Https://www2.tbmm.gov.tr/d27/2/2-1196.pdf, (Erişim Tarihi: 09/08/2019).

Web 13, (2018), 04 06), https://montsame.mn/mn/read/86001, (Erişim Tarihi: 04/09/2019).

Web 14, (2002), Www.iui.se/wp/wp 579/iuiwp579.pd, (Erişim Tarihi: 02/11/2019).

Web 15, (2019), Worldbank.org, (Erişim Tarihi: 06/07/2019).

Web 16, (2019), Worldmap.org, (Erişim Tarihi: 08/09/2019).

Web 17, (2019), Tradingeconomics.com, (Erişim Tarihi: 08/09/2019).

Web 18, (2019), Timeanddate.com, (Erişim Tarihi: 08/09/2019).

Web 19, (2019), Prsgroup.com, (Erişim Tarihi: 08/09/2019).

Web 20, (2019), http://www.mfa.gov.mn/?p=51222, (Erişim Tarihi: 07/08/2019).

Web 21, (2019). http://mofa.gov.mn/exp/article/entry/1860, (Erişim Tarihi: 26/11/2019).

Web 22, (2018), http://eagle.mn/r/51809, (Erişim Tarihi: 12/11/219).

Web 23., (2018), https://www.legalinfo.mn/law/details/212, (Erişim Tarihi: 13/08/2019).

Web 24, (2019), http://www.tuik.gov.tr/, (Erişim Tarihi: 16/12/2019).

Web 25, (2019), https://www.mne.mn/, (Erişim Tarihi: 16/11/2019).

Web 26, (2019), www.ndaatgal.gov.mn, (Erişim Tarihi: 19/11/2020).

Web 27, (2018), www.mfa.gov.mn, (Erişim Tarihi: 20/05/2019).

Web 28, (2018), https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/dogu-asya/mogolistan/ulke-profili/dogrudan-yabanci-yatirimlar, (Erişim Tarihi:04/06/2019).

Web 29, (2014), http://ulanbator.be.mfa.gov.tr/Mission/ShowAnnouncement/212788, (Erişim Tarihi: 08/07/2019).

Web 30, (2019), www.mmhi.gov.mn, (Erişim Tarihi: 09/10/2019).

Web 31, (2019), https://www.tika.gov.tr/tr/haber/turk_mogol_arastirmalari_calistayi-51138, (Erişim Tarihi: 09/10/2019).

Web 32, (2015), http://www.geoforum.mn/desertification/index.php/2015-09-10-07-39-51/uur, (Erişim Tarihi: 06/07/2019).

Web 33, (2019), www.mofa.gov.mn, (Erişim Tarihi: 10/11/2019).

Yavan N., (2006), "Türkiye'de Doğrudan Yabancı yatırımların Lokasyon Seçimi", Doktora Tezi, İktisadi Araştırmalar Vakfı, Promat Basın Yayın Sanayi ve Ticaret A.Ş.

Yurdakul M., (2013), "Bir Kurumsal Başarısızlık Ürünü Olarak Yolsuzluk ve Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi.

ÖZGEÇMİŞ

Alma BOLAT 1991 yılında Moğolistan'ın Bayan-Ülgii şehirin'de doğdu. 2011 yılında başladığı Moğolistan'ın City Üniversitesi İşletme Fakültesi Pazarlama Bölümünü 2015 yılında başarıyla tamamlayarak 2017 yılında yüksek lisans eğitimine Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü (GYTE) yeni adıyla Gebze Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Strateji Bilimi Ana Bilim Dalında başladı.

EKLER

Ek-A: Araştırma verileri

		FDI	GDPF	GDP_MGL	POPF	POP_MGL	DIST	EX	SC	BORD	VA	PV	GE	RQ	RL	CC	TGAP
Canada	2011	1022000000	1.42747E+12	24526362242	34339328	2770362	9600	1265.515833	58.9	0	0.208333333	-0.005681818	0.5	0.5	0.25	0.5	2.6
Canada	2012	2551000000	1.4525E+12	27547965886	34714222	2824699	9600	1359.24	60.11	0	0.25	0.005681818	0.5	0.5	0.25	0.5	1.1
Canada	2013	4403000000	1.4862E+12	30757005344	35082954	2881792	9600	1523.9275	61.91	0	0.25	-0.073863636	0.5	0.545454545	0.25	0.5	1.1
Canada	2014	3823000000	1.52869E+12	33182264566	35437435	2940108	9600	1817.938708	63.1	0	0.25	-0.051136364	0.5	0.545454545	0.25	0.5	1.5
Canada	2015	3902000000	1.539E+12	33971947980	35702908	2998439	9600	1970.30928	63.13	0	0.25	-0.028409091	0.5	0.5	0.25	0.5	1.5
Canada	2016	3447000000	1.55593E+12	34368873997	36109487	3056359	9600	2145.525863	65.21	0	0.25	-0.0625	0.5	0.5	0.25	0.5	1.5
Canada	2017	3690000000	1.60238E+12	36190997754	36540268	3113779	9600	2439.776909	66.2	0	0.25	-0.085227273	0.5	0.409090909	0.25	0.5	1.5
Canada	2018	5294000000	1.63248E+12	38705851806	37058856	3170208	9600	2531.16	67.47	0	0.25	-0.0625	0.375	0.409090909	0.25	0.5	1.5
Luxembourg	2011	1098500000	47690524462	24526362242	518347	2770362	6809	1265.515833	58.9	0	0.25	-0.022727273	0.5	0.318181818	0.333333333	0.5	3.8
Luxembourg	2012	1678000000	47522406130	27547965886	530946	2824699	6809	1359.24	60.11	0	0.25	-0.034090909	0.5	0.409090909	0.333333333	0.5	4.22
Luxembourg	2013	1451700000	49259050866	30757005344	543360	2881792	6809	1523.9275	61.91	0	0.25	0.022727273	0.5	0.409090909	0.333333333	0.5	4.22
Luxembourg	2014	1554300000	51375607077	33182264566	556319	2940108	6809	1817.938708	63.1	0	0.25	0.056818182	0.5	0.454545455	0.333333333	0.5	4.22
Luxembourg	2015	1387900000	53387456721	33971947980	569604	2998439	6809	1970.30928	63.13	0	0.25	-0.022727273	0.5	0.454545455	0.333333333	0.5	4.22
Luxembourg	2016	1257700000	54674858288	34368873997	582014	3056359	6809	2145.525863	65.21	0	0.25	0.068181818	0.5	0.409090909	0.333333333	0.5	4.22
Luxembourg	2017	1383000000	55519946036	36190997754	596336	3113779	6809	2439.776909	66.2	0	0.25	0.079545455	0.5	0.409090909	0.333333333	0.5	2.08
Luxembourg	2018	1413900000	56964949206	38705851806	607728	3170208	6809	2531.16	67.47	0	0.25	0.022727273	0.375	0.318181818	0.333333333	0.5	2.08
China	2011	2898100000	1.39191E+13	24526362242	1344130000	2770362	1168	1265.515833	58.9	1	-0.375	-0.164772727	0	0.045454545	-0.083333333	0	0
China	2012	3239200000	1.50131E+13	27547965886	1350695000	2824699	1168	1359.24	60.11	1	-0.375	-0.232954545	0	-0.045454545	-0.083333333	0	0
China	2013	3587900000	1.61794E+13	30757005344	1357380000	2881792	1168	1523.9275	61.91	1	-0.375	-0.176136364	0	-0.045454545	-0.083333333	0	0
China	2014	4001000000	1.73605E+13	33182264566	1364270000	2940108	1168	1817.938708	63.1	1	-0.375	-0.153409091	0	0	-0.083333333	0	0

China	2015	4393800000	1.85593E+13	33971947980	1371220000	2998439	1168	1970.30928	63.13	1	-0.375	-0.164772727	0	0.136363636	-0.083333333	0	0
China	2016	4377700000	1.98095E+13	34368873997	1378665000	3056359	1168	2145.525863	65.21	1	-0.375	-0.085227273	0	0.090909091	-0.083333333	0	0
China	2017	4688800000	2.11481E+13	36190997754	1386395000	3113779	1168	2439.776909	66.2	1	-0.375	-0.119318182	0	0.045454545	-0.083333333	0	0
China	2018	4645200000	2.25438E+13	38705851806	1392730000	3170208	1168	2531.16	67.47	1	-0.375	-0.153409091	-0.125	0.045454545	-0.083333333	0	0
Singapore	2011	1322600000	3.94138E+11	24526362242	5183688	2770362	5176	1265.515833	58.9	0	-0.166666667	0.053030303	0.5	0.318181818	0.166666667	0.5	-8
Singapore	2012	1537700000	4.11675E+11	27547965886	5312437	2824699	5176	1359.24	60.11	0	-0.166666667	0.03030303	0.5	0.409090909	0.166666667	0.416666667	-8
Singapore	2013	1523800000	4.31497E+11	30757005344	5399162	2881792	5176	1523.9275	61.91	0	-0.166666667	0.075757576	0.5	0.5	0.166666667	0.416666667	-8
Singapore	2014	1692800000	4.48328E+11	33182264566	5469724	2940108	5176	1817.938708	63.1	0	-0.166666667	0.064393939	0.5	0.545454545	0.166666667	0.416666667	-8
Singapore	2015	1694600000	4.61296E+11	33971947980	5535002	2998439	5176	1970.30928	63.13	0	-0.166666667	0.041666667	0.5	0.545454545	0.166666667	0.416666667	-8
Singapore	2016	1653400000	4.74961E+11	34368873997	5607283	3056359	5176	2145.525863	65.21	0	-0.166666667	0.098484848	0.5	0.5	0.166666667	0.416666667	-8
Singapore	2017	1652300000	4.92533E+11	36190997754	5612253	3113779	5176	2439.776909	66.2	0	-0.166666667	0.075757576	0.5	0.5	0.166666667	0.416666667	-8
Singapore	2018	1634600000	5.07996E+11	38705851806	5638676	3170208	5176	2531.16	67.47	0	-0.166666667	0.064393939	0.375	0.318181818	0.166666667	0.5	-8
Hong-Kong	2011	340600000	3.54188E+11	24526362242	7071600	2770362	2914	1265.515833	58.9	0	-0.125	-0.011363636	0.25	0.409090909	0.166666667	0.416666667	-8.5
Hong-Kong	2012	493900000	3.6021E+11	27547965886	7150100	2824699	2914	1359.24	60.11	0	-0.125	-0.079545455	0.25	0.5	0.166666667	0.333333333	-8.5
Hong-Kong	2013	545700000	3.71382E+11	30757005344	7178900	2881792	2914	1523.9275	61.91	0	-0.125	-0.022727273	0.25	0.5	0.166666667	0.333333333	-8.5
Hong-Kong	2014	605200000	3.81641E+11	33182264566	7229500	2940108	2914	1817.938708	63.1	0	-0.125	0.011363636	0.25	0.545454545	0.166666667	0.333333333	-8.5
Hong-Kong	2015	852200000	3.90754E+11	33971947980	7291300	2998439	2914	1970.30928	63.13	0	-0.125	-0.102272727	0.25	0.545454545	0.166666667	0.333333333	-8.5
Hong-Kong	2016	987600000	3.99258E+11	34368873997	7336600	3056359	2914	2145.525863	65.21	0	-0.125	-0.011363636	0.25	0.5	0.166666667	0.416666667	-8.5
Hong-Kong	2017	965500000	4.14583E+11	36190997754	7391700	3113779	2914	2439.776909	66.2	0	-0.125	0.011363636	0.25	0.5	0.166666667	0.416666667	-8.5
Hong-Kong	2018	1037500000	4.2711E+11	38705851806	7451000	3170208	2914	2531.16	67.47	0	-0.125	-0.011363636	0.125	0.409090909	0.166666667	0.416666667	-8.5
USA	2011	399500000	1.55426E+13	24526362242	311580009	2770362	10379	1265.515833	58.9	0	-0.041666667	-0.015151515	0	0.227272727	-0.25	0.416666667	10
USA	2012	623900000	1.58922E+13	27547965886	313874218	2824699	10379	1359.24	60.11	0	-0.041666667	-0.060606061	0	0.318181818	-0.25	0.416666667	10

USA	2013	634400000	1.6185E+13	30757005344	316057727	2881792	10379	1523.9275	61.91	0	-0.041666667	-0.003787879	0	0.318181818	-0.25	0.416666667	10
USA	2014	559600000	1.65818E+13	33182264566	318386421	2940108	10379	1817.938708	63.1	0	-0.041666667	0.03030303	0	0.363636364	-0.25	0.416666667	10
USA	2015	532700000	1.70595E+13	33971947980	320742673	2998439	10379	1970.30928	63.13	0	-0.041666667	-0.037878788	0	0.363636364	-0.25	0.333333333	10
USA	2016	541300000	1.73269E+13	34368873997	323071342	3056359	10379	2145.525863	65.21	0	-0.041666667	0.007575758	0	0.318181818	-0.25	0.333333333	10
USA	2017	671500000	1.7711E+13	36190997754	325147121	3113779	10379	2439.776909	66.2	0	-0.041666667	0.053030303	0	0.272727273	-0.25	0.25	10
USA	2018	690300000	1.8217E+13	38705851806	327167434	3170208	10379	2531.16	67.47	0	-0.041666667	-0.026515152	-0.125	0.227272727	-0.25	0.416666667	10
Japan	2011	214100000	4.57319E+12	24526362242	127833000	2770362	3013	1265.515833	58.9	0	0.083333333	0.03219697	0.5	0.318181818	0.166666667	0.416666667	15.69
Japan	2012	353300000	4.64156E+12	27547965886	127629000	2824699	3013	1359.24	60.11	0	0.083333333	-0.013257576	0.5	0.454545455	0.166666667	0.416666667	13.01
Japan	2013	418700000	4.7344E+12	30757005344	127445000	2881792	3013	1523.9275	61.91	0	0.083333333	0.009469697	0.5	0.454545455	0.166666667	0.416666667	13.01
Japan	2014	528100000	4.75214E+12	33182264566	127276000	2940108	3013	1817.938708	63.1	0	0.083333333	-0.024621212	0.5	0.5	0.166666667	0.416666667	10.64
Japan	2015	539900000	4.81026E+12	33971947980	127141000	2998439	3013	1970.30928	63.13	0	0.083333333	-0.047348485	0.5	0.5	0.166666667	0.416666667	8.86
Japan	2016	584900000	4.83956E+12	34368873997	126994511	3056359	3013	2145.525863	65.21	0	0.083333333	-0.058712121	0.5	0.409090909	0.166666667	0.416666667	5.86
Japan	2017	657000000	4.9329E+12	36190997754	126785797	3113779	3013	2439.776909	66.2	0	0.083333333	-0.035984848	0.5	0.454545455	0.166666667	0.416666667	5.86
Japan	2018	752300000	4.97177E+12	38705851806	126529100	3170208	3013	2531.16	67.47	0	0.083333333	-0.001893939	0.375	0.318181818	0.166666667	0.333333333	5.86
Australia	2011	102200000	9.37507E+11	24526362242	22340024	2770362	10218	1265.515833	58.9	0	0.25	-0.119318182	0.5	0.409090909	0.25	0.416666667	5
Australia	2012	255100000	9.74078E+11	27547965886	22733465	2824699	10218	1359.24	60.11	0	0.25	-0.109848485	0.5	0.5	0.25	0.416666667	5
Australia	2013	440300000	9.99558E+11	30757005344	23128129	2881792	10218	1523.9275	61.91	0	0.25	-0.064393939	0.5	0.5	0.25	0.416666667	5
Australia	2014	382300000	1.02523E+12	33182264566	23475686	2940108	10218	1817.938708	63.1	0	0.25	-0.053030303	0.5	0.545454545	0.25	0.416666667	5
Australia	2015	390200000	1.04918E+12	33971947980	23815995	2998439	10218	1970.30928	63.13	0	0.25	-0.064393939	0.5	0.454545455	0.25	0.416666667	5
Australia	2016	344700000	1.07905E+12	34368873997	24190907	3056359	10218	2145.525863	65.21	0	0.25	-0.053030303	0.5	0.363636364	0.25	0.416666667	5
Australia	2017	369000000	1.10433E+12	36190997754	24601860	3113779	10218	2439.776909	66.2	0	0.25	-0.109848485	0.5	0.363636364	0.25	0.5	5
Australia	2018	529400000	1.13564E+12	38705851806	24992369	3170208	10218	2531.16	67.47	0	0.25	-0.096590909	0.375	0.409090909	0.25	0.416666667	5
United Kingdom	2011	522400000	2.32921E+12	24526362242	63258918	2770362	6993	1265.515833	58.9	0	0.25	-0.143939394	0.5	0.363636364	0.166666667	0.5	1
United Kingdom	2012	531100000	2.36292E+12	27547965886	63700300	2824699	6993	1359.24	60.11	0	0.25	-0.109848485	0.5	0.454545455	0.166666667	0.5	-1
United Kingdom	2013	502600000	2.41127E+12	30757005344	64128226	2881792	6993	1523.9275	61.91	0	0.25	-0.053030303	0.5	0.5	0.166666667	0.5	-2

United Kingdom	2014	467800000	2.48234E+12	33182264566	64613160	2940108	6993	1817.938708	63.1	0	0.25	-0.075757576	0.5	0.5	0.166666667	0.5	-4
United Kingdom	2015	441400000	2.54066E+12	33971947980	65128861	2998439	6993	1970.30928	63.13	0	0.25	-0.143939394	0.5	0.409090909	0.166666667	0.416666667	-5
United Kingdom	2016	365500000	2.58612E+12	34368873997	65595565	3056359	6993	2145.525863	65.21	0	0.25	-0.109848485	0.5	0.181818182	0.166666667	0.416666667	-5
United Kingdom	2017	402600000	2.63326E+12	36190997754	66058859	3113779	6993	2439.776909	66.2	0	0.25	-0.143939394	0.5	0.181818182	0.166666667	0.333333333	-6
United Kingdom	2018	435200000	2.67006E+12	38705851806	66488991	3170208	6993	2531.16	67.47	0	0.25	-0.132575758	0.375	0.363636364	0.166666667	0.5	-6
South Korea	2011	341400000	1.55945E+12	24526362242	49936638	2770362	1995	1265.515833	58.9	0	0.083333333	-0.096590909	0	0.045454545	-0.333333333	0.083333333	-3
South Korea	2012	390100000	1.5952E+12	27547965886	50199853	2824699	1995	1359.24	60.11	0	0.083333333	-0.164772727	0	0.045454545	-0.333333333	0.083333333	-3
South Korea	2013	418800000	1.6414E+12	30757005344	50428893	2881792	1995	1523.9275	61.91	0	0.083333333	-0.096590909	0	0.136363636	-0.333333333	0.083333333	-3
South Korea	2014	435200000	1.69624E+12	33182264566	50746659	2940108	1995	1817.938708	63.1	0	0.083333333	-0.085227273	0	0.090909091	-0.333333333	0.083333333	-3
South Korea	2015	441800000	1.74357E+12	33971947980	51014947	2998439	1995	1970.30928	63.13	0	0.083333333	-0.153409091	0	0.181818182	-0.333333333	0.083333333	-3
South Korea	2016	440000000	1.79465E+12	34368873997	51245707	3056359	1995	2145.525863	65.21	0	0.083333333	-0.130681818	0	0.272727273	-0.25	0.083333333	-3
South Korea	2017	441600000	1.84961E+12	36190997754	51466201	3113779	1995	2439.776909	66.2	0	0.083333333	-0.107954545	0	0.272727273	-0.25	0.083333333	-3
South Korea	2018	452600000	1.89896E+12	38705851806	51635256	3170208	1995	2531.16	67.47	0	0.083333333	-0.073863636	-0.125	0.045454545	-0.333333333	0.083333333	-3
Netherland	2011	655200000	7.77881E+11	24526362242	16693074	2770362	6673	1265.515833	58.9	0	0.083333333	0.013257576	0	0	0.166666667	0.166666667	0
Netherland	2012	667800000	7.69866E+11	27547965886	16754962	2824699	6673	1359.24	60.11	0	0.083333333	-0.009469697	0	0.090909091	0.166666667	0.166666667	0
Netherland	2013	660900000	7.68864E+11	30757005344	16804432	2881792	6673	1523.9275	61.91	0	0.083333333	0.047348485	0	0.045454545	0.166666667	0.166666667	0
Netherland	2014	637700000	7.79808E+11	33182264566	16865008	2940108	6673	1817.938708	63.1	0	0.083333333	0.058712121	0	0.090909091	0.166666667	0.166666667	0
Netherland	2015	656900000	7.95086E+11	33971947980	16939923	2998439	6673	1970.30928	63.13	0	0.083333333	0.013257576	0	0.090909091	0.166666667	0.166666667	0
Netherland	2016	641600000	8.12512E+11	34368873997	17030314	3056359	6673	2145.525863	65.21	0	0.083333333	0.070075758	0	0.045454545	0.166666667	0.166666667	0
Netherland	2017	715300000	8.35821E+11	36190997754	17131296	3113779	6673	2439.776909	66.2	0	0.083333333	0.047348485	0	0.045454545	0.166666667	0.166666667	0
Netherland	2018	684700000	8.58166E+11	38705851806	17231017	3170208	6673	2531.16	67.47	0	0.083333333	0.024621212	-0.125	0	0.166666667	0.166666667	0
France	2011	132300000	2.44648E+12	24526362242	65342780	2770362	7069	1265.515833	58.9	0	0.166666667	-0.138257576	0.25	0.136363636	0.166666667	0.333333333	8.3
France	2012	157800000	2.45414E+12	27547965886	65659809	2824699	7069	1359.24	60.11	0	0.166666667	-0.263257576	0.25	0.227272727	0.166666667	0.416666667	8.3
France	2013	171800000	2.46828E+12	30757005344	65998687	2881792	7069	1523.9275	61.91	0	0.208333333	-0.183712121	0.25	0.227272727	0.166666667	0.416666667	8.3
France	2014	132500000	2.49188E+12	33182264566	66316100	2940108	7069	1817.938708	63.1	0	0.208333333	-0.206439394	0.25	0.136363636	0.166666667	0.416666667	8.3

France	2015	142300000	2.51961E+12	33971947980	66593366	2998439	7069	1970.30928	63.13	0	0.208333333	-0.251893939	0.25	0.136363636	0.166666667	0.333333333	8.3
France	2016	157200000	2.54722E+12	34368873997	66859768	3056359	7069	2145.525863	65.21	0	0.208333333	-0.149621212	0.25	0.090909091	0.166666667	0.416666667	8.3
France	2017	163400000	2.60479E+12	36190997754	66865144	3113779	7069	2439.776909	66.2	0	0.208333333	-0.183712121	0.25	0.136363636	0.166666667	0.416666667	8.3
France	2018	162000000	2.64972E+12	38705851806	66987244	3170208	7069	2531.16	67.47	0	0.166666667	-0.183712121	0.125	0.136363636	0.166666667	0.333333333	8.3
Germany	2011	126200000	3.42714E+12	24526362242	80274983	2770362	6211	1265.515833	58.9	0	0.25	-0.121212121	0.5	0.318181818	0.166666667	0.5	4.4
Germany	2012	130000000	3.444E+12	27547965886	80425823	2824699	6211	1359.24	60.11	0	0.25	-0.098484848	0.5	0.409090909	0.166666667	0.5	4.5
Germany	2013	109600000	3.46086E+12	30757005344	80645605	2881792	6211	1523.9275	61.91	0	0.25	-0.053030303	0.5	0.409090909	0.166666667	0.5	4.6
Germany	2014	86000000	3.53624E+12	33182264566	80982500	2940108	6211	1817.938708	63.1	0	0.25	-0.007575758	0.5	0.454545455	0.166666667	0.5	4.6
Germany	2015	71500000	3.59774E+12	33971947980	81686611	2998439	6211	1970.30928	63.13	0	0.25	-0.041666667	0.5	0.454545455	0.166666667	0.5	4.65
Germany	2016	56300000	3.67841E+12	34368873997	82348669	3056359	6211	2145.525863	65.21	0	0.25	-0.007575758	0.5	0.409090909	0.166666667	0.5	4.72
Germany	2017	165700000	3.75775E+12	36190997754	82657002	3113779	6211	2439.776909	66.2	0	0.25	-0.109848485	0.5	0.363636364	0.166666667	0.5	4.79
Germany	2018	153000000	3.81131E+12	38705851806	82927922	3170208	6211	2531.16	67.47	0	0.25	-0.087121212	0.375	0.318181818	0.166666667	0.5	4.79
Belgium	2011	138500000	4.55705E+11	24526362242	11038264	2770362	6813	1265.515833	58.9	0	0.25	-0.09469697	0.5	0.136363636	0.166666667	0.416666667	9
Belgium	2012	137100000	4.56775E+11	27547965886	11106932	2824699	6813	1359.24	60.11	0	0.25	-0.151515152	0.5	0.227272727	0.166666667	0.416666667	9
Belgium	2013	96400000	4.57692E+11	30757005344	11159407	2881792	6813	1523.9275	61.91	0	0.25	-0.09469697	0.5	0.136363636	0.166666667	0.416666667	9
Belgium	2014	96400000	4.63434E+11	33182264566	11209057	2940108	6813	1817.938708	63.1	0	0.25	-0.060606061	0.5	0.181818182	0.166666667	0.416666667	9
Belgium	2015	96200000	4.71496E+11	33971947980	11274196	2998439	6813	1970.30928	63.13	0	0.25	-0.083333333	0.5	0.181818182	0.166666667	0.5	9
Belgium	2016	96400000	4.78345E+11	34368873997	11331422	3056359	6813	2145.525863	65.21	0	0.25	-0.049242424	0.5	0.136363636	0.166666667	0.5	9
Belgium	2017	117100000	4.86641E+11	36190997754	11375158	3113779	6813	2439.776909	66.2	0	0.25	-0.037878788	0.5	0.090909091	0.166666667	0.5	9
Belgium	2018	170600000	4.93638E+11	38705851806	11422068	3170208	6813	2531.16	67.47	0	0.25	-0.117424242	0.375	0.136363636	0.166666667	0.416666667	9
Russia	2011	383500000	3.47538E+12	24526362242	142960868	2770362	4649	1265.515833	58.9	1	0.166666667	-0.142045455	-0.25	0.045454545	-0.166666667	0.083333333	-5
Russia	2012	454600000	3.60398E+12	27547965886	143201676	2824699	4649	1359.24	60.11	1	0.166666667	-0.119318182	-0.25	0.136363636	-0.083333333	0.083333333	-5
Russia	2013	435900000	3.66885E+12	30757005344	143506911	2881792	4649	1523.9275	61.91	1	0.166666667	-0.096590909	-0.25	0.090909091	-0.083333333	0.083333333	-5
Russia	2014	435400000	3.69453E+12	33182264566	143819666	2940108	4649	1817.938708	63.1	1	0.166666667	-0.0625	-0.25	0.136363636	-0.083333333	0.083333333	-5
Russia	2015	439200000	3.60927E+12	33971947980	144096870	2998439	4649	1970.30928	63.13	1	0.166666667	-0.130681818	-0.25	0.136363636	-0.083333333	0	-5
Russia	2016	38400000	3.62115E+12	34368873997	144342396	3056359	4649	2145.525863	65.21	1	0.166666667	-0.142045455	-0.25	0.090909091	-0.083333333	0	-5
Russia	2017	67700000	3.68019E+12	36190997754	144496740	3113779	4649	2439.776909	66.2	1	0.166666667	-0.107954545	-0.25	0.181818182	0	0.083333333	-5

Russia	2018	181800000	3.76317E+12	38705851806	144478050	3170208	4649	2531.16	67.47	1	0.166666667	-0.107954545	-0.375	0.045454545	-0.166666667	0.083333333	-5
Switzerland	2011	70400000	4.44549E+11	24526362242	7912398	2770362	6843	1265.515833	58.9	0	0.25	0.015151515	0.5	0.363636364	0.166666667	0.5	-6.69
Switzerland	2012	90000000	4.49021E+11	27547965886	7996861	2824699	6843	1359.24	60.11	0	0.25	-0.007575758	0.5	0.454545455	0.166666667	0.5	-6.94
Switzerland	2013	102100000	4.57337E+11	30757005344	8089346	2881792	6843	1523.9275	61.91	0	0.25	0.026515152	0.5	0.454545455	0.166666667	0.5	-6.99
Switzerland	2014	106200000	4.68538E+11	33182264566	8188649	2940108	6843	1817.938708	63.1	0	0.25	0.037878788	0.5	0.5	0.166666667	0.5	-7.08
Switzerland	2015	104700000	4.74786E+11	33971947980	8282396	2998439	6843	1970.30928	63.13	0	0.25	-0.007575758	0.5	0.5	0.166666667	0.5	-7.08
Switzerland	2016	100800000	4.82388E+11	34368873997	8373338	3056359	6843	2145.525863	65.21	0	0.25	0.037878788	0.5	0.454545455	0.166666667	0.5	-7.08
Switzerland	2017	95000000	4.90187E+11	36190997754	8451840	3113779	6843	2439.776909	66.2	0	0.25	0.003787879	0.5	0.454545455	0.166666667	0.416666667	-7.23
Switzerland	2018	112900000	5.0264E+11	38705851806	8516543	3170208	6843	2531.16	67.47	0	0.25	0.015151515	0.375	0.363636364	0.166666667	0.5	-7.23
Italy	2011	18300000	2.15829E+12	24526362242	59379449	2770362	7003	1265.515833	58.9	0	0.208333333	-0.066287879	0.125	0.181818182	0	0.166666667	6.4
Italy	2012	27700000	2.09744E+12	27547965886	59539717	2824699	7003	1359.24	60.11	0	0.208333333	-0.100378788	0.125	0.272727273	0	0.083333333	6.4
Italy	2013	31100000	2.0612E+12	30757005344	60233948	2881792	7003	1523.9275	61.91	0	0.208333333	-0.03219697	0.125	0.318181818	0	0.083333333	6.4
Italy	2014	42400000	2.06354E+12	33182264566	60789140	2940108	7003	1817.938708	63.1	0	0.208333333	-0.043560606	0.125	0.272727273	0	0.083333333	6.4
Italy	2015	49600000	2.08261E+12	33971947980	60730582	2998439	7003	1970.30928	63.13	0	0.208333333	-0.111742424	0.125	0.136363636	0	0.083333333	6.4
Italy	2016	53400000	2.10591E+12	34368873997	60627498	3056359	7003	2145.525863	65.21	0	0.208333333	-0.043560606	0.125	0.090909091	0	0.083333333	6.4
Italy	2017	56100000	2.14138E+12	36190997754	60536709	3113779	7003	2439.776909	66.2	0	0.208333333	-0.077651515	0.125	0.090909091	0	0.083333333	-1
Italy	2018	58900000	2.15975E+12	38705851806	60431283	3170208	7003	2531.16	67.47	0	0.208333333	-0.043560606	0	0.181818182	0	0.166666667	-1
Thailand	2011	3200000	9.14029E+11	24526362242	67518382	2770362	3838	1265.515833	58.9	0	-0.375	-0.15530303	0	0.045454545	-0.25	0	5
Thailand	2012	4800000	9.80231E+11	27547965886	67835957	2824699	3838	1359.24	60.11	0	-0.375	-0.189393939	0	0.136363636	-0.25	0	-2
Thailand	2013	7400000	1.00657E+12	30757005344	68144501	2881792	3838	1523.9275	61.91	0	-0.333333333	-0.15530303	0	0.090909091	-0.25	0	-5
Thailand	2014	33400000	1.01648E+12	33182264566	68438730	2940108	3838	1817.938708	63.1	0	-0.333333333	-0.166666667	0	0.136363636	-0.25	0	-5
Thailand	2015	33700000	1.04834E+12	33971947980	68714511	2998439	3838	1970.30928	63.13	0	-0.208333333	-0.223484848	0	0.227272727	-0.25	0	-5
Thailand	2016	33800000	1.08352E+12	34368873997	68971331	3056359	3838	2145.525863	65.21	0	-0.208333333	-0.166666667	0	0.181818182	-0.25	0	-5
Thailand	2017	34700000	1.12713E+12	36190997754	69209858	3113779	3838	2439.776909	66.2	0	-0.208333333	-0.143939394	0	0.181818182	-0.25	0	-5
Thailand	2018	34800000	1.17367E+12	38705851806	69428524	3170208	3838	2531.16	67.47	0	-0.375	-0.143939394	-0.125	0.045454545	-0.25	0	-5
Bulgaria	2011	27300000	1.15193E+11	24526362242	7348328	2770362	6251	1265.515833	58.9	0	0.125	-0.077651515	0	0.272727273	-0.166666667	0.166666667	-15
Bulgaria	2012	41000000	1.15229E+11	27547965886	7305888	2824699	6251	1359.24	60.11	0	0.125	-0.134469697	0	0.363636364	-0.166666667	0.166666667	-15

Bulgaria	2013	36100000	1.15798E+11	30757005344	7265115	2881792	6251	1523.9275	61.91	0	0.125	-0.089015152	0	0.363636364	-0.166666667	0.083333333	-15
Bulgaria	2014	39900000	1.17926E+11	33182264566	7223938	2940108	6251	1817.938708	63.1	0	0.125	-0.100378788	0	0.227272727	-0.25	0.083333333	-15
Bulgaria	2015	42600000	1.22019E+11	33971947980	7177991	2998439	6251	1970.30928	63.13	0	0.125	-0.134469697	0	0.272727273	-0.25	0	-15
Bulgaria	2016	42500000	1.26823E+11	34368873997	7127822	3056359	6251	2145.525863	65.21	0	0.125	-0.077651515	0	0.227272727	-0.25	0	-15
Bulgaria	2017	42800000	1.31657E+11	36190997754	7075947	3113779	6251	2439.776909	66.2	0	0.125	-0.111742424	0	0.181818182	-0.25	0	-15
Bulgaria	2018	42900000	1.35713E+11	38705851806	7024216	3170208	6251	2531.16	67.47	0	0.125	-0.054924242	-0.125	0.272727273	-0.166666667	0.166666667	-15
Malaysia	2011	15800000	6.24786E+11	24526362242	28650955	2770362	4985	1265.515833	58.9	0	0	-0.107954545	0.25	0.045454545	0	0.083333333	0
Malaysia	2012	21200000	6.58984E+11	27547965886	29068159	2824699	4985	1359.24	60.11	0	0	-0.164772727	0.25	0.136363636	0	0.083333333	0
Malaysia	2013	23000000	6.89915E+11	30757005344	29468872	2881792	4985	1523.9275	61.91	0	0	-0.087121212	0.25	0.136363636	0	0.083333333	0
Malaysia	2014	23600000	7.31356E+11	33182264566	29866559	2940108	4985	1817.938708	63.1	0	0	-0.041666667	0.25	0.318181818	0	0.083333333	0
Malaysia	2015	23000000	7.68593E+11	33971947980	30270962	2998439	4985	1970.30928	63.13	0	0	-0.109848485	0.25	0.318181818	0	0.083333333	-1
Malaysia	2016	20900000	8.01054E+11	34368873997	30684804	3056359	4985	2145.525863	65.21	0	0	-0.109848485	0.25	0.272727273	0	0.083333333	-1
Malaysia	2017	21400000	8.48292E+11	36190997754	31105028	3113779	4985	2439.776909	66.2	0	0	-0.109848485	0.25	0.272727273	0	0.083333333	-1
Malaysia	2018	8400000	8.88362E+11	38705851806	31528585	3170208	4985	2531.16	67.47	0	0	-0.0625	0.125	0.045454545	0	0.083333333	-1
Turkey	2011	3400000	1.4433E+12	24526362242	73443863	2770362	5783	1265.515833	58.9	0	-0.333333333	-0.284090909	0	-0.136363636	-0.166666667	0.083333333	-5
Turkey	2012	4300000	1.51243E+12	27547965886	74653016	2824699	5783	1359.24	60.11	0	-0.291666667	-0.306818182	0	0	-0.166666667	0.083333333	-5
Turkey	2013	5900000	1.64085E+12	30757005344	75928564	2881792	5783	1523.9275	61.91	0	-0.25	-0.295454545	0	-0.045454545	-0.166666667	0.083333333	-5
Turkey	2014	6200000	1.72563E+12	33182264566	77231907	2940108	5783	1817.938708	63.1	0	-0.25	-0.272727273	0	0	-0.166666667	0.083333333	-5
Turkey	2015	13100000	1.83065E+12	33971947980	78529409	2998439	5783	1970.30928	63.13	0	-0.291666667	-0.329545455	0	0.045454545	-0.083333333	0.083333333	-5
Turkey	2016	14700000	1.88894E+12	34368873997	79821724	3056359	5783	2145.525863	65.21	0	-0.25	-0.261363636	0	0.136363636	-0.083333333	0.083333333	-5
Turkey	2017	15700000	2.0295E+12	36190997754	81101892	3113779	5783	2439.776909	66.2	0	-0.25	-0.25	0	0.090909091	-0.083333333	0.083333333	-5
Turkey	2018	15800000	2.08158E+12	38705851806	82319724	3170208	5783	2531.16	67.47	0	-0.375	-0.261363636	-0.125	-0.136363636	-0.25	0.083333333	-5
United Arab Emirates	2011	16100000	5.06158E+11	24526362242	8946777	2770362	5264	1265.515833	58.9	0	0.083333333	-0.223484848	-0.25	0.045454545	0	0	-25
United Arab Emirates	2012	29600000	5.28857E+11	27547965886	9141596	2824699	5264	1359.24	60.11	0	0.083333333	-0.223484848	-0.25	0.136363636	0	0	-25

United Arab Emirates	2013	27200000	5.55582E+11	30757005344	9197910	2881792	5264	1523.9275	61.91	0	0.083333333	-0.223484848	-0.25	0.090909091	0	-0.083333333	-25
United Arab Emirates	2014	29900000	5.8002E+11	33182264566	9214175	2940108	5264	1817.938708	63.1	0	0.083333333	-0.15530303	-0.25	0	0	-0.083333333	-25
United Arab Emirates	2015	30300000	6.09396E+11	33971947980	9262900	2998439	5264	1970.30928	63.13	0	0.083333333	-0.15530303	-0.25	0	0	-0.083333333	-25
United Arab Emirates	2016	30600000	6.27608E+11	34368873997	9360980	3056359	5264	2145.525863	65.21	0	0.083333333	-0.075757576	-0.25	0	0	-0.083333333	-25
United Arab Emirates	2017	32300000	6.32568E+11	36190997754	9487203	3113779	5264	2439.776909	66.2	0	0.083333333	-0.075757576	-0.25	0	0	0	-25
United Arab Emirates	2018	32600000	6.41575E+11	38705851806	9630959	3170208	5264	2531.16	67.47	0	-0.125	-0.011363636	0.125	0.272727273	0	0.333333333	-25